

Cees Hoefnagels, Simone Onrust, Ferry Goossens, Harry van Haastrecht, Joris Staal,
Sylvia Bartelds, Marloes van Goor, Ireen de Graaf en Paula Speetjens

 Trimbos
instituut

Netherlands Institute of Mental Health and Addiction

Nemen kinderen het woord?

Effect evaluatie van Klokhuis over Kindermishandeling

In opdracht van de Bernard van Leer Foundation

**KINDER
MISHANDELING
PRAAT ER OVER**

Cees Hoefnagels, Simone Onrust, Ferry Goossens,
Harry van Haastrecht, Joris Staal, Sylvia Bartelds,
Marloes van Goor, Ireen de Graaf en Paula Speetjens

Nemen kinderen het woord?

Effect evaluatie van Klokhuis over Kindermishandeling

In opdracht van de Bernard van Leer Foundation

Trimbos-instituut, Utrecht, 2014

Netherlands Institute of
Mental Health and Addiction

Colofon

Projectleiding

Cees Hoefnagels

Paula Speetjens

Omslagontwerp

Ladenius Communicatie B.V.

Productie

Canon Nederland N.V.

Deze uitgave is te downloaden via www.trimbos.nl/webwinkel met artikelnummer **AF1260**

Trimbos-instituut

Da Costakade 45

Postbus 725

3500 AS Utrecht

T: 030-297 11 00

F: 030-297 11 11

© 2014, Trimbos-instituut, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van het Trimbos-instituut.

Inhoud

Dankwoord	5
Samenvatting	7
1 Inleiding	11
1.1 Probleem- en vraagstellingen	11
2 Het Klokhuis over Kindermishandeling	17
2.1 Uitzendingen	17
2.2 De website	18
2.3 Het Lespakket	20
3 Onderzoek Klokhuis onder leerlingen	23
3.1 Methode	23
3.2 Overzicht van het aantal afgenomen vragenlijsten	26
3.3 Beschrijving onderzoeksgroep	27
3.4 Resultaten voormeting	28
3.5 Voor-en Nameting: Zijn er effecten van Klokhuis?	33
3.6 Differentiatie effect voor verschillende groepen?	35
3.7 Conclusies	36
4 Onderzoek onder Kindertelefoon	39
4.1 Methode	41
4.2 Resultaten: Pageviews kindermishandeling-gerelateerde pagina's	42
4.3 Resultaten: Aantal contacten met de kindertelefoon	43
4.4 Resultaten: Maatjes en slachtoffers in de chatgesprekken?	46
4.5 Resultaten: Klokhuisenquête	47
4.6 Discussie en conclusie	48
5 Onderzoek Klokhuis onder leerkrachten	53
5.1 Methode	53
5.2 Resultaten	54
5.3 Discussie	56
6 Onderzoek onder ouders en Klokhuis	57
6.1 Methode	57
6.2 Resultaten	58
6.3 Discussie en conclusie	59
7 Onderzoek Klokhuis onder online (social) media	63
7.1 Methodiek	63
7.2 Nieuwsberichten	64
7.3 Social media	65
7.4 Twitter	66
7.5 Discussie en conclusie	67
8 Conclusies en aanbevelingen	69
Bijlage 1 Kijkcijfers Klokhuisuitzending	75
Bijlage 2 Bezoekersaantallen website KLOKHUIS over Kindermishandeling in de uitzendmaand april 2013	77
Literatuur	79

Dankwoord

Dit project is mogelijk gemaakt door de inzet van heel veel mensen. Op de eerste plaats wil ik graag de personen en hun organisaties danken die de projectgroep 'Klokhuis over kindermishandeling' vormden. Van het NTR-Klokhuis team of daaraan verbonden wil ik in het bijzonder noemen Loes Wormmeester, Maaïke Witlox, Yvonne Smits, Brahim El Mousaou, Anneke Dorsman en Astrid Poot. Na gedegen research in het onderwerp maakten zij, terecht bekroond, de beste kindertelevisie van 2013 'op ooghoogte van het kind' en een prachtige informatieve website. EDG Media maakte een lespakket waarmee leerkrachten en kinderen zich in het onderwerp konden verdiepen. Erik Trimp en Pauline de Pater waren hieronder de belangrijke pijlers en zorgden voor de feitelijke invoering in het basisonderwijs. De Bernard van Leer Foundation, in de personen van Jeanet van der Korput en Leontien Peeters, samen met Het Klokhuis, waren de initiatiefnemers. Zij legden de basis en zorgden voor de financiële middelen voor het totale interventiepakket en dit onderzoek. Deze middelen zijn uitgemond in belangrijke educatie, meer welzijn en betere kennis. Niet alleen ik ben hen erg dankbaar dat zij deze bestemming hebben gekozen. Carolien Croon zorgde als voorzitter van de projectgroep ook voor de geboekte successen met het koppelen van focus aan sfeer. Jullie allen hebben de moed gehad en het initiatief genomen en de middelen ingezet om dit belangrijke project voor kinderen, voor wie veiligheid geen vanzelfsprekendheid is, op de rails te zetten, fraaie vorm en rijke inhoud te geven.

Ook de uitvoering van dit onderzoek was niet mogelijk geweest zonder hulp van velen. De hiervoor al genoemde Bernard van Leer Foundation zijn wij dankbaar voor het gegeven vertrouwen. De Kindertelefoon, in het bijzonder Birgit Waarts en Maartje van Zant, willen wij bedanken voor hun meedenken en meedoen, en onderliggend vertrouwen, in de aanpak van de gegevensverzameling. Wij hopen dat de aard van de resultaten hen en alle Kindertelefoonmedewerkers bemoedigen in hun belangrijke werk.

Howardshome danken wij voor het instrument waarmee we drie maanden nieuws en (social) media konden monitoren, en waardoor we per seconde wisten wanneer de termen 'Klokhuis' of 'kindermishandeling' of allebei in sociale media of ander nieuws genoemd werden.

Graag bedank ik Liesbeth Duijndam (BJz Haaglanden) die met grote kennis van zaken bijdroeg aan de totstandkoming van de vignetten over verwaarlozing voor de schriftelijke vragenlijsten voor de kinderen die deelnamen aan het onderzoek. Ook bedank ik Regine zum Vörde sive Vörding voor haar inzet en grenzeloos vermogen om geschreven taal nog communicatiever te maken. Veel collega's, stagiaires en jonge wetenschappers van het Trimbos-instituut hebben zich bereid getoond om scholen te benaderen, vragenlijsten van kinderen en andere gegevens te coderen en in te voeren. Vooral willen wij bedanken Jos Bovens, Laura Breijaert, Maartje Heijltjes, Lieke Nefs, Vivian Paarlberg, Hanneke Pot, Tamar Shibolet en Devy Verbiest.

Alle 1859 kinderen in de groepen 6, 7 en 8 die zich hebben verplaatst in een verwaarloosd, lichamelijk of geestelijk mishandeld kind, en die hun perspectief gepaard hebben aan het lot van dat kind (de helft van de kinderen zelfs twee keer) zijn wij veel dank verschuldigd. Net als al hun leerkrachten van wie de helft wel, en de andere helft het lespakket 'Klokhuis over kindermishandeling' niet in de klas heeft behandeld. Maar ook de leerkrachten die dat niet gedaan hebben maar die wel de vragenlijsten op herhaalde meetmomenten invulden, zijn wij erkentelijk. Zij maakten in zekere zin het verschil dat ons in staat stelde nieuwe kennis te ontwikkelen, meer te weten dan zonder hun bijdragen. Kennis die we enorm belangrijk vinden om uit te vinden hoe de stem van mishandelde kinderen duidelijker gehoord kan worden.

Alle duizenden kinderen die meegedaan hebben met de logowedstrijd: het resultaat van een van jullie prijkt op de omslag. Dank je wel. Ook de medewerking van de ouders waaronder wij zeer, omdat zij met het invullen van de vragenlijsten weer een belangrijk stukje van de puzzel gaven die kennis over kindermishandeling heet.

Zonder verdere specificatie wil ik verder bedanken, ieder voor een ander onderdeel in het proces: Saskia Allema, Vincent van Alphen, Herman Baartman, Paul Baeten, Stephanie de Beer, Rob Bovens, Jan ten Brinke, Marjan Heuving, Myranda van den Hoogen, Dolores Cindy Leeuwin, Adje van Maaren, Brigitte van Mechelen, Judith Oostendorp, Lammie Riesen, Jose Roefs, Bertina van der Schans, Minnie Schouten, Ingrid Schulten, Mart Vogel, Carola Vos, Marieke Wubbe, Laila Zaghdoudi en Humphrey Zeelenberg.

Van meet af aan is dit project in al haar facetten en in alle fasen een toonbeeld geweest van haast on-Nederlandse eendracht waarin expertise en professionaliteit met grote vanzelsprekendheid gepaard gingen met bekommernis voor kinderen in nood, maar ook met gedrevenheid en plezier. Het was niet alleen een eer, maar het geeft ook voldoening om samen met zoveel mooie mensen onze bijdrage aan het terugdringen van kindermishandeling te hebben kunnen leveren.

Namens alle onderzoekers: Cees Hoefnagels

Samenvatting

Op initiatief van en met ondersteuning van de Bernard van Leer Foundation en het kinderprogramma Het Klokhuis van de NTR werd vanaf 2 april 2013 vier weken lang elke dinsdag een uitzending van Het Klokhuis gewijd aan het onderwerp kindermishandeling. Ongeveer gelijktijdig werd een bijbehorende website gelanceerd (www.hetklokhuis.nl/kindermishandeling) en in de weken daaraan voorafgaand een lespakket verspreid onder de Nederlandse basisscholen.

Enkele van de grootste problemen bij de aanpak van bestaande kindermishandeling zijn dat dit vaak in isolement gebeurt en dat vermoedens vaak niet besproken worden. Het programma 'Klokhuis over kindermishandeling' wilde hier verandering in brengen, door meer communicatie tussen slachtoffers en maatjes, tussen kinderen, leerkrachten en ouders op gang te brengen, en door kinderen actief de weg te wijzen naar de Kindertelefoon. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt dan ook: Is 'Klokhuis over Kindermishandeling' effectief in het op gang brengen van communicatie bij mishandelde kinderen, maatjes van mishandelde kinderen, ouders en leerkrachten? Dit is op meerdere manieren onderzocht.

Kinderen

Om na te gaan of 'Klokhuis over Kindermishandeling' op school bijdroeg aan meer communicatie tussen (1) kinderen onderling en (2) kinderen en leerkrachten, hebben we zowel scholen benaderd die het lespakket wel, als scholen die het lespakket niet in de klas hebben uitgevoerd. 1752 Leerlingen hebben eenmaal of tweemaal, voor en na het lespakket, een vragenlijst ingevuld over psychische of fysieke mishandeling, of over verwaarlozing. Een belangrijk resultaat is dat van de drie onderzochte vormen van kindermishandeling fysieke kindermishandeling het duidelijkst als kindermishandeling beoordeeld werd. Dat geldt in mindere mate ook voor psychische kindermishandeling, maar veel minder voor verwaarlozing. Kinderen bij wie het lespakket in de klas ter sprake kwam zijn kindermishandeling vaker gaan herkennen dan kinderen bij wie het lespakket in de klas niet ter sprake kwam. En kinderen bij wie Klokhuis in de klas besproken werd, zijn na school vaker over kindermishandeling gaan praten dan kinderen bij wie het Klokhuis niet in de klas werd besproken. Na deelname aan het Klokhuis-programma waren er geen effecten op twee gedragsintenties: het zelf praten over kindermishandeling als een kind dit zelf zou meemaken, noch in het vertellen aan de leerkracht. Ook vonden we geen verschil in door kinderen waargenomen gedrag van andere kinderen, zoals klasgenoten, ten aanzien van de communicatie over kindermishandeling: andere kinderen gingen na de Klokhuis-lessen niet vaker een kind vertellen over de eigen ervaring met kindermishandeling.

Het lespakket van 'Klokhuis over Kindermishandeling' heeft vergelijkbare effecten voor diverse leeftijds- en etnische groepen binnen de bovenbouw.

Leerkrachten

Ook de communicatie van de leerkrachten is onderzocht. Nagegaan is of 'Klokhuis over Kindermishandeling' op school bijgedragen heeft aan meer communicatie tussen (1) leerkrachten en kinderen, en (2) tussen leerkrachten en andere professionals. Daartoe zijn vragenlijsten aan leerkrachten voorgelegd. Leerkrachten die het Klokhuis-lespakket wel in de klas hebben behandeld en leerkrachten die dat niet hebben gedaan zijn met elkaar vergeleken, voorafgaand aan en na de Klokhuis-uitzendingen. 105 Leerkrachten hebben een of meer vragenlijsten ingevuld. Belangrijkste uitkomsten zijn dat Klokhuis-leerkrachten na afloop significant vaker in de klas over kindermishandeling hebben gesproken en vaker melden door kinderen in vertrouwen te zijn genomen. Ongeacht of 'Klokhuis over

kindermishandeling' in de klas is behandeld, rapporteren leerkrachten zelden met ouders en de jeugdgezondheidszorg te communiceren over kindermishandeling.

Kindertelefoon

Onder de Kindertelefoongegevens is nagegaan of zich hierin veranderingen in de tijd voordeden die betrekking hadden op kindermishandeling. De gebruikte bronnen hebben betrekking op het aantal contacten met de Kindertelefoon (chatten of bellen), pageviews met betrekking tot kindermishandeling op twee pagina's van de website van de Kindertelefoon, en de antwoorden op een enquête die de Kindertelefoon op de website heeft geplaatst. Het blijkt dat in de uitzendmaand april het aantal pageviews van pagina's die gerelateerd zijn aan kindermishandeling substantieel groter is dan in een vergelijkingsperiode, met name op de uitzenddag en de eerste twee dagen daarna. Tevens wordt er in de uitzendmaand vaker gebeld en gechat over de vormen van kindermishandeling die in de Klokhuisuitzendingen worden behandeld, dan in de vergelijkingsperioden, vooral door kinderen van 9-12 jaar; ook over geweldsvormen die niet vaak onderwerp van gesprek zijn met de Kindertelefoon (verwaarlozing, geestelijke mishandeling). Deze toenames zijn er niet voor de vormen van geweld die niet in de uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling' ter sprake zijn gebracht. Ten derde is er in de chats met de Kindertelefoon in de periode van de Klokhuisuitzendingen ten opzichte van de vergelijkingsperioden geen verandering in de verhouding tussen de aantallen slachtoffers en maatjes. Oftewel: beide doelgroepen, slachtoffers en maatjes, chatten in de uitzendmaand vaker met de Kindertelefoon; de ene doelgroep niet vaker dan de andere. Ten slotte onderschrijven kinderen die rapporteren een uitzending van 'Klokhuis over Kindermishandeling' te hebben gezien vaker de stelling dat kinderen iets kunnen doen voor een mishandeld kind, dan kinderen die rapporteren deze Klokhuisuitzendingen niet te hebben gezien. De absolute toename van de contacten met de Kindertelefoon brengen we mede in verband met de tijdelijk verruimde openingstijden en het beschikbaar stellen van meer lijnen. De resultaten als geheel suggereren een verband met de uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling'.

Ouders

Zowel ouders met kinderen op scholen waar Klokhuis over kindermishandeling behandeld werd, als ouders met kinderen waarin dit niet het geval was, zijn benaderd. De vraag was of er na 'Klokhuis over Kindermishandeling' meer communicatie over kindermishandeling tussen ouders en (hun) kinderen en leerkrachten was dan daarvoor. Ouders rapporteerden met een schriftelijke vragenlijsten over hun communicatie over kindermishandeling met hun eigen kind, met een ander kind en met een leerkracht. Dit deden zij over twee perioden: de periode dat 'Klokhuis over kindermishandeling' werd uitgezonden en de maand daaropvolgend, en een even lange vergelijkingsperiode (november/december 2012). Belangrijke resultaten zijn dat ouders rapporteerden wel met hun eigen kind over kindermishandeling te hebben gesproken, en nauwelijks met een ander kind en de leerkracht. Of een ouder rapporteert met het eigen kind over kindermishandeling te praten hangt samen met de vraag of 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas ter sprake is geweest, en of Klokhuisuitzending(en) door de ouder zelf zijn bekeken, en van het gemiddelde leerlinggewicht (opleidingsniveau) van de school waarop het kind van deze ouder zit.

Social media

Ten slotte is onderzocht of 'Klokhuis over Kindermishandeling' tot meer communicatie over kindermishandeling in online (social) media heeft geleid. Daartoe zijn opgegeven trefwoorden met een monitoring- en reporting instrument geregistreerd in nieuws, (social) media

en twitter. 'Kindermishandeling', waaronder seksueel misbruik en verwaarlozing, en 'Klokhuis' waren trefwoorden. Deze registratie vond plaats over een periode van drie maanden, te beginnen een maand voor de eerste uitzending, eindigend een maand na de laatste uitzending. Belangrijke resultaten zijn dat (1) 'Klokhuis over kindermishandeling' tot zichtbaar meer communicatie over kindermishandeling heeft geleid in twee van de drie onderzochte online (social) media, te weten in het online nieuws en twitter; (2) de absolute omvang van de communicatie over 'Klokhuis over Kindermishandeling' relatief klein is ten opzichte van andere communicatie over kindermishandeling; en (3) aan de hand van de term 'verwaarlozing' nagenoeg geen communicatie heeft plaatsgevonden.

Conclusies

Geconcludeerd wordt dat het totaalpakket 'Klokhuis over kindermishandeling' communicatie over kindermishandeling teweeg heeft gebracht. Dit totaalpakket heeft kinderen uitgenodigd en aangemoedigd om over kindermishandeling te gaan praten. Vooral kinderen in de Klokhuisleeftijd hebben aan deze uitnodiging gehoor gegeven en het woord genomen. Nadat in de klas het lesplan 'Klokhuis over kindermishandeling' is behandeld, zijn kinderen ook beter in staat gebleken kindermishandeling te herkennen. Een van de vormen van kindermishandeling is verwaarlozing. Dit wordt het minst herkend en ook in de (social) media komt deze term nauwelijks voor. Leerkrachten spreken weinig met andere professionals of met ouders over kindermishandeling, en ouders niet met leerkrachten. Ouders doen dat wel met hun kind(-eren) als de ouders naar 'Klokhuis over kindermishandeling' op tv keken en ook als de leerkracht van hun kind het lesplan in de klas behandelde. Vanuit een perspectief van gedragsverandering en de inzet van massamedia (tv en website) is het opmerkelijk dat vermoedelijke slachtoffers van kindermishandeling over zo'n moeilijk onderwerp zijn gaan praten als gevolg van zo'n kortdurende interventie.

Aanbevelingen

Aanbevolen wordt onder meer (1) te onderzoeken hoe de herkenbaarheid en bespreekbaarheid van verwaarlozing en psychische mishandeling kan worden vergroot – in de eerste plaats bij kinderen; (2) onderzoek te verrichten naar belemmerende en bevorderende factoren in relatie tot het signaleren en bespreekbaar maken van het onderwerp kindermishandeling, door leerkrachten in het basisonderwijs; (3) te onderzoeken of 'Klokhuis over kindermishandeling' tot meer (zelf-)meldingen bij de AMK's heeft geleid. Verder wordt aanbevolen (4) de Kindertelefoon in overweging te geven de bel- en chatcapaciteit nog meer te vergroten bij belangrijke te verwachten gebeurtenissen waarop kinderen in nood kunnen reageren; en (5) de opdrachtgever, de Bernard van Leer Foundation, in overweging te geven het initiatief te nemen in het opzetten van een campagne gericht op het vergroten van communicatie door kinderen over kindermishandeling.

1 Inleiding

Kindermishandeling is een ernstig probleem. Het is ernstig omdat het direct met lijden van kinderen gepaard gaat, het fundamentele rechten van kinderen schendt, de psychische en lichamelijke gevolgen veelal ernstig en langdurig zijn, en de maatschappelijke kosten voor de samenleving als geheel hoog zijn (Dubowitz, & Bennett, 2007; Kendall-Tackett, et al., 1993; Nelson, et al., 2002; Springer, et al., 2006). Naar analogie van Caplan (1964) kan de aanpak van kindermishandeling zich concentreren op (1) het voorkomen ervan, (2) het vroegtijdiger stoppen ervan en (3) het verminderen van de negatieve gevolgen van kindermishandeling. Begin 2012 besloot de redactie van het televisieprogramma Het Klokhuis (NTR) met ondersteuning van de Bernard van Leer Foundation om een totaalpakket op het gebied van kindermishandeling te ontwikkelen en verspreiden. Dit pakket met als titel 'Het Klokhuis over Kindermishandeling' (hierna te noemen 'Klokhuis over kindermishandeling') bestond uit een educatief programma met een website, een lespakket en vier Klokhuisuitzendingen. Dit pakket was bedoeld voor het Klokhuispubliek (kinderen ca. 9-12 jaar), hun ouders en leerkrachten (NTR/Het Klokhuis, notulen projectgroep september 2012). Het hoofddoel van dit programma was de communicatie over kindermishandeling te stimuleren bij kinderen, ouders en leerkrachten. Dit moest ertoe leiden dat kinderen, leerkrachten en ouders weten *dat* ze iets kunnen doen en *wat* ze kunnen doen bij mogelijke kindermishandeling of voor kinderen die het rot lijken te hebben thuis. Deze doelstelling voor kinderen gold voor kinderen zowel in de situatie dat zij het thuis zelf rot hebben als in de situatie dat een ander kind het rot heeft thuis. Er werden specifieke doelen uitgewerkt voor kinderen, in de rollen van slachtoffer en maatje, ouders en leerkrachten. Met deze communicatiedoelen werd het mogelijk dat kindermishandeling zich zou onttrekken aan stilte en geheimhouding. Zo kunnen deze problemen achter de voordeur toegankelijker worden voor ondersteuning of ingrijpen door systemen van voor de voordeur. Daarmee passen deze doelen binnen de als tweede genoemde aanpak, het vroegtijdiger stoppen van kindermishandeling, en dan met name voor de kinderen in de leeftijdsgroep van Het Klokhuis.

1.1 Probleem- en vraagstellingen

Als er eenmaal sprake is van kindermishandeling dan is het zaak dit te stoppen. Met uitzondering van seksueel misbruik, dat ook als een enkelvoudige episode kan bestaan, geldt voor de andere mishandelingsvormen dat deze veelal een chronisch karakter hebben. Plegger en slachtoffer van de mishandeling, en ook de rest van het gezinssysteem, zijn meestal niet in staat deze mishandeling op eigen kracht te beëindigen. Op grond van cijfers van eigen bodem bleek dat bijna 60% van de meldingen van vermoedens van kindermishandeling bij het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK) op het moment van melden al meer dan een jaar duurde (Hoefnagels, 2001). Geheimhouding maakt in veel gevallen inherent deel uit van de mishandeling- en gezinsdynamiek. In de literatuur spreekt men (met name bij seksueel misbruik) van de 'conspiracy of silence' (vgl. Draijer, 1990). Maar deze stilte lijkt ook van toepassing op niet-seksuele mishandelingsvormen en op anderen dan slachtoffers en plegers, namelijk omstanders en professionals. Kindermishandeling is niet iets waar men graag over spreekt. Met andere woorden, initiatieven die gericht zijn op het spreken over (mogelijke) mishandeling kunnen een opening bieden in gesloten mishandelingssystemen. Naast geheimhouding kan ook het niet-onderkennen van mishandeling, bij slachtoffers en anderen in en buiten het gezin, bijdragen aan het voortduren van kindermishandeling. Bijvoorbeeld bij kinderen omdat zij situaties met een ernstig tekort aan aandacht of noodzakelijke zorg, of slaag en opsluiting als normaal beschouwen, er in

zekere zin aan gewend zijn en dat labelen als 'dat hoort er nou eenmaal bij'. Dit kan in stand gehouden worden als vaardigheden als sociale vergelijking in deze leeftijdsgroep nog niet goed ontwikkeld zijn of de ontwikkeling hiervan geremd wordt, bijvoorbeeld door loyaliteit aan ouders.

Het openen van deze communicatie is uitvoerbaar in meerdere settings. Zo wordt in de hulpverleningspraktijk het belang van het praten over kindermishandeling steeds meer onderkend door bijvoorbeeld in intakes hierover vragen te stellen. Maar dat betekent niet dat het op voorhand duidelijk is welke effecten, naar aard en omvang, verwacht kunnen worden van de 'Klokhuis-aanpak'. In Nederland is geen ervaring met een vergelijkbare aanpak, zeker geen recente ervaring. Wel is er goed gedocumenteerde ervaring met een campagne die ruim twee decennia geleden is gevoerd: 'over sommige geheimen moet je praten' (SOTK, 1991). Omdat deze aanpak overeenkomsten vertoont met de Klokhuis-aanpak, gaan we hier verder op in. In deze campagne werden mishandelde kinderen van ca. 8-14 jaar uitgenodigd om te doen wat de campagneslogan van hen vroeg. Mishandelde kinderen zijn royaal op deze uitnodiging ingegaan (Hoefnagels & Baartman, 1997). Onderzoek naar het onthullen van persoonlijke informatie laat zien dat het uitnodigen van de ander, mits betrouwbaar en geloofwaardig, een krachtig instrument is om deze informatie te onthullen (een onderzoekslijn die is ingezet door Jourard, 1971). Het effect hiervan kan nog groter worden als de omgeving in staat is te luisteren. Dit omvat ook het kunnen decoderen van beduusde, ingehouden of voorzichtige pogingen van kinderen om te praten over hun moeilijke ervaringen. De communicatie en dynamiek die dan op gang kan komen biedt de kans om bestaande kindermishandelingssituaties te beëindigen. Bijvoorbeeld als de ouder van een vriendje van een mishandeld kind of een leerkracht een dergelijk verhaal hoort en dit kortsluit met een Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK). Het AMK onderzoekt vervolgens of er sprake van kindermishandeling is, en als dat zo is, leidt het gezin naar vormen van hulp (Baeten, 2009).

Daarom is het van groot belang dat Het Klokhuis in opdracht van Bernard van Leer Foundation de moed heeft getoond te besluiten een totaalpakket over kindermishandeling te gaan aanbieden. Voor diverse cruciale kenmerken van de beoogde aanpak is er evidentie dat deze werkzaam kunnen zijn voor het beoogde communicatieve doel, het vroegtijdiger stoppen van kindermishandeling. Zo liet de eerder genoemde campagne zien dat deze doelgroep de boodschap begreep (ook de jongsten, te weten de achtjarigen) en erop reageerde, bijvoorbeeld door in groten getale de Kindertelefoon te bellen (Hoefnagels & Baartman, 1997). Dat communicatieve doelen werden behaald bleek ook uit de significante toename van het aantal meldingen bij het AMK van kinderen zelf en leerkrachten (Hoefnagels, 1994).

Het feit dat er op hoofdlijnen overeenkomsten zijn in de kenmerken van een eerdere aanpak (zoals leeftijd van de doelgroep, een massamediale aanpak, ook met een lespakket voor de oudere kinderen), laat onverlet dat er ook veel verschillen aanwijsbaar zijn tussen deze eerdere en nu beoogde aanpak. We onderscheiden deze in programmatische verschillen en verschillen in context. Programmatisch verschillend is onder andere dat Het Klokhuis geen campagne voert, maar vier uitzendingen verzorgt over kindermishandeling, in tegenstelling tot de eerdere campagne die meer dan een jaar duurde (in dit geval vier weken als men uitgaat van elke week een uitzending). Verder beoogt 'Klokhuis over kindermishandeling' een iets grotere nadruk op de rol van de nabije omgeving ('maatjes', ouders, en langduriger leerkrachtondersteuning) te leggen. In de context verschillend is dat Nederland destijds (1991) niet meer dan vier omroepen telde (nu een veelvoud daarvan, dus

meer kans om naar andere programma's te kijken en meer kans op verdunde blootstelling), en er toen geen internet en sociale media beschikbaar waren (nu wel, dus meer e-communicatieve kansen, en naast belfunctie ook de chatfunctie en uitgebreide website bij de Kindertelefoon). Tenslotte was toen de rol van professionals meer moreel gemotiveerd, en nu, met de invoering van de meldcode (i.c. voor leerkrachten) ook beroepsmatig gemotiveerd (zie ook SOTK, 1992).

Dergelijke grote verschillen leiden er toe dat het niet duidelijk is welke effecten verwacht kunnen worden met 'Klokhuis over Kindermishandeling'. Daarom worden hierover geen verwachtingen of hypothesen geformuleerd. Het doel van dit project is vast te stellen of 'Klokhuis over Kindermishandeling' effectief is in het bereiken van haar doelen. Dit is ook van belang voor het bredere perspectief: de vraag of de aanpak die gevolgd wordt met 'Klokhuis over Kindermishandeling' bruikbare elementen bevat voor een aanpak om kindermishandeling in Nederland terug te dringen. Dit leidt tot de volgende hoofdvraagstelling en subvragen:

Hoofdvraagstelling:

Is 'Klokhuis over Kindermishandeling' effectief in het op gang brengen van communicatie bij mishandelde kinderen, maatjes van mishandelde kinderen, ouders en leerkrachten?

Subvragen:

Onder kinderen en de Kindertelefoon

1. *Is 'Klokhuis over Kindermishandeling' op school effectief in het realiseren van meer communicatie tussen (1) kinderen onderling en (2) kinderen en leerkrachten?*
2. *Leidt 'Klokhuis over Kindermishandeling' tot meer contacten (gesprekken en chats) van kinderen van 9-12 jaar over kindermishandeling met de Kindertelefoon?*
3. *Verandert de verhouding tussen de aantallen slachtoffers en maatjes in de chats met de Kindertelefoon in de periode van de Klokhuisuitzendingen t.o.v. vergelijkingsperiodes?*
4. *Is er in de loop van de tijd verandering in het aantal pageviews van www.Kindertelefoon.nl op pagina's die gerelateerd zijn aan kindermishandeling?*
5. *Gaan kinderen die rapporteren een uitzending van 'Klokhuis over Kindermishandeling' te hebben gezien, vaker de stelling onderschrijven dat kinderen wat kunnen doen voor een mishandeld kind, dan kinderen die rapporteren deze Klokhuisuitzendingen niet te hebben gezien?*

Onder leerkrachten

6. *Is 'Klokhuis over Kindermishandeling' op school effectief in het realiseren van meer communicatie tussen (1) leerkrachten en kinderen en (2) leerkrachten en andere professionals?*

Onder ouders

7. *Gaat 'Klokhuis over Kindermishandeling' gepaard met meer communicatie over kindermishandeling tussen ouders van thuiswonende kinderen en (hun) kinderen en leerkrachten?*

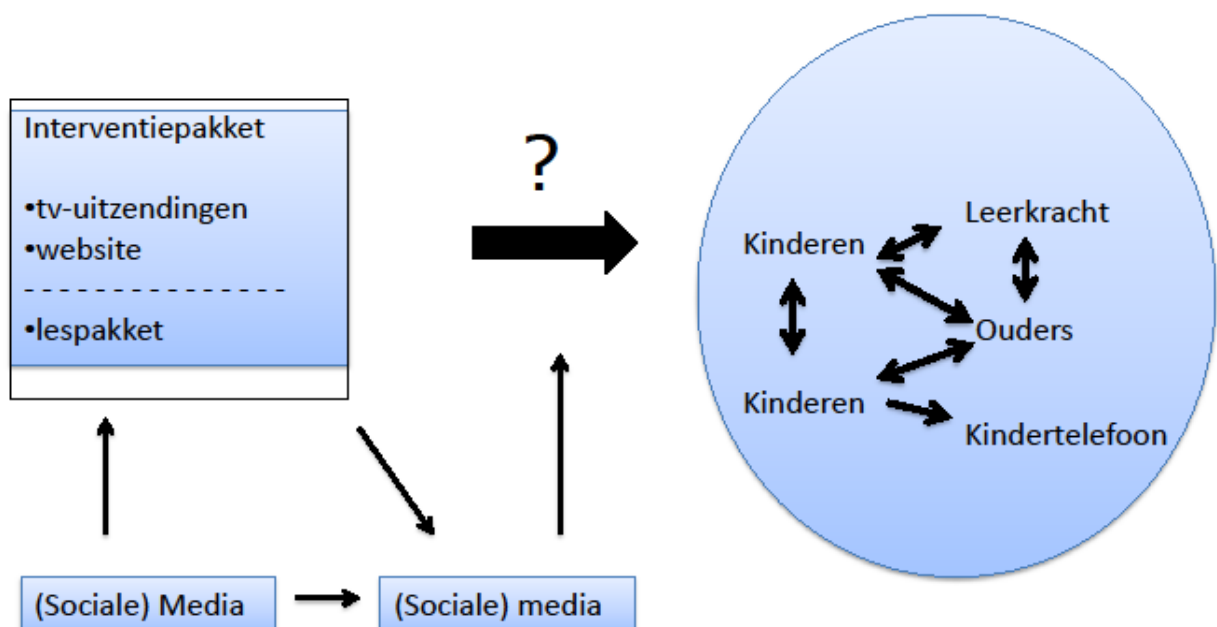
Onder (social) media

8. *Leidt 'Klokhuis over Kindermishandeling' tot meer communicatie over kindermishandeling in online (social) media?*

Om bovenstaande vragen te beantwoorden hebben we onderzoek gedaan bij (social) media, kinderen, ouders, leerkrachten en bij de Kindertelefoon. Voor de Kindertelefoon is gekozen omdat deze organisatie laagdrempelig (gratis en anoniem) en bereikbaar is voor kinderen, waar ze met hun vragen of problemen terecht kunnen. Het onderwerp geweld in diverse verschijningsvormen komt frequent ter sprake. Van de 177.000 serieuze geregistreerde gesprekken in 2012 ging 8% van de gesprekken over geweld (dat zijn circa 35 gesprekken per dag). Daarnaast staat het onderwerp mishandeling op de vierde plaats bij meest bezochte onderwerpen in de digitale Vragenkast van de Kindertelefoon (Jaarverslag 2012, Kindertelefoon). Ten slotte is de Kindertelefoon in de 'Klokhuis over kindermishandeling'-uitzendingen opgenomen als organisatie waartoe kinderen zich kunnen wenden.

Bij de uitvoering van dit onderzoek hebben we gebruik gemaakt van een model waarin de mogelijke communicatie tussen de actoren (kinderen, ouders, leerkrachten, Kindertelefoon) in kaart wordt gebracht. De onderzochte communicatielijnen tussen deze actoren worden beschreven.

Figuur 1.1: Theoretisch model van de studie

De meeste van deze communicatielijnen zijn onderzocht. Dat deden we met verschillende designs en methoden. We groepeerden de onderzochte communicatie naar de bron waar het betreffende onderzoek is uitgevoerd. Elke bron correspondeert met een hoofdstuk. Zo

werd in het onderzoek onder leerkrachten gevraagd naar hun communicatie over kindermishandeling met kinderen, maar bij kinderen ook naar hun communicatie over kindermishandeling met leerkrachten. In het onderzoek onder leerkrachten zullen we over hun zelf gerapporteerde communicatie met kinderen verslag doen en in het onderzoek onder kinderen over hun zelf gerapporteerde communicatie met leerkrachten. Vanzelfsprekend zal dus de communicatie met kinderen in meerdere bronnen (ook Kindertelefoon en ouders) en dus in ook meerdere hoofdstukken beschreven worden. In het laatste hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten uit de verschillende hoofdstukken in samenhang besproken.

We beginnen hierna met een beschrijving van het interventiepakket.

2 Het Klokhuis over Kindermishandeling

Het Klokhuis team heeft een serie van vier thema uitzendingen gemaakt over kindermishandeling. Hieraan gekoppeld is een website over dit thema online gezet en een lespakket voor de bovenbouw van de basisschool ontwikkeld en verspreid. Deze drie onderdelen van 'Klokhuis over kindermishandeling' zullen apart worden toegelicht.

2.1 Uitzendingen

Het Klokhuis is een informatief programma gemaakt door de NTR. Het wil kinderen van 9-12 jaar informeren over de wereld om hen heen. Dit doen ze door het bespreken van een onderwerp waarover ze afwisselend informatie en amusement bieden. Daarnaast probeert het programma veelal leeftijdsadequate handvatten te bieden om met het behandelde onderwerp uit de voeten te kunnen. Het aanbod van onderwerpen is heel divers; van het maken van lollies, de werking van stoplichten tot de Tweede Wereldoorlog en in 2013 een serie over kindermishandeling.

De serie over kindermishandeling bestaat uit vier uitzendingen die in samenhang of zelfstandig bekeken kunnen worden. Iedere aflevering belicht een ander deel van het spectrum van het thema kindermishandeling. Hierbij wordt op een thema ingezoomd maar tegelijkertijd blijft er oog voor het brede spectrum van mishandeling en de diversiteit van het thema kindermishandeling. Concreet gebeurt dit door in de verschillende uitzendingen niet enkel te spreken over verwaarlozing of geweld maar ook over het getuige zijn van huiselijk geweld en – zij het in mindere mate – seksuele mishandeling.

Aflevering 1 gaat over verwaarlozing. Aflevering 2 behandelt geweld. Aflevering 3 bespreekt wat je er als kind aan kunt doen als je zelf wordt mishandeld of ziet dat een vriendje dit meemaakt. Aflevering 4 vertelt wat kinderen eraan hebben wanneer mishandeling bespreekbaar wordt, en dat de situatie kan verbeteren door erover te praten. Er wordt in de uitzendingen een mix gemaakt van ervaringsverhalen van kinderen, informatieverstrekking door een expert, en er is ruimte voor een lach wanneer in een sketch een volwassene juist het slachtoffer van mishandeling blijkt te zijn in plaats van het kind. Ook worden er woorden gegeven aan de emotie achter kindermishandeling. Bijvoorbeeld door liedjes over de twee gezichten van een mishandelende ouder: de lieve en de nare. Op vele niveaus en manieren worden kinderen aangesproken en aan het denken gezet over het thema kindermishandeling.

Het doel van de serie over kindermishandeling is om communicatie over kindermishandeling op gang te brengen zodat dit slachtoffers en omstanders kan helpen om hun 'handelingsverlegenheid' te overwinnen. Ook is het de bedoeling een norm te stellen. Het motto is dan ook: 'Kindermishandeling, je kunt er wat aan doen!'. De uitzendingen zijn terug te zien via <http://kindermishandeling.hetklokhuis.nl/>.

Eind 2013 bleek dat de uitzendingenserie van 'Klokhuis over kindermishandeling' zeer gewaardeerd werd. De serie heeft twee Cinekidprijzen gewonnen: De Cinekid Gouden Kinderkast-Juryprijs, en de Cinekid Kinderkast Non-Fictie-Publieksprijs. De jury liet zich er als volgt over uit:

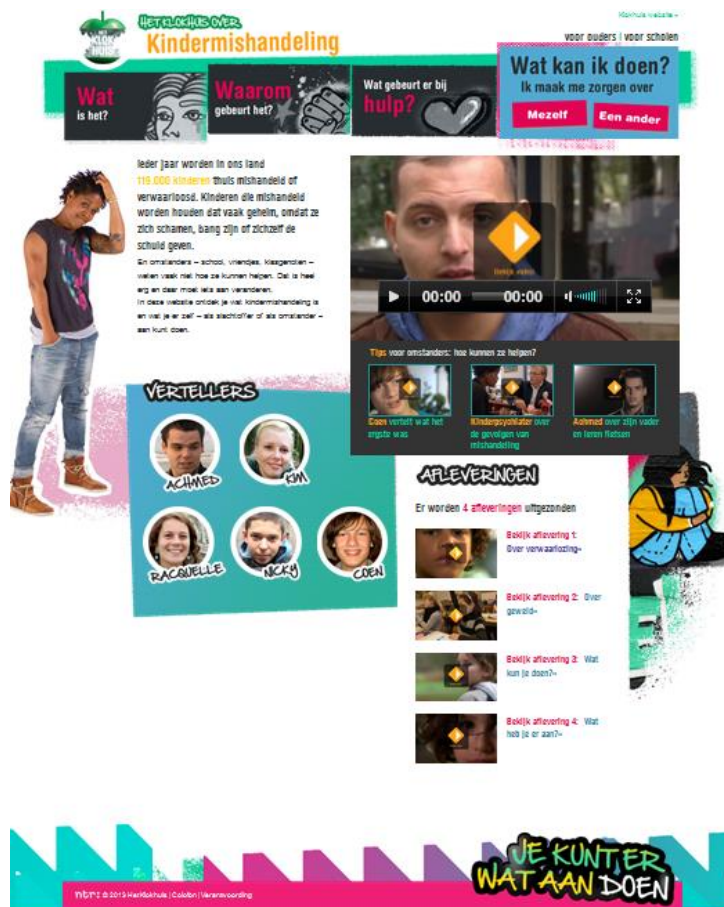
De Gouden Kinderkast wordt genre-overstijgend uitgereikt aan het beste jeugdtelevisie-programma van 2013. De jury heeft dit jaar gekozen voor een programma dat het weer gelukt is om boven zichzelf uit te stijgen. Een programma dat ieder probleem durft aan te pakken en dat ook nu deed. De zwaarte en diepte van het onderwerp wordt niet geschuwd en tegelijkertijd lukt het de makers de jonge kijker niet machteloos achter te laten. Op ooghoogte van het kind en precies de juiste toon pakkend gaat de Gouden Kinderkast 2013 naar: Het team van Het Klokhuis van de NTR: Kindermishandeling? Je kunt er wat aan doen!

De kijkdichtheid van de uitzendingen van Klokhuis over kindermishandeling varieert van 173.000 (derde uitzending) tot 295.000 (vierde uitzending) en is gemiddeld 234.000 (Stichting Kijkonderzoek, 2013). Daarnaast varieert de kijkdichtheid op uitzendinggemist.nl van 10.190 (vierde uitzending) tot 28.937 (eerste uitzending) (stand: per 31 mei). Vooral de eerste twee uitzendingen worden bij uitzendinggemist.nl frequenter dan de andere uitzendingen van Het Klokhuis nagezien in de periode tot en met juni 2013 (zie bijlage 1 voor een overzicht).

In opdracht van NTR wordt jaarlijks een media monitor gedaan onder leerkrachten van het basisonderwijs naar School Tv en overig NTR aanbod. Hieruit blijkt dat 9% van de zogenoemde doelgroep (dus bovenbouw leerkrachten; 10%, 9% en 7% bij groep 6, 7 resp. 8) in het schooljaar gebruik heeft gemaakt van een uitzending van Klokhuis over kindermishandeling (Duo onderwijsonderzoek, 2013). Dit correspondeert met circa 52.000 bereikte kinderen. Dit bereikpercentage steekt schril af bij het gemiddelde bereik van 29% voor alle onderzochte programma's en de top programma's met percentages van meer dan 80% (Koekeloere, en Huisje, boompje, beestje). De waarderingscijfers voor Klokhuis over kindermishandeling zijn daarentegen hoog. Op de criteria 'aandacht goed vasthouden', 'veel nieuwe informatie' en 'leerzaamheid' krijgt Klokhuis over kindermishandeling de hoogste leerkracht beoordelingen van alle 26 onderzochte programma's, alsmede het hoogste totale rapportcijfer, een 8,3 (Duo onderwijsonderzoek, 2013). De leerlingen geven absoluut en relatief een wat lager rapportcijfer dan hun leerkrachten, een 8,2; het gemiddelde rapportcijfer van leerlingen voor alle uitzendingen is 7,9).

2.2 De website

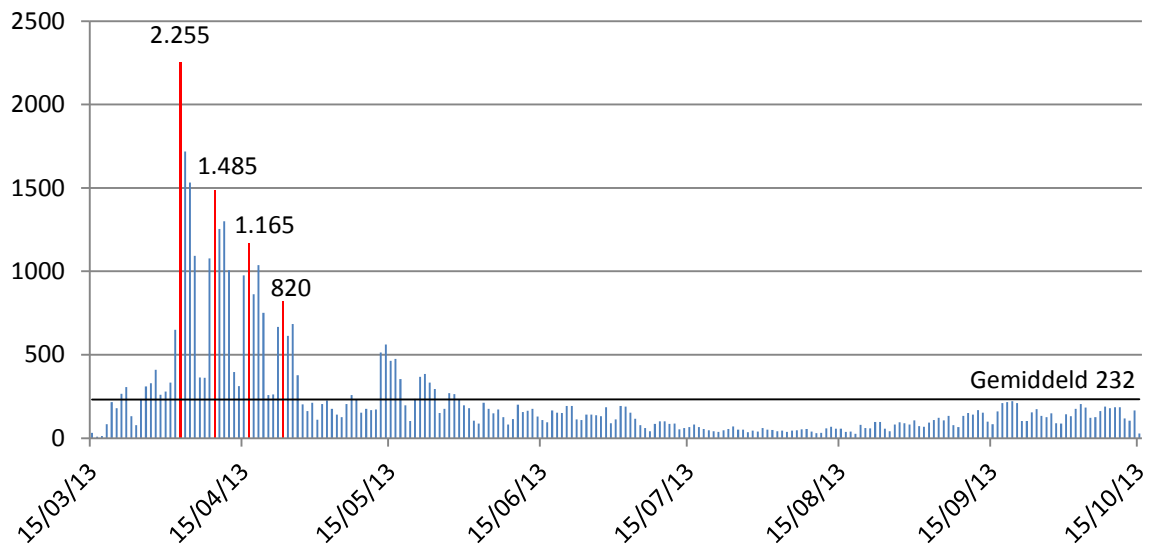
Tijdens de uitzendingen en in het lespakket worden de leerlingen diverse malen gewezen op het bestaan van de website van Het Klokhuis en wordt benadrukt dat hier meer informatie te lezen is over dit thema.

De website heeft een heldere indeling waarbij de nadruk ligt op informatie en het vergemakkelijken van het ondernemen van actie. Het motto is immers: Kindermishandeling, je kunt er wat aan doen. Hieraan geven de ontwerpers handen en voeten door direct op de eerste pagina al verwijzingen te zetten naar wat kinderen aan kindermishandeling kunnen doen. Daarbij zijn directe links opgenomen naar de Kindertelefoon, de chatoptie van de Kindertelefoon en informatie- en contactgegevens van het Advies en Meldpunt Kindermishandeling (AMK). Op deze wijzen voorziet de website in informatie, biedt het steun en verwijst het door naar de plekken waar kinderen terecht kunnen met aanvullende vragen of hun verhaal.

Hieronder wordt het aantal bezoekers van de website Klokhuis over kindermishandeling weergegeven van 15 maart t/m 15 oktober 2013 (zie ook bijlage voor het meer precieze weergave van het aantal bezoekers in de maand april).

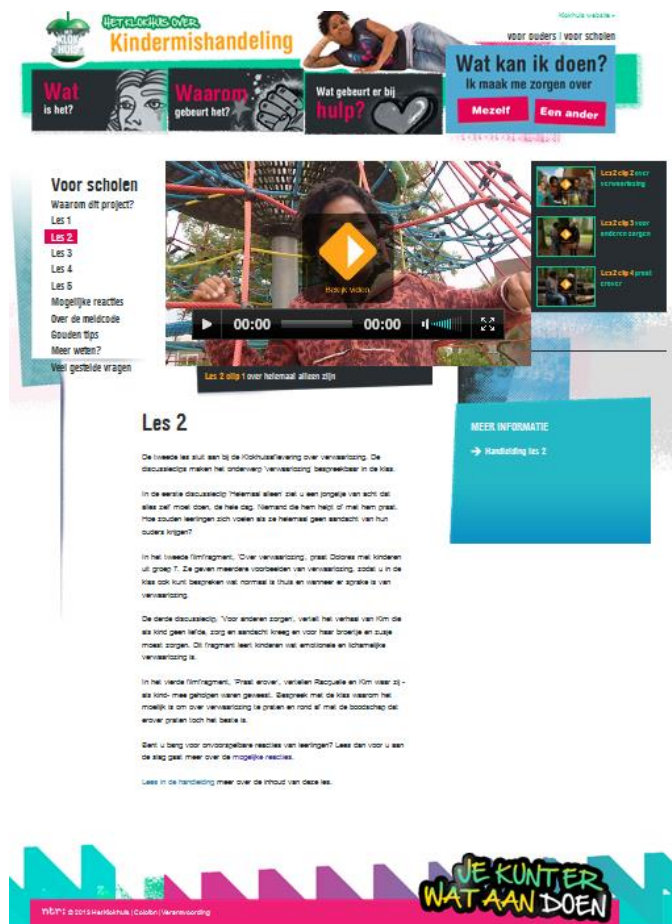
Figuur 2.1: Aantal unieke bezoekers van 15-03-2013 t/m 15-10-2013.

Bron: NTR Kindermishandeling overzichtsrapport, 2013; bewerking op basis van <http://kindermishandeling.hetklokhuis.nl/> ;weergave Trimbos-instituut.

2.3 Het Lespakket

Om leerkrachten handvatten te geven om de serie van het Klokhuis over kindermishandeling in de klas te behandelen, is er een lespakket ontwikkeld. Dit pakket bestaat uit vijf lessen en achtergrond- en handelingsinformatie voor de leerkracht.

Les 1 is een voorbereidende les om leerlingen hun eigen geluksmomenten te laten ontdekken. Zo denken ze na over fijne momenten met hun ouders of verzorgers. De les bestaat uit twee filmpjes op het digibord en een verwerkingsopdracht waarbij leerlingen hun persoonlijke geluksmomenten verbeelden en beschrijven. Les 2 sluit aan bij de Klokhuisaflevering over verwaarlozing. De discussieclips maken het onderwerp 'verwaarlozing' bespreekbaar in de klas. De derde les sluit aan bij de Klokhuisaflevering over geweld. Ook hier zijn speciale discussieclips die het onderwerp geweld bespreekbaar maken in de klas. De vierde les sluit aan bij de aflevering 'Wat kun je doen aan Kindermishandeling' en de aflevering 'Hulp wat heb je eraan?'. Diverse clips illustreren dat praten over kindermishandeling van belang is en dat kinderen elkaar soms kunnen helpen. Voor alle bovenstaande lessen geldt dat de leerkracht achtergrondinformatie kan lezen over mogelijke reacties van kinderen op het onderwerp kindermishandeling en ze concrete aanwijzingen krijgen hoe hiermee om te gaan. Ook staat de meldcode kindermishandeling toegelicht en is er ruimte om vragen te stellen wanneer een leerkracht meer behoefte aan informatie blijkt te hebben.

Zoals gezegd (2.1) rapporteert negen procent van de leerkrachten in de bovenbouw een of meer tv uitzendingen van Klokhuis over kindermishandeling te hebben gebruikt (Duo Onderwijsonderzoek, 2013). Van deze programmegebruikende leerkrachten zegt 40% ook gebruik gemaakt te hebben van het lespakket, dit is circa 3,6% van alle bovenbouw leerkrachten. De waardering van de leerkrachten voor het lespakket is 7,9 (dat door Duo Onderwijs als indicatief rapport cijfer wordt gekenschetst). Van de tv-programmagebruikende leerkrachten heeft 30% ook gebruik gemaakt van de Klokhuiswebsite bij dit thema. Hiervan is geen rapportcijfer bekend.

3 Onderzoek Klokhuis onder leerlingen

Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord of 'Klokhuis over Kindermishandeling' op school effectief is in het realiseren van meer communicatie tussen (1) kinderen onderling en (2) kinderen en leerkrachten. Van de deelnemende scholen heeft ongeveer de helft van de leerkrachten in de bovenbouw het lespakket niet in de klas uitgevoerd en ongeveer de helft wel. 1752 Leerlingen hebben eenmaal of tweemaal, voor en na het lespakket, een vragenlijst ingevuld over psychische of fysieke mishandeling, of over verwaarlozing. Belangrijke resultaten zijn dat van de drie onderzochte vormen van kindermishandeling fysieke kindermishandeling het duidelijkst als kindermishandeling beoordeeld werd. Dat geldt in mindere mate ook voor psychische kindermishandeling, maar veel minder voor verwaarlozing. Kinderen bij wie het lespakket in de klas ter sprake kwam zijn kindermishandeling vaker gaan herkennen dan kinderen bij wie het lespakket in de klas ter sprake kwam. En kinderen met wie Klokhuis in de klas besproken is, zijn na school vaker over kindermishandeling gaan praten dan kinderen bij wie het Klokhuis niet in de klas werd besproken. Na deelname aan het Klokhuis-programma waren er geen effecten op twee gedragsintenties: het zelf praten over kindermishandeling als een kind dit zelf zou meemaken, noch in het vertellen aan de leerkracht. Ook vonden we geen verschil in door kinderen waargenomen gedrag van andere kinderen, zoals klasgenoten, ten aanzien van de communicatie over kindermishandeling: andere kinderen gingen na de Klokhuis-lessen niet vaker een kind vertellen over de eigen ervaring met kindermishandeling. De strategie van 'Klokhuis over Kindermishandeling' heeft vergelijkbare effecten voor diverse leeftijds- en etnische groepen binnen de bovenbouw.

De vraag die in dit hoofdstuk wordt beantwoord luidt:

Is 'Klokhuis over Kindermishandeling' op school effectief in het realiseren van meer communicatie tussen (1) kinderen onderling en (2) kinderen en leerkrachten?

3.1 Methode

Benadering en steekproef

Om mogelijke effecten van het lespakket bovenop die van de uitzendingen en de website vast te stellen, zijn enkele honderden scholen benaderd om deel te nemen aan het onderzoek. Om vooral scholen te includeren met kinderen met lager opgeleide ouders zijn deze scholen geworven uit een bestand van bijna duizend (van de circa achtduizend basis-scholen¹) met het hoogste leerling-gewicht (dit zijn scholen met ouders met een laag opleidingsniveau). Het doel was om bij honderd leerkrachten en hun leerlingen informatie te verzamelen. De benadering van deze respondenten is weergegeven in het volgende stroomdiagram.

¹ Hierin waren in ons bestand bijna zeventuizend scholen voldoende gegevens beschikbaar.

Instroomschema

	Aantal
Alle basisscholen in NL	6986
Selectie op leerling-gewicht (top range: 0.8-0.26)	999
Compleet adres beschikbaar van en algemene wer- vingsbrief verzonden aan	942
Waarvan onbestelbaar retour	10
Telefonisch contact met scholen	443
Deelnemende scholen	35
Waarvan T0-T1 meting	21
T1 meting	14

Het leerling-gewicht in de totaal 999 scholen liep uiteen van 0.8 tot 0.26. Deze scholen zijn geselecteerd om te worden uitgenodigd tot deelname aan het onderzoek.

Onderzoeksdesign

Het gegeven dat het lespakket in sommige klassen wel en in andere klassen niet is behandeld is benut om twee groepen ('condities') te onderscheiden. De experimentele conditie werd gevormd door klassen waarvan de leerkracht aangaf dat er is gewerkt met het lespakket. De controleconditie bestond uit de klassen waarvan de leerkracht aangaf dat er geen gebruik is gemaakt van dit lespakket. Respondenten in deze twee condities kregen een voormeting (T0) voorafgaand aan de start van de tv-serie en een nameting (T1) kort na afloop van de tv-serie. Daarnaast werd er gecontroleerd voor mogelijke effecten als gevolg van deelname aan het onderzoek. De veronderstelling was dat deelname aan het onderzoek – door het invullen van een vragenlijst – kan leiden tot een verhoogde aandacht voor dit onderwerp en meer communicatie over dit onderwerp bij kinderen, hun ouders en leerkrachten. Hiervoor is gecontroleerd door een zogenoemde testeffectconditie in het design op te nemen. Dit betekent dat zowel in de experimentele als in de controleconditie bij een deel van de respondenten geen voormeting werd afgenomen (zie figuur 3.1).

Figuur 3.1: Meetmomenten

3.1.1 Instrumenten

In de vragenlijsten voor kinderen werd nagegaan in welke mate zij kennis hebben van de doelen van het totaalpakket 'Klokhuis over kindermishandeling'. Dit is kennis over rechten van kinderen, ervaren toegankelijkheid van mogelijke hulpbronnen, en het besef zelf iets te kunnen betekenen voor kinderen die het moeilijk hebben thuis.

Om inzicht te krijgen in de mate waarin kinderen de vragenlijst op een sociaal wenselijke manier hebben ingevuld is er een Sociale wenselijkheidschaal toegevoegd. Voor elk sociaal wenselijk antwoord wordt 1 punt gescoord, waarbij een totaalscore van 7 punten inhoudt dat alle vragen sociaal wenselijk zijn beantwoord.

Tevens is gekeken naar de mate waarin het kind gewend is om sociale steun te zoeken. Hiervoor is gebruik gemaakt van twee subschalen van de Nederlandse vertaling van de Children's Coping Strategies Checklist (de CSLK). Deze subschalen: het zoeken van steun voor het vinden van oplossingen en emotionele ondersteuning, maken inzichtelijk in welke mate een kind geneigd is om de hulp van de anderen in te roepen voor het vinden van een oplossing voor zijn of haar problemen en in welke mate een kind geneigd is om emotionele steun te zoeken. Beide schaalscores kennen een minimumscore van 1 en een maximumscore van 4, waarbij een hogere score betekent dat het kind vaker gebruik maakt van de betreffende copingstrategie. De Cronbach's alpha van de subschaal 'het zoeken van steun voor het vinden van oplossingen' is 0.71, en die van subschaal 'emotionele ondersteuning' is 0.81. Daarmee wordt deze vragenlijst als voldoende betrouwbaar gezien.

De meeste vragen worden gesteld aan de hand van een vignet, een verhaaltje met een hoofdpersoon in een benarde situatie 'ongeveer net zo oud als jij'. Vervolgens is gevraagd

welke mogelijkheden de kinderen zien voor dit kind om iets aan zijn of haar situatie te veranderen. Ook is gevraagd of ze denken dat ze zelf iets voor dit kind zouden kunnen betekenen en hoe zij hiermee zouden omgaan als zij hiervan op de hoogte zouden zijn. Er zijn drie typen kindermishandeling opgenomen in de vignetten: verwaarlozing, psychische en fysieke mishandeling. Wanneer het kind tijdens de eerste meting in de vragenlijst het verhaaltje over verwaarlozing las, dan kreeg het kind tijdens de tweede meting een vergelijkbaar verhaaltje over verwaarlozing. Met het constant houden van de vignette-conditie is duidelijker wat men meet en kan eenduidiger de betrouwbaarheid van de resultaten worden vastgesteld.

De vragenlijst en bijbehorende vignetten zijn voorafgaand aan het programma uitgetest om bruikbaarheid en betrouwbaarheid vast te stellen. In deze pilot is nagegaan of de kinderen begrepen wat er met de vragen bedoeld werd en of er voldoende spreiding in de antwoorden zat. Dit bleek het geval en er kan dus van een geslaagde pilot gesproken worden.

3.1.2 Analyses

De verzamelde gegevens zijn op diverse manieren en met verschillende technieken geanalyseerd. Allereerst is er gebruik gemaakt van beschrijvende statistiek om inzicht te krijgen in de demografische gegevens van de groep leerlingen die de vragenlijsten hebben ingevuld. Vervolgens is met multivariate technieken inzichtelijk gemaakt hoe kinderen denken over kindermishandeling en in hoeverre ze het herkennen wanneer het in verhaalvorm wordt beschreven. Met T-toetsen en chi-kwadraat toetsen wordt nagegaan of de twee onderzoekscondities bij aanvang van het onderzoek gelijk zijn op relevante variabelen.

Er is gekeken naar de effecten die het lesprogramma en de uitzendingen van Klokhuis hebben op de opvattingen van kinderen over kindermishandeling. Omdat verondersteld wordt dat de gegevens van kinderen genest te zijn binnen herhaalde metingen binnen het individu, binnen klassen én binnen scholen, is er gebruik gemaakt van de multi-level analyse techniek. Kinderen die binnen een klas op dezelfde didactische wijze zijn blootgesteld aan het lespakket zullen onderling meer overeenkomsten in verandering kunnen vertonen dan kinderen van een andere klas en school.

Door de multi-level techniek toe te passen, is er gecontroleerd voor overeenkomsten binnen scholen en klassen. Hierdoor is de meest zuivere inschatting van het effect van de uitzendingen en het bijbehorende lespakket van Klokhuis berekend.

Nadat effecten van de interventie bekeken zijn, is er door middel van regressietechnieken gekeken naar factoren die van invloed zijn op de mate van effect die de klokhuis interventie heeft. Hiermee werd antwoord gegeven op de vraag of er subgroepen leerlingen zijn die meer of minder ontvankelijk zijn voor de interventie.

3.2 Overzicht van het aantal afgenomen vragenlijsten

Aan het onderzoek hebben in totaal 110 klassen meegewerkt, afkomstig van 35 scholen. Hiervan heeft een deel de voormeting en nameting in gevuld, en een deel alleen de nameting.

In totaal hebben 864 leerlingen de voormeting ingevuld. Van de meeste van deze leerlingen ($n=757$; 88%) is ook een nameting beschikbaar. Omdat het invullen van de vragenlijst over kindermishandeling ertoe zou kunnen leiden dat er iets bij de kinderen in gang wordt

gezet waardoor zij op het tweede meetmoment anders reageren op de gestelde vragen, is bij een deel van de klassen geen voormeting afgenomen. Deze groep van in totaal 995 leerlingen vormt de testeffectgroep.

Tabel 3.1: Overzicht afgenomen vragenlijsten

Groep	Herhaalde metingen groep		Testeffect (enkel tT1 meting)	Nameting Totaal
	Voormeting (T)	Nameting (T1)		
Klokhuis	477 (55%)	414 (55%)	478 (48%)	892 (50,9%)
Controle	387 (45%)	343 (45%)	517 (52%)	860 (49,1%)
Totaal	864	757	995	1752

3.3 Beschrijving onderzoeksgroep

3.3.1 Demografische kenmerken

De onderzoeksgroep bevat ongeveer evenveel jongens als meisjes en deze verhouding is gelijk voor de groep kinderen die heeft deelgenomen aan de lessen die bij het Klokhuis lespakket horen (Klokhuisgroep) en de kinderen uit de controlegroep.

Voor alle andere demografische kenmerken geldt dat beide onderzoeksgroepen significant van elkaar verschillen. In de Klokhuisgroep zitten naar verhouding meer kinderen uit groep 8. Hierdoor zijn de kinderen uit de Klokhuisgroep iets ouder dan de kinderen uit de controlegroep. Daarnaast bevat de Klokhuisgroep meer kinderen met een niet-westerse afkomst en een hoog leerling-gewicht (een hoog leerling-gewicht betekent lager opgeleide ouders hebben). In de uiteindelijke analyse van het effect zal rekening worden gehouden met deze verschillen.

Tabel 3.2: Demografische kenmerken onderzoeksgroep

		Klokhuis	Controle	Totaal	Sig.
Geslacht	jongen	228 (48%)	189 (50%)	417 (49%)	n.s.
	meisje	244 (52%)	192 (50%)	436 (51%)	
Groep	Groep 6	126 (27%)	124 (33%)	250 (29%)	,002
	Groep 7	135 (28%)	129 (34%)	264 (31%)	
	Groep 8	212 (45%)	125 (33%)	337 (40%)	
Leeftijd	Gemiddelde (sd)	11,4 (1,0)	11,2 (1,0)	11,3 (1,0)	,024
Etniciteit	Autochtoon	239 (51%)	278 (74%)	517 (61%)	,000
	Westers allochtoon	53 (11%)	42 (11%)	95 (11%)	
	Niet-westers allochtoon	175 (38%)	58 (15%)	233 (28%)	
Leerling-gewicht	0.00	259 (60%)	202 (63%)	461 (61%)	,000
	0.30	61 (14%)	94 (30%)	155 (21%)	
	1.20	113 (26%)	23 (7%)	136 (18%)	

3.3.2 Andere kenmerken

Naast demografische kenmerken van de leerlingen zijn op de voormeting ook enkele andere kenmerken van de kinderen in kaart gebracht.

In de eerste plaats zijn zeven vragen gesteld waarmee de neiging tot sociaal wenselijk antwoorden inzichtelijk is gemaakt. Voor elk sociaal wenselijk antwoord wordt 1 punt gescoord, waarbij een totaalscore van 7 punten inhoudt dat alle vragen sociaal wenselijk zijn

beantwoord. De totaalscore op deze sociale wenselijkheidlijst is iets hoger in de Klokhuisgroep dan het geval is in de controle groep. Dit hangt waarschijnlijk samen met het grotere aandeel van kinderen met een niet-westerse achtergrond in de Klokhuisgroep. Kinderen met een niet-westerse achtergrond hebben sociaal wenselijker geantwoord (gemiddelde score 2,1) dan kinderen met een Nederlandse of andere westerse achtergrond (beide groepen gemiddeld 1,5).

Tabel 3.3: Sociale wenselijkheid

	Klokhuis	Controle	Totaal	Sig.
Sociale wenselijkheid	1,8 (1,5)	1,5 (1,5)	1,7 (1,5)	,001

Behalve de neiging tot sociaal wenselijk antwoorden is ook gekeken naar de mate waarin het kind gewend is om sociale steun te zoeken.

Hiervoor is gebruik gemaakt van twee subschalen van de Nederlandse vertaling van de Children's Coping Strategies Checklist (de CSLK). Er is geen verschil tussen de beide onderzoeksgroepen in de mate waarin de kinderen geneigd zijn sociale steun te zoeken.

Tabel 3.4: Children's Coping Strategies Checklist

	Klokhuis	Controle	Totaal	Sig.
Steun zoeken voor het vinden van een oplossing	2,1 (0,6)	2,2 (0,5)	2,1 (0,6)	n.s.
Emotionele steun zoeken	2,2 (0,7)	2,2 (0,6)	2,2 (0,7)	n.s.

3.4 Resultaten voormeting

In de vragenlijst is een beschrijving van een mishandelingsituatie opgenomen (vignet) aan de hand waarvan verschillende vragen zijn gesteld. Er waren drie verschillende versies van de vragenlijst, waarbij het verhaaltje telkens over een andere vorm van kindermishandeling ging: psychische mishandeling, fysieke mishandeling en verwaarlozing. De verdeling tussen deze versies was in beide onderzoeksgroepen vergelijkbaar.

Tabel 3.5: Aantal kinderen per verhaalconditie

		Klokhuis	Controle	Totaal	Sig.
Mishandeling	Psychisch	156 (33%)	111 (29%)	267 (31%)	n.s.
	Fysiek	150 (32%)	131 (34%)	281 (33%)	
	Verwaarlozing	169 (35%)	140 (37%)	309 (36%)	

Het oordeel van de kinderen over de drie verschillende mishandelingcondities is significant verschillend. De beschrijving van fysieke mishandeling wordt in de meeste gevallen als zodanig herkend. De meeste kinderen herkennen ook de beschrijvingen van psychische mishandeling als kindermishandeling. De beschrijvingen van verwaarlozing worden door de meeste kinderen niet als kindermishandeling herkend.

Tabel 3.6: Oordeel kindermishandeling

		Ja	Nee	Misschien	Sig.
Mishandeling	Psychisch	145 (55%)	56 (21%)	64 (24%)	,000
	Fysiek	228 (81%)	30 (11%)	23 (8%)	
	Verwaarlozing	87 (29%)	138 (45%)	76 (25%)	
	Totaal	460 (54%)	224 (27%)	163 (19%)	

Het oordeel over de verschillende mishandelingcondities verschilt tussen de beide onderzoeksgroepen. Dit verschil is marginaal significant voor psychische mishandeling en significant voor verwaarlozing. Dit laatste hangt vermoedelijk samen met het grotere aantal

kinderen met een niet-westerse achtergrond in de Klokhuisgroep. Kinderen met een niet-westerse achtergrond beoordelen een beschrijving van verwaarlozing significant vaker niet als kindermishandeling (64% van de kinderen) dan kinderen met een westerse achtergrond en kinderen met de Nederlandse nationaliteit (resp. 53% en 38% van de kinderen). Het oordeel over de andere mishandelingcondities (psychische mishandeling en fysieke mishandeling) is niet afhankelijk van etniciteit.

Het oordeel van de kinderen over de mishandelingcondities hangt ook samen met leerlinggewicht. Kinderen van twee ouders met een laag opleidingsniveau beoordelen psychische mishandeling significant vaker als geen kindermishandeling (35% van de kinderen) dan kinderen van één ouder met een lager opleidingsniveau (24%) en kinderen zonder ouders met een lager opleidingsniveau (14%). Ook het oordeel over verwaarlozing verschilt significant. Kinderen van twee ouders met een laag opleidingsniveau beoordelen psychische mishandeling significant vaker als geen kindermishandeling (65% van de kinderen) dan kinderen van een ouder met een lager opleidingsniveau (40%) en kinderen zonder ouders met een lager opleidingsniveau (41%). Fysieke mishandeling wordt vergelijkbaar beoordeeld door kinderen met verschillende leerling-gewichten.

Tabel 3.7: Oordeel kindermishandeling per vignetgroep

Is dit kindermishandeling?		Klokhuis	Controle	Sig.
Psychische Mishandeling	Ja	89 (58%)	56 (50%)	0,054
	nee	36 (23%)	20 (18%)	
	misschien	29 (19%)	35 (32%)	
Fysieke Mishandeling	ja	123 (82%)	105 (80%)	n.s.
	nee	18 (12%)	12 (9%)	
	misschien	9 (6%)	14 (11%)	
Verwaarlozing	ja	38 (24%)	49 (35%)	0,001
	nee	90 (56%)	48 (35%)	
	misschien	34 (21%)	42 (30%)	

Naast de vraag of de situatie uit het verhaaltje volgens het kind kindermishandeling is, is ook gevraagd hoe erg het kind de beschreven situatie vindt, waarbij de score 1 betekent dat het kind de situatie helemaal niet erg vindt en een score 5 dat het kind de situatie heel erg vindt. Het oordeel over de verschillende mishandelingcondities verschilt significant, waarbij verwaarlozing significant minder erg wordt gevonden dan psychische mishandeling en fysieke mishandeling. Het oordeel over psychische en fysieke mishandeling is niet significant verschillend.

Tabel 3.8: Inschatting ernst van de kindermishandeling

Mishandelingsconditie	N	gemiddelde	Std.deviate	Minimum	Maximum
Psychisch	261	4,3180	1,00116	1,00	5,00
Fysiek	278	4,4748	,94492	1,00	5,00
Verwaarlozing	304	4,0230	1,01285	1,00	5,00
Totaal	843	4,2633	1,00447	1,00	5,00

Score 1= geen kindermishandeling, score 5= wel kindermishandeling

3.4.1 Verhaaleffect?

Per mishandelingconditie zijn er drie verschillende vignetten (beschrijving van de mishandelingsituatie) afgenomen. In de condities psychische en fysieke mishandeling geldt dat er geen sprake is van een verhaaleffect; elk van de drie verschillende verhaaltjes over dezelfde type kindermishandeling werd in dezelfde mate als mishandeling beoordeeld. In de conditie verwaarlozing blijkt er wel een verhaaleffect. Vignet 1 wordt significant vaker beoordeeld als geen kindermishandeling (66% van de kinderen) dan vignet 2 (39%) of vignet 3 (34%).

3.4.2 Opvattingen over kindermishandeling

De meeste kinderen vinden dat het kind uit het verhaaltje geen schuld heeft aan de mishandelingsituatie (71%). Ook is de meerderheid van mening dat de ouder niet zo mag handelen als in het verhaaltje wordt beschreven (76%).

In het algemeen erkennen veel mensen wel het bestaan van kindermishandeling *an sich* maar vinden ze het moeilijker om zich voor te stellen dat dit dichterbij zou plaatsvinden (*not in my backyard*). Daarom zijn aan de kinderen enkele vragen gesteld waarbij het bestaan van kindermishandeling dichterbij en verder weg gepositioneerd is. Ongeveer een derde van de kinderen kan zich voorstellen dat een dergelijke situatie als beschreven in het verhaaltje in het echt voorkomt bij kinderen uit de eigen woonplaats; iets minder kinderen denken dat dit echt voorkomt bij kinderen van de eigen school (28%), ongeveer een vijfde van de kinderen verwacht dat dit echt voorkomt bij kinderen uit de eigen straat en een nog kleiner aantal (16%) verwacht dat dit voorkomt bij kinderen uit de eigen klas. Deze inschattingen verschillen niet significant tussen beide onderzoekscondities.

Tabel 3.9: Opvatting kindermishandeling

Mishandelingsituatie		Klokhuis	Controle	Sig.
Eigen schuld?	nee	343 (73%)	266 (70%)	n.s.
	misschien	71 (15%)	76 (20%)	
	ja	58 (12%)	40 (10%)	
Mag de ouder dit doen?	nee	357 (75%)	295 (78%)	n.s.
	misschien	37 (8%)	39 (10%)	
	ja	81 (17%)	46 (12%)	
Komt dit voor in het echt in eigen plaats?	nee	144 (31%)	105 (28%)	n.s.
	misschien	171 (36%)	156 (41%)	
	ja	153 (33%)	120 (31%)	
Komt dit voor in het echt in eigen straat?	nee	214 (46%)	177 (47%)	n.s.
	misschien	145 (31%)	126 (33%)	
	ja	110 (23%)	77 (20%)	
Komt dit voor in het echt op eigen school?	nee	158 (34%)	105 (28%)	n.s.
	misschien	175 (37%)	171 (45%)	
	ja	137 (29%)	104 (27%)	
Komt dit voor in het echt in eigen klas?	nee	245 (52%)	198 (52%)	n.s.
	misschien	149 (32%)	122 (32%)	
	ja	75 (16%)	61 (16%)	

3.4.3 Sociale norm

Bijna de helft van de kinderen denkt dat andere kinderen uit de klas vinden dat je een kind moet helpen dat thuis in een vergelijkbare situatie verkeert zoals het kind uit het verhaaltje (46%). Kinderen uit beide onderzoeksgroepen schatten de mening van hun klasgenoten vergelijkbaar in.

Kinderen uit beide onderzoeksgroepen verschillen wel in hun inschatting van de mening van hun ouders. Hoewel in beide groepen de meeste kinderen denken dat hun ouders zouden vinden dat kinderen moeten helpen, is dit aantal in de controlegroep groter (60% vs 51%).

Tabel 3.10: Sociale norm hulpvaardig gedrag

Vinden anderen dat je moet helpen		Klokhuis	Controle	Sig.
Vinden andere kinderen in je klas dat je zou moeten helpen?	ja	209 (45%)	173 (46%)	n.s.
	misschien	167 (36%)	148 (40%)	
	nee	85 (18%)	53 (14%)	
Vinden je ouders dat je zou moeten helpen?	ja	238 (51%)	225 (60%)	,003
	misschien	133 (29%)	109 (29%)	
	nee	92 (20%)	43 (11%)	

Er is ook gevraagd naar de sociale norm ten aanzien van praten over mishandelingsituaties. De meeste kinderen geven aan dat ze niet weten of andere kinderen uit hun klas vinden dat je erover moet praten als je iets vergelijkbaars meemaakt als het kind uit het verhaaltje. Ongeveer 40% denkt dat andere kinderen uit de klas vinden dat je wel moet praten. De inschatting van de kinderen is in beide onderzoeksgroepen vergelijkbaar.

Tabel 3.11: Sociale norm over praten

Vinden anderen dat je moet praten		Klokhuis	Controle	Sig.
Vinden andere kinderen in je klas dat je hierover moet praten?	ja	181 (39%)	141 (38%)	n.s.
	misschien	217 (47%)	178 (48%)	
	nee	66 (14%)	54 (14%)	

3.4.4 Praten over kindermishandeling?

Aan de hand van de verhaaltjes over mishandelingsituaties is aan de kinderen gevraagd wat zij zouden doen als ze in een vergelijkbare situatie zouden zitten.

Ongeveer 60% van de kinderen geeft aan dat zij aan iemand zullen vertellen wat zij thuis meemaken als zij in een vergelijkbare situatie zouden zitten als het kind uit het verhaaltje. Een vergelijkbaar aantal kinderen geeft aan dit aan de juf of meester te vertellen, wanneer expliciet naar deze mogelijkheid wordt gevraagd. Kinderen uit beide onderzoeksgroepen antwoorden vergelijkbaar op deze vragen.

Er is wel een significant verschil tussen beide groepen in de neiging tot het zoeken van hulp ('gedragsintentie'). Hoewel de meerderheid van de kinderen in beide groepen aan - geeft aan hulp te gaan zoeken (74%) als zij iets vergelijkbaars zouden meemaken als het kind in het verhaaltje, kent de Klokhuisgroep een groter percentage kinderen dat aangeeft dit niet te zullen doen (12% vs 8% in de controlegroep).

Tabel 3.12: Gedragsintentie vertellen en hulpzoeken

In een vergelijkbare situatie:		Klokhuis	Controle	Totaal	Sig.
Aan iemand vertellen	nee	108 (23%)	79 (21%)	187 (22%)	n.s.
	misschien	74 (16%)	71 (19%)	145 (17%)	
	ja	288 (61%)	230 (60%)	518 (61%)	
Vertellen aan juf of meester	nee	116 (24%)	76 (20%)	192 (22%)	n.s.
	misschien	70 (15%)	74 (20%)	144 (17%)	
	ja	289 (61%)	229 (60%)	518 (61%)	
Hulp zoeken	nee	56 (12%)	30 (8%)	86 (10%)	0,010
	misschien	59 (13%)	72 (19%)	131 (16%)	
	ja	353 (75%)	272 (73%)	625 (74%)	

Er is ook aan de kinderen gevraagd of ze iets kunnen doen als ze het kind uit het verhaaltje zouden kennen. Ongeveer 60% van de kinderen denkt dat dit het geval is. De antwoorden van de kinderen zijn in beide onderzoeksgroepen vergelijkbaar.

Ruim een kwart van de kinderen geeft aan ook daadwerkelijk een kind te kennen dat in dezelfde situatie zit als het kind uit het verhaaltje. Ongeveer een vijfde van de kinderen geeft aan dat zij wel eens door een ander kind in vertrouwen zijn genomen over de situatie thuis.

Tabel 3.13: Gedragsintentie en waargenomen gedrag

In een vergelijkbare situatie		Klokhuis	Controle	Totaal	Sig.
Iets kunnen doen om te helpen	nee	86 (18%)	57 (15%)	143 (17%)	n.s.
	misschien	106 (23%)	97 (26%)	203 (24%)	
	ja	280 (59%)	225 (59%)	505 (59%)	
Iemand kennen	nee	167 (36%)	156 (42%)	323 (38%)	n.s.
	misschien	156 (33%)	128 (34%)	284 (34%)	
	ja	146 (31%)	91 (24%)	237 (28%)	
In een vergelijkbare situatie		Klokhuis	Controle	Totaal	Sig.
In vertrouwen genomen	nee	304 (64%)	270 (71%)	574 (67%)	n.s.
	misschien	65 (14%)	39 (10%)	104 (12%)	
	ja	106 (22%)	71 (19%)	177 (21%)	

Naast de vragen over het verhaaltje met de mishandelingsituatie zijn ook een aantal algemene vragen gesteld over kindermishandeling. Deze bevindingen hebben nog steeds betrekking op de voormeting, dus voor de introductie van het lespakket en Klokhuis-uitzendingen. De meerderheid van de kinderen (68%) geeft aan het in de klas wel eens over kindermishandeling te hebben gehad. Ongeveer een kwart van de kinderen gaf aan de afgelopen maand nog in de klas over kindermishandeling te hebben gesproken. Op de scholen die later met het lespakket hebben gewerkt is dit aantal groter. Mogelijk vinden de leerkrachten op deze scholen dit onderwerp makkelijker bespreekbaar dan op controlescholen, aangezien ten tijde van het invullen van deze vragenlijst de lessen nog niet waren begonnen.

Er is geen verschil tussen beide groepen in de mate waarin buiten schooltijd over kindermishandeling is gesproken. De overgrote meerderheid van de kinderen (89%) geeft aan de afgelopen maand niet buiten schooltijd over kindermishandeling te hebben gesproken.

Tabel 3.14: Waargenomen gedrag

Praten over kindermishandeling		Klokhuis	Controle	Totaal	Sig.
In de klas gepraat	nee	122 (27%)	143 (40%)	265 (32%)	,000
	ja	333 (73%)	225 (61%)	558 (68%)	
Vorige maand in de klas gepraat	nee	320 (71%)	299 (80%)	619 (75%)	,001
	ja	133 (29%)	73 (20%)	206 (25%)	
Na schooltijd gepraat	nee	409 (88%)	340 (91%)	749 (89%)	n.s.
	ja	57 (12%)	34 (9%)	91 (11%)	

3.5 Voor-en Nameting: Zijn er effecten van Klokhuis?

Om vast te stellen of er veranderingen optreden naar aanleiding van het lespakket en de tv-uitzendingen van Klokhuis in de klas, zijn er multi-level analyses (MLA) uitgevoerd. Dit type analyse bekijkt of er significante veranderingen zijn, terwijl er gecorrigeerd wordt voor het mogelijk 'genest zijn' van data. De term geneste data betekent in dit geval dat kinderen die bij elkaar in de klas zitten, zeer waarschijnlijk meer op elkaar lijken dan kinderen die in een andere klas zitten. En kinderen die op dezelfde school zaten zijn onderling vergelijkbaarder zijn dan kinderen die op een andere school zaten. Er zijn drie niveaus genestheid in deze data onderscheiden waarvoor is gecorrigeerd, te weten individu, klas en school.

Per uitkomstmaat zijn verschillende analyses uitgevoerd om het effect van de uitzendingen en bijbehorend lespakket vast te stellen. Deze analyses verschillen enerzijds in het aantal variabelen waarvoor in de analyse is gecorrigeerd en anderzijds in de wijze waarop resultaten van de voormeting zijn opgenomen in het model.

Bij elke analyse is eerst een basismodel opgesteld. In dit basismodel werd gecorrigeerd voor de score op de voormeting, het leerling-gewicht, de etniciteit en leeftijd van het kind en de mate waarin het kind sociaal wenselijk heeft geantwoord. Correctie voor deze variabelen is noodzakelijk aangezien er op de voormeting significante verschillen zijn gevonden op deze variabelen. Vervolgens is er ook een uitgebreider model opgesteld waarbij ook gecorrigeerd werd voor sekse en mishandelingsconditie.

Voor deze analyses zijn de antwoorden op de afhankelijke variabele gedichotomiseerd, dit wil zeggen dat er twee antwoordmogelijkheden waren op de vraag: ja en niet-ja. Hiervoor is de antwoordcategorie 'misschien' samengevoegd met de 'nee-categorie'.

Bij de veranderingsscores tussen voor- en nameting zijn er waarden aan de verandering toegekend op een vijfpuntschaal van -2 tot +2, waarbij -2 een negatieve verandering is en +2 een positieve. Uitkomsten van de MLA zijn te zien in tabel 3.15 en tabel 3.16.

Tabel 3.15: Resultaten Multi Level Analyse voor & nameting-groep

Voor- & nametinggroep	95 % betrouwbaarheids-interval				significant?
	Model type	B	OG	BG	p
22 Vertellen juf/meester Veranderingscore	Basismodel	0,06	-0,07	0,20	NS
	3 covariat	0,06	-0,07	0,19	NS
22 Vertellen juf/meester Dichotoom	Basismodel	0,17	-0,23	0,56	NS
	3 covariat	0,15	-0,24	0,54	NS
33 Maatje veranderingscore	Basismodel	0,07	-0,08	0,22	NS
	3 covariat	0,07	-0,08	0,22	NS
33 Maatje dichotoom	Basismodel	0,36	-0,24	0,96	NS
	3 covariat	0,35	-0,28	0,99	NS
34 Zelf vertellen veranderingsscore	Basismodel	-0,02	-0,16	0,12	NS
	3 covariat	-0,01	-0,15	0,13	NS
34 Zelf vertellen dichotoom	Basismodel	-0,01	-0,38	0,36	NS
	3 covariat	0,01	-0,36	0,38	NS
46 Is dit kindermishandeling? Veranderingsscore	Basismodel	0,31**	0,13	0,48	0,000
	3 covariat	0,31**	0,14	0,49	0,000
46 Is dit kindermishandeling? Dichotoom	Basismodel	0,95**	0,44	1,45	0,000
	3 covariat	0,96**	0,45	1,48	0,000
49 (50) Vorige maand gepraat? Dichotoom	Basismodel	1,11**	0,57	1,65	0,000
	3 covariat	1,14**	0,58	1,69	0,000
50 (51) Kindermishandeling: je kunt er wat aan doen veranderingscore	Basismodel	0,10	-0,13	0,33	NS
	3 covariat	0,09	-0,14	0,32	NS
50 (51) Kindermishandeling: je kunt er wat aan doen continue	Basismodel	0,00	-0,52	0,52	NS
	3 covariat	-0,05	-0,57	0,47	NS

B=Multi-level regressie coëfficiënt; BI = Betrouwbaarheidsinterval; OG= Ondergrens; BG=Bovengrens; * p<.05. **p<.01

Naast de hoofdanalyses, die zijn uitgevoerd voor de kinderen met een voor- en nameting, zijn er aparte analyses uitgevoerd voor de kinderen die enkel op de nameting een vragenlijst invulden. Bij deze kinderen is uitsluitend het uitgebreide model getoetst.

Tabel 3.16: Resultaten Multi Level Analyse Test-effect-groep

Test-effect-groep	95 % betrouwbaarheids-interval				significant?
	Model type	B	OG	BG	P
22 Vertellen juf/meester dichotoom	3 covariat	-0,09	-0,45	0,27	NS
33 Maatje dichotoom	3 covariat	0,22	-0,32	0,76	NS
34 Zelf vertellen dichotoom	3 covariat	-0,06	-0,49	0,37	NS
46 Is dit kindermishandeling? dichotoom	3 covariat	0,49*	0,00	0,98	,05
49 (50) Vorige maand gepraat? dichotoom	3 covariat	0,38	-0,33	1,09	NS
50 (51) Kindermishandeling: je kunt er wat aan doen continue	3 covariat	0,48	-0,11	1,07	NS

B=Multi-level regressie coëfficiënt; BI = Betrouwbaarheidsinterval; OG= Ondergrens; BG=Bovengrens; * p<.05. **p<.01

Uit de hoofdanalyses blijkt dat het Klokhuis-lespakket effect heeft op het herkennen van kindermishandeling als zodanig en op het praten over kindermishandeling na school. Dit concluderen we doordat de analyse met de veranderingsscore zowel als die met de gedichotomiseerde score binnen de herhaalde metingen-groep beide significante veranderingen aangaf.

We vinden geen effect van Klokhuis op:

- het inlichten van juf of meester over mishandeling door het kind zelf,
- het als maatje te worden ingelicht over mishandeling van een ander kind thuis,
- het aan iemand vertellen van mishandeling door het kind zelf,
- en in hoeverre kinderen het eens zijn met de stelling: 'Kindermishandeling: je kunt er wat aan doen'.

Deze laatste, de reactie van kinderen op het motto van de themauitzendingen van Klokhuis, is niet veranderd omdat kinderen al op voormeting vrijwel unaniem de stelling onderschrijven. Er kon dus vrijwel geen toename plaatsvinden in de mate waarin kinderen het reeds eens waren met deze stelling.

In de test-effect-groep worden dezelfde resultaten gevonden bij vijf van de zes uitkomstmaten. Bij één uitkomstmaat, het praten over kindermishandeling na schooltijd, is er in de test-effect-groep geen significant verschil tussen Klokhuis en controlegroep. Omdat de meeste uitkomsten tussen hoofdanalyses en test-effect-analyses niet verschillen, maar één uitkomst wel, zien we twee mogelijke interpretaties. De eerste is dat we veronderstellen dat er geen sprake is geweest van een test-effect, Immers, voor vijf van de zes uitkomsten is er geen verschil. De tweede interpretatie is dat er sprake zou zijn van een selectief test-effect, namelijk alleen voor het praten over kindermishandeling buiten school. Nader onderzoek is nodig om te weten welke van de twee interpretaties op de meeste ondersteuning kan rekenen.

3.6 Differentiatie effect voor verschillende groepen?

Tot slot zijn er ter aanvulling van de multi-level analyses ook regressie analyses uitgevoerd. Hiermee is gekeken of de effecten verschillend zijn voor verschillende groepen binnen de onderzoeksgroep. Er is gekeken naar de invloed van sekse van het kind, leeftijd van het kind, leerling-gewicht, etniciteit, en opleidingsniveau van ouders op het effect dat 'Klokhuis over kindermishandeling' heeft. Er blijkt geen invloed van deze factoren op de effecten van Klokhuis op:

- het vertellen over mishandeling aan juf of meester door het kind zelf,
- het als maatje te worden ingelicht over mishandeling van een ander kind thuis
- het aan iemand vertellen van mishandeling door het kind zelf,
- de toename van het herkennen van kindermishandeling,
- het na schooltijd spreken over kindermishandeling in de afgelopen maand.

Er zijn daarmee geen subgroepen uit de onderzoeksgroep te destilleren waarvoor Klokhuis meer of minder effect resulteert.

3.7 Conclusies

Van de drie onderzochte vormen van kindermishandeling wordt door kinderen in de Klokhuis-leeftijdsgroep fysieke kindermishandeling het duidelijkst als kindermishandeling beoordeeld. Dat geldt in mindere mate ook voor psychische kindermishandeling, maar veel minder voor verwaarlozing. Meer kinderen zijn kindermishandeling gaan herkennen naar aanleiding van het totaalpakket van 'Klokhuis over kindermishandeling'. Ook zijn kinderen met wie Klokhuis in de klas besproken is na school vaker over kindermishandeling gaan praten. Deze eerste uitkomst (kindermishandeling meer gaan herkennen) is ook van belang omdat dit kan fungeren als een eerste stap naar het daadwerkelijk spreken over kindermishandeling en er zodoende daadwerkelijk iets aan te doen.

Na deelname aan het Klokhuis-programma vonden we geen effecten op twee gedragsintenties: het zelf praten over kindermishandeling als een kind dit zelf zou meemaken, noch in het vertellen aan de leerkracht. Ook vonden we geen verschil in door kinderen waargenomen gedrag van andere kinderen, zoals klasgenoten ten aanzien van de communicatie over kindermishandeling: andere kinderen gingen na de Klokhuis-lessen niet vaker een kind vertellen over de eigen ervaring met kindermishandeling.

De strategie van 'Klokhuis over kindermishandeling' werkt voor diverse subgroepen in de onderzoeksgroep hetzelfde. Er hoeft in de toekomst dus niet specifiek nagedacht te worden over het op een andere manier benaderen van bijvoorbeeld allochtone kinderen of jongere versus oudere kinderen.

In relatie tot ander onderzoek naar effecten van educatieve programma's valt op dat er in deze studie (al) sprake is van effecten bij een uitermate lage interventiedosis (zie hoofdstuk 5 waarin verslag wordt gedaan van het onderzoek onder leerkrachten voor de totale duur die zij rapporteren die zij hebben besteed aan het lespakket). Betekenisvol zijn meerdere uitkomsten zoals de aanzienlijke groep kinderen die twijfelt of denkt dat de mishandeling die de hoofdpersoon ten deel valt ook de eigen schuld van het kind is (30%). En betekenisvol is dat kinderen vaak niet weten of je over kindermishandeling moet praten (er is vooral onzekerheid over deze sociale norm hierover, bijna de helft van de kinderen antwoordt met misschien).

Deze studie kent sterke kanten en beperkingen. Een beperking van deze studie is dat geen willekeurige toedeling van respondenten over condities mogelijk was (een RCT, een 'randomized controlled trial'). In het verlengde daarvan – de uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling' werden immers over heel Nederland 'uitgestort' – is het aannemelijk dat ook kinderen in de controleconditie weliswaar geen Klokhuis-lespakket op school kregen, maar wel blootgesteld konden worden aan de uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling'. Dit kan betekenen dat ook de kinderen in de controleconditie informatie hebben meegekregen en zo baat gehad kunnen hebben bij de 'Klokhuis over kindermishandeling'-interventies. Daarmee vormen zij geen controlegroep in de betekenis dat hen *elke* interventie is onthouden. Als dat wel mogelijk was geweest dan zouden de verschillen (effecten) tussen de controle- en experimentele conditie mogelijk groter zijn dan wij hebben kunnen aantonen. Een andere beperking is dat de 'treatment fidelity' niet is vastgesteld. Dit betekent dat we niet nagegaan zijn wat leerkrachten gedaan hebben in de klas als zij het lespakket 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas behandelden, noch gecontroleerd hebben wat leerkrachten in de controlescholen gedaan hebben. We zijn afgegaan op de zelfrapportage van leerkrachten. Een andere beperking van deze studie is dat

we de mishandelingsstatus van de deelnemende kinderen niet kennen. Als we dergelijke vragen (voorbeelden van kindermishandeling met de vraag of die voorbeelden voor hen van toepassing waren) in het instrument opgenomen zouden hebben, dan was vooraf toetsing van het onderzoek door een Medisch Ethische Commissie geboden. De periode voorafgaand aan de introductie van het lespakket en eerste uitzending liet deze keuze niet toe. De beperking hiervan is dat we van de meeste kinderen veel voorstellingsvermogen vragen met sommige 'stel dat'-vragen en hun reacties niet als reacties van feitelijk mishandelde kinderen beschouwd mogen worden. (Overigens gaven sommige reacties van kinderen bij de open vragen wel te denken).

Naast deze en andere beperkingen kent de studie ook sterke kanten. Als sterke kant willen we noemen de keuze voor een populatie met een lagere sociaaleconomische status (SES). Bij onderzoek onder deze populatie is er vaak veel nonresponse en uitval. In dit onderzoek daarentegen hebben kinderen, ook van migrantenafkomst, in een schoolsetting nota bene rondom een beladen onderwerp royaal aan onze uitnodiging gehoor gegeven. De grote 'n' maakte het mogelijk ook kleine verschillen te detecteren en hiervoor te kunnen corrigeren in de analyse. Tevens is het gelukt om in de korte tijd tussen opdrachtverlening en introductie van het lespakket een onderzoeksinstrument te ontwikkelen met diverse sterke onderdelen. Bijvoorbeeld de opgenomen sociale-wenselijkheidschaal, het opnemen van de drie vormen van kindermishandeling waaraan de meeste aandacht werd besteed in de uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling', op drie manieren uitgewerkt voor herhaalde metingen. Sterk van deze studie zijn een aantal design- en analysekeuzes, zoals het opnemen van een test-effect-conditie, het toetsen van de betrouwbaarheid van de verschillende vignetten en de Multi-level-analyse. Deze keuzes en de succesvolle logistieke uitvoering om bijvoorbeeld de kinderen telkens binnen 'hun' vignet (mishandelingsvorm) te onderzoeken, geven een hardheid aan de bevindingen die anders niet bereikt was. Tevens bevat het instrument theoretische constructen waarmee het – in vervolgonderzoek – mogelijk wordt te begrijpen langs welke weg of wegen en bij welke kinderen effecten gesorteerd zijn.

4 Onderzoek onder Kindertelefoon

Samenvatting

Onder de Kindertelefoongegevens is nagegaan of zich hierin veranderingen in de tijd voordeden die betrekking hadden op kindermishandeling. De gebruikte bronnen hebben betrekking op het aantal contacten met de Kindertelefoon (chatten of bellen), pageviews met betrekking tot kindermishandeling op twee pagina's van de website van de Kindertelefoon, en de antwoorden op een enquête die de Kindertelefoon op de website heeft geplaatst. Het blijkt dat in de uitzendmaand april het aantal pageviews van pagina's die gerelateerd zijn aan Kindermishandeling substantieel groter is dan in een vergelijkingsperiode, met name op de uitzenddag en de eerste twee dagen daarna. Tevens wordt er in de uitzendmaand vaker gebeld en gechat over de vormen van kindermishandeling die in de Klokhuisuitzendingen worden behandeld, dan in de vergelijkingsperioden, vooral door kinderen van 9-12 jaar, ook over geweldsvormen die niet vaak onderwerp van gesprek zijn met de Kindertelefoon (verwaarlozing, geestelijke mishandeling). Deze toenames zijn er niet voor de vormen van geweld die niet in de uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling' ter sprake zijn gebracht. Ten derde is er in de chats met de Kindertelefoon in de periode van de Klokhuisuitzendingen t.o.v. vergelijkingsperioden geen verandering in de verhouding tussen de aantallen slachtoffers – maatjes. Oftewel, beide doelgroepen, slachtoffers en maatjes, chatten in de uitzendmaand vaker met de Kindertelefoon, de ene doelgroep niet vaker dan de andere. Ten slotte onderschrijven kinderen die rapporteren een uitzending van Klokhuis over Kindermishandeling te hebben gezien vaker de stelling dat kinderen wat kunnen doen voor een mishandeld kind, dan kinderen die rapporteren deze Klokhuisuitzendingen niet te hebben gezien. In de bespreking van de resultaten wordt de absolute toename van de contacten met de Kindertelefoon in verband gebracht met de tijdelijk verruimde openingstijden en het beschikbaar stellen van meer lijnen. De resultaten als geheel suggereren een verband met de uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling'.

De Kindertelefoon speelt een belangrijke rol in elk van de drie onderdelen van het totaalpakket: de uitzendingen, de website en het lespakket. Kinderen hebben meerdere communicatieve mogelijkheden bij de Kindertelefoon. Zij kunnen de website van de Kindertelefoon bezoeken, bellen en chatten, maar ook aan enquêtes deelnemen.

Figuur 4.1: pagina van de site Kindertelefoon met uitleg over kindermishandeling

Op een pagina van de site kunnen kinderen zich informeren over het onderwerp kindermishandeling, op een andere pagina wordt een voorbeeld gegeven van een chatgesprek over kindermishandeling.

Figuur 4.2: pagina van de site Kindertelefoon met voorbeeldgesprek over kindermishandeling

Een van de doelen van de uitzendingen was om maatjes (vriendjes, vriendinnetjes of andere omstanders) van slachtoffers van kindermishandeling te mobiliseren. Die maatjes zouden bijvoorbeeld contact kunnen opnemen met de Kindertelefoon om advies of ondersteuning te vragen. Dit roept de vraag op of er gedurende de periode van de uitzendingen relatief vaker door maatjes dan door slachtoffers contact met de Kindertelefoon is opgenomen.

Elke Klokhuis-uitzending over kindermishandeling eindigde met een krachtige kreet van presentatrice Dolores en een schare kinderen 'kindermishandeling, je kunt er wat aan doen!' Ruim voor de eerste uitzending was de Kindertelefoon bereid om een stelling met deze strekking prominent op hun site te plaatsen, met de vraag om enkele vragen hierover te beantwoorden. 25 Maart werd de stelling: 'Ik kan wat doen voor een kind dat wordt mishandeld' op de site geplaatst, en deze bleef tot en met 13 mei staan. In het verlengde van de hiervoor genoemde communicatieve mogelijkheden worden daarom in dit hoofdstuk de volgende vragen beantwoord:

- *Is er in de loop van de tijd een verandering in het aantal pageviews van www.kindertelefoon.nl op pagina's die gerelateerd zijn aan Kindermishandeling?*
- *Leidt 'Klokhuis over Kindermishandeling' tot meer contacten (gesprekken en chats) van kinderen van 9-12 jaar over kindermishandeling met de Kindertelefoon?*
- *Verandert de verhouding tussen de aantallen slachtoffers en maatjes in de chats met de Kindertelefoon in de periode van de Klokhuisuitzendingen t.o.v. vergelijkingsperioden?*
- *Gaan kinderen die rapporteren een uitzending van 'Klokhuis over kindermishandeling' te hebben gezien vaker de genoemde stelling onderschrijven dan kinderen die rapporteren deze Klokhuis-uitzendingen niet te hebben gezien?*

4.1 Methode

Deze vragen worden beantwoord door anonieme respectievelijk geanonimiseerde sitevisits, gespreks- en chatgegevens van een aantal perioden met elkaar te vergelijken.

Aan de Kindertelefoon is toegang gevraagd tot de pageview-, gespreks- en chatgegevens voor verschillende perioden. Deze toegang is verleend na een gegeven geheimhoudingsverklaring voor een zeer beperkt aantal onderzoekers. Van de pageview-visits zijn alleen betreffende site en datum bekend. De verzamelde gegevens hebben betrekking op de periode 1 januari 2013 t/m 31 mei 2013. De contactgegevens (gespreks- en chatgegevens) zijn gebruikt voor de periode 1 januari 2012 t/m 12 mei 2013. Van deze contactgegevens zijn de volgende gegevens in de analyse opgenomen: datum, type geweld, leeftijd en sekse van het kind. Als kinderen op de Kindertelefoonsite kwamen van 25 maart t/m 13 mei dan kregen zij de vraag om hun mening te geven over de stelling: 'Ik kan wat doen voor een kind dat wordt mishandeld'. Vervolgens werd naar hun leeftijd en sekse gevraagd en werd gevraagd of zij een uitzending van 'Klokhuis over kindermishandeling' hadden gezien.

Voor de derde vraag, naar de verhouding tussen de aantallen slachtoffers en maatjes van chats in de periode van de Klokhuisuitzendingen en vergelijkingsperioden, zijn alle chats in de uitzendingsmaand gecodeerd (zie hierna) en is een steekproef van de chats getrokken uit drie vergelijkingsperioden, te weten (1) de maand april 2012, (2) de maanden januari, februari en maart 2013 en (3) de maand mei 2013. De eerste twee perioden fungeren als nulmeting, waarbij de vergelijkingsmaand april controleert voor een mogelijk seizoenseffect. De laatste periode fungeert als periode waarmee een eventueel langetermijneffect vastgesteld zou kunnen worden. De volgende gegevens zijn gecodeerd: datum chat, type geweld, leeftijd, sekse van het kind en positie van het kind (maatje of slachtoffer). Uit een pilot onder twintig chatverslagen bleek dat de positie van de chatter in veruit de meeste chatverslagen eenduidig codeerbaar was. De contacten met de Kindertelefoon op de eerste uitzendingdag op 2 april zijn als contacten tijdens de interventie (en niet als contacten tijdens de voormeting) in de analyse opgenomen.

Omdat de Kindertelefoon voorbereid was op deze uitzendingen en bekend is dat dit soort uitzendingen tot extra telefoongesprekken en chats kan leiden, heeft de Kindertelefoon op

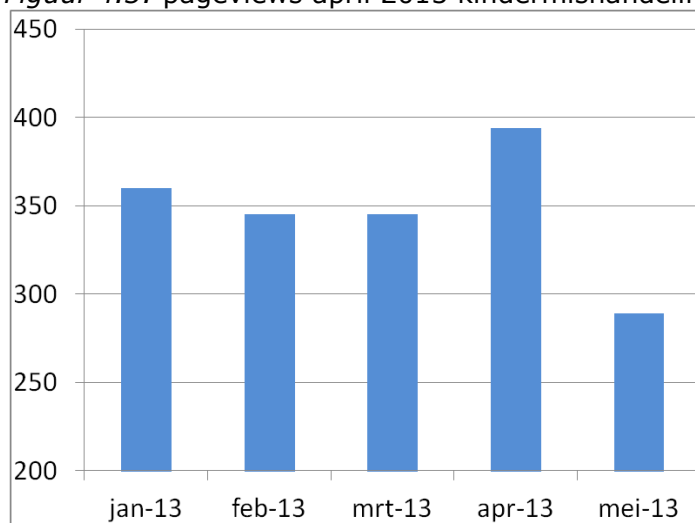
alle locaties op de uitzenddagen haar openingstijd met een uur verlengd, extra chat- en telefoonlijnen opengesteld (van acht naar negen uur 's avonds) en voor extra menskracht gezorgd (gemiddeld 17 extra chatlijnen op de dinsdagen en 12 extra chatlijnen op de woensdagen; gemiddeld 6 extra telefoonlijnen op dinsdag en woensdag; bron: verstrekt overzicht in e-mail Birgit Waarts, programmamedewerker Kindertelefoon, Jeugdzorg Nederland, 9 september 2013).

Alle verkregen gegevens zijn geanalyseerd met toetsende statistiek waarbij de gegevens tussen perioden met elkaar werden vergeleken. Centraal in de analyses staat of er sprake is van een significante toename (van contacten, sitevisits, het eens zijn met de stelling) of van een significante verandering (in de verhouding tussen maatje en slachtoffer) na de uitzendingen.

4.2 Resultaten: Pageviews kindermishandeling-gerelateerde pagina's

Twee pagina's van de website www.kindertelefoon.nl zijn gerelateerd aan kindermishandeling: een informatieve pagina over kindermishandeling, en een pagina met een voorbeeldchat, waarin inzichtelijk wordt hoe een chat over kindermishandeling kan verlopen. Voor een antwoord op de eerste vraag ('is er in de loop van de tijd een verandering in het aantal pageviews bij de Kindertelefoon op pagina's die gerelateerd zijn aan Kindermishandeling?') zijn de gegevens van beide pagina's onderzocht. De volgende figuur laat zien dat in de uitzendmaand april 2013 gemiddeld 19% meer pageviews per dag geteld zijn in vergelijking met de andere maanden dit jaar.

Figuur 4.3: pageviews april 2013 kindermishandeling gerelateerde pagina's

Deze vergelijking maakt geen onderscheid tussen dagen, bijv. binnen de maand april (2013) en eventuele verschillen tussen dagen (die drukker of minder druk bezocht zijn). Daarom is ook vergeleken of er verschil is tussen de uitzenddagen en de twee daaropvolgende dagen en andere dins-, woens- en donderdagen.

Uit onderstaande tabel valt verder op te maken dat de stijging van het gemiddeld aantal pageviews van de pagina over kindermishandeling nog groter is op de uitzenddagen en de twee dagen direct volgend op de uitzenddagen in april, in vergelijking met de andere maanden (49%). Een deel van die stijging wordt echter verklaard door de dag in de week. Normaal is het aantal pageviews op dinsdag 365, op woensdag 409 en op donderdag 370. Gemiddeld is dat op deze drie weekdays 382 pageviews per dag. Toch zijn er op de

uitzenddagen en de twee daaropvolgende dagen dan nog steeds ruim 30% meer bezoekers dan op andere dins-, woens- en donderdagen.

Tabel 4.1: Pageviews per dag op de uitzenddagen en de twee daaropvolgende dagen

	Dag	Pageviews	3-daags gemiddelde	Totaal gemiddeld p.d.
Dinsdag	02-04-13	391	450	498
Woensdag	03-04-13	516		
Donderdag	04-04-13	443		
Dinsdag	09-04-13	477	469	
Woensdag	10-04-13	447		
Donderdag	11-04-13	484		
Dinsdag	16-04-13	641	627	
Woensdag	17-04-13	648		
Donderdag	18-04-13	591		
Dinsdag	23-04-13	565	447	
Woensdag	24-04-13	405		
Donderdag	25-04-13	371		

De andere bestudeerde pagina van de Kindertelefoon is de voorbeeld-chatpagina over kindermishandeling. De vraag of er in de loop van de tijd een verandering in het aantal pageviews bij deze pagina te zien is, wordt beantwoord met ja. Zie onderstaande tabel.

Tabel 4.2: Pageviews per maand

Maand	Gemiddeld aantal pageviews per dag
Maart 2013	5.4
April 2013	9.3
Mei 2013	5.2

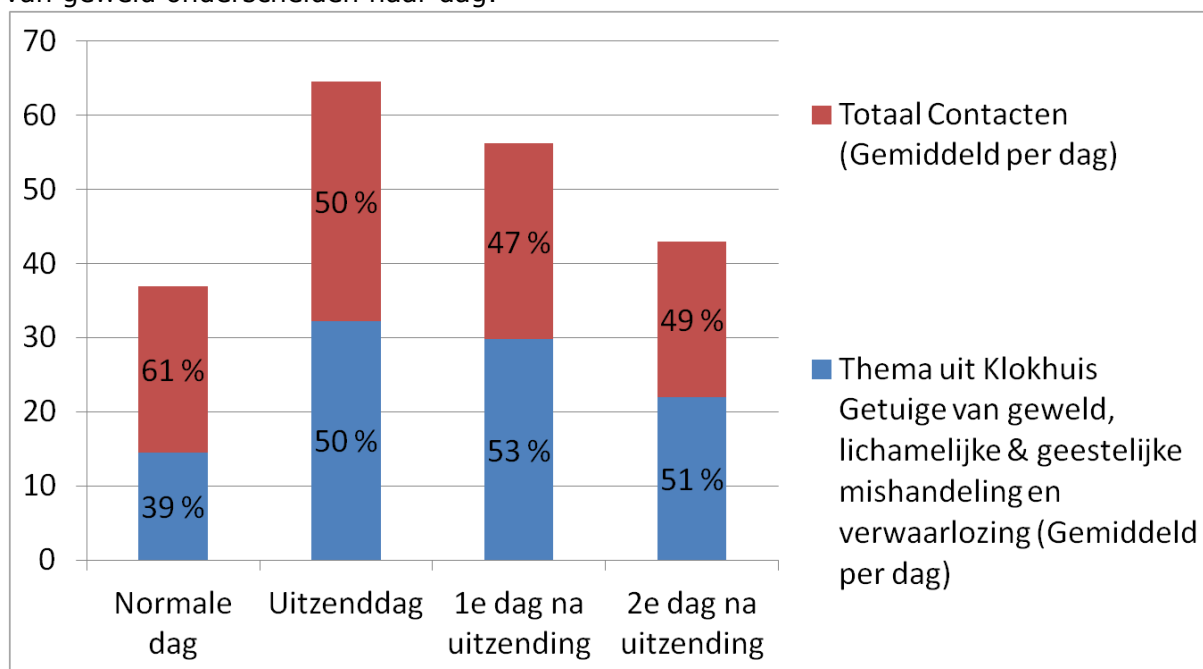
In de maand april zijn er gemiddeld 75% meer pageviews van het voorbeeldgesprek kindermishandeling per dag dan in de twee aangrenzende maanden. Dit relatief kleine aantal waarnemingen impliceerde dat we deze gegevens niet nader hebben geanalyseerd.

4.3 Resultaten: Aantal contacten met de kindertelefoon

De Kindertelefoon wordt dagelijks gebeld over diverse vormen van geweld. De Kindertelefoon registreert de volgende vormen van geweld: bedreiging, ongewenste intimiteiten, aanranding, verkrachting, incest, loverboys, discriminatie, het dader zijn van geweld, getuige zijn van geweld, lichamelijke mishandeling, geestelijke mishandeling, en verwaarlozing. De laatste vier vormen van geweld kwamen duidelijk naar voren in de 'Klokhuis over kindermishandeling'-uitzendingen. De belangrijkste vraag die we hier wilden beantwoorden luidt: Leidt 'Klokhuis over Kindermishandeling' tot meer contacten (gesprekken en chats) van kinderen van 9-12 jaar over kindermishandeling met de Kindertelefoon? Dat deden we door het aantal contacten met de Kindertelefoon over de vier genoemde vormen van kindermishandeling te vergelijken met contacten over de andere geregistreerde vormen van kindermishandeling in diverse perioden. Deze vormen van kindermishandeling fungeren als referentiecategorie. In het verlengde van deze vraagstelling willen we nagaan of veranderingen in contact met de Kindertelefoon variëren naar type kindermishandeling dat in de uitzendingen naar voren is gebracht (te weten lichamelijke en geestelijke kindermishandeling, getuige zijn van geweld en verwaarlozing).

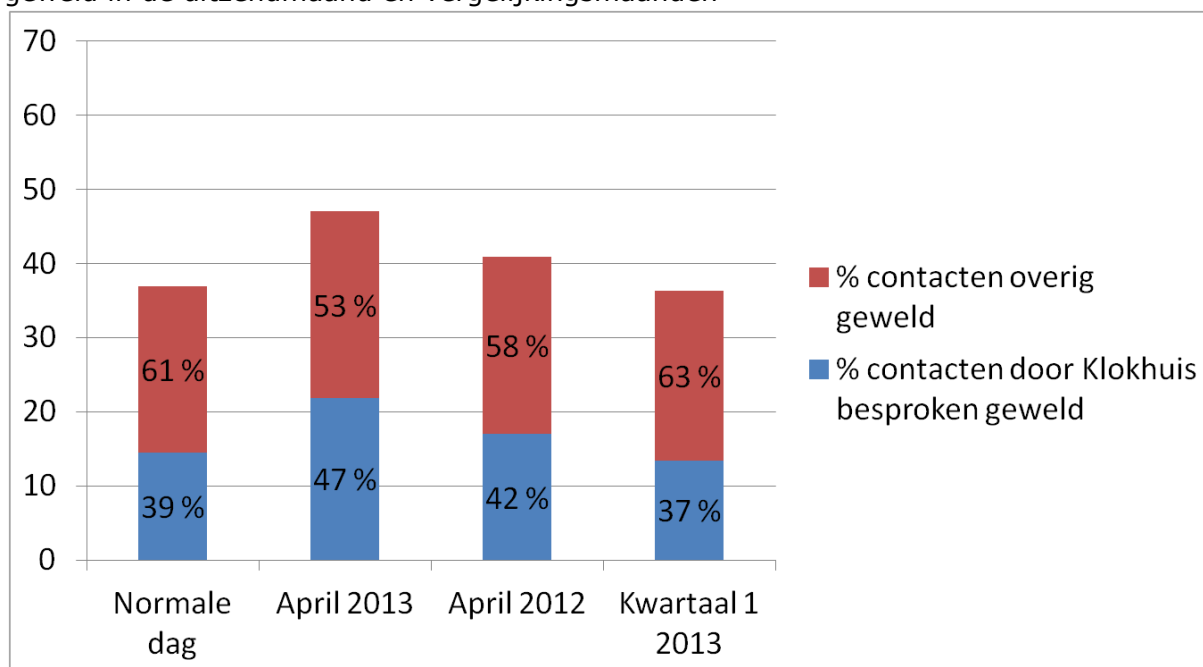
Figuur 4.4 laat zien dat het aantal contacten over geweld op eerste uitzenddag en de twee dagen daarna groter is dan op reguliere dagen in de periode van 1 januari 2012 tot mei 2013. Eerst wordt het totaal aantal contacten over geweld met de Kindertelefoon weergegeven in de uitzendmaand en drie vergelijkingsperioden.

Figuur 4.4: Frequenties en percentages van wel en niet door Klokhuis besproken vorm van geweld onderscheiden naar dag.

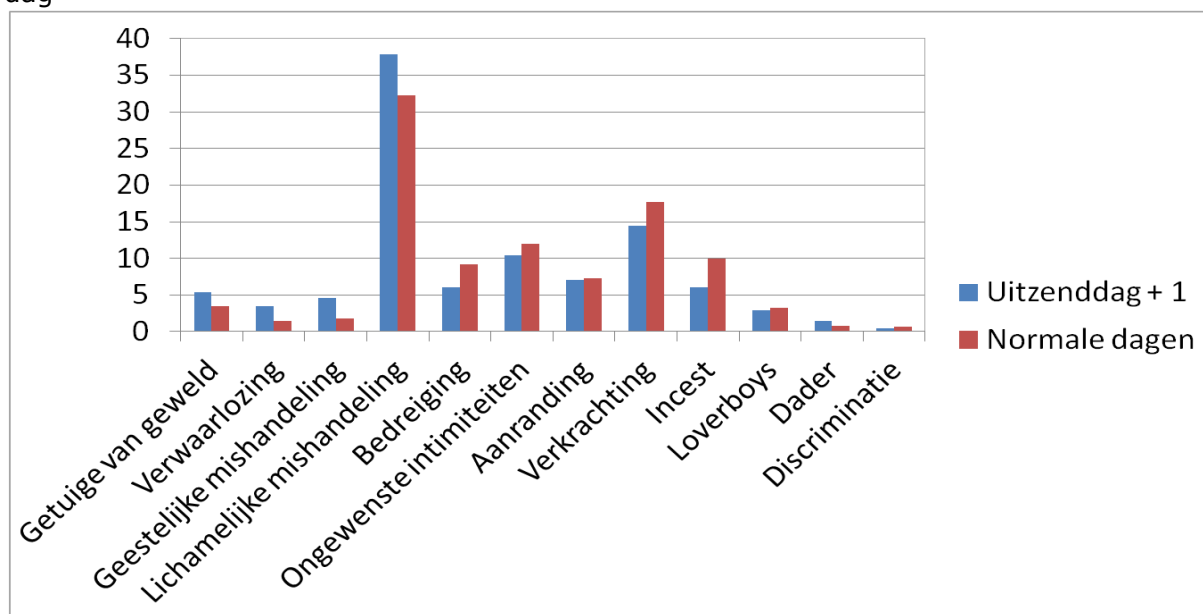
In figuur 4.5 differentiëren we tussen het geweld dat 'Klokhuis over kindermishandeling' behandelde en het totaal van andere vormen van geweld dat de Kindertelefoon registreerde (de referentiecategorie). Deze figuur laat zien dat het percentage contacten van door Klokhuis besproken vormen van geweld in de uitzendmaand hoger is dan drie vergelijkingsperioden.

Figuur 4.5: Frequenties en percentages van wel en niet door Klokhuis besproken vorm van geweld in de uitzendmaand en vergelijkingsmaanden

Figuur 4.6 laat het aantal contacten zien waarbij de alle geregistreerde vormen van kindermishandeling per dag vergeleken worden. De blauwe staaf laat het gemiddeld aantal contacten per dag per vorm van kindermishandeling zien, waarbij het aantal contacten op de uitzenddag plus dag daarna gemiddeld is. De rode staven laten het aantal contacten zien op andere dagen in 2012 en 2013. De blauwe staven reiken hoger dan de rode staven bij het getuige zijn van geweld, verwaarlozing, geestelijke mishandeling en lichamelijke mishandeling – de vormen van kindermishandeling die door Klokhuis zijn behandeld.

Figuur 4.6: Frequenties van alle geregistreerde vormen van geweld onderscheiden naar dag

Hiervoor zagen we in de grafieken dat na uitzenddagen er meer contact gezocht is met de Kindertelefoon over vormen van kindermishandeling die door Klokhuis behandeld worden ten opzicht van vergelijkingsperioden. We hebben getoetst of dit voor alle kinderen geldt of alleen voor die kinderen die tot de Klokhuis-leeftijdsgroep gerekend kunnen worden. Hierbij zijn de gegevens van de twee aprilmaanden (2012 en 2013) in deze de volgende analyse opgenomen. Uit de analyse blijkt dat alleen kinderen in de Klokhuis-leeftijdsgroep in de uitzendperiode significant meer zijn gaan bellen of chatten over de door Klokhuis behandelde vormen van kindermishandeling t.o.v. de vergelijkingsperiode ($p < 0.002$; ca. 1,8 maal zo veel). Voor de andere leeftijdsgroepen is dit verschil er niet ($p > 0.05$).

Deze analyses hebben we herhaald voor elk van de vier door Klokhuis behandelde vormen van kindermishandeling afzonderlijk. De grote meerderheid van de chats en telefoontjes gaat over lichamelijke kindermishandeling. Hierbij vonden we dat in geen van de leeftijdsgroepen het aantal contacten over deze mishandelingsvorm in de uitzendperiode significant groter was dan in de vergelijkingsperiode ($p > 0.05$). Bij geestelijke mishandeling vonden we een significant verschil voor de Klokhuis-leeftijdsgroep ($p < 0.009$) en een nipt significant verschil de aangrenzende leeftijdsgroep, 12 t/m 15 jaar ($p < 0.044$), maar niet voor de oudste leeftijdsgroep. Bij verwaarlozing troffen we het verschil aan alleen voor de Klokhuis-leeftijdsgroep ($p < 0.001$), niet voor de andere leeftijdsgroepen. Voor het getuige zijn van geweld was er alleen een nipt significant verschil bij de oudste leeftijdsgroep, 16 t/m 18 jaar ($p < 0.046$).

In elk van de drie laatst gerapporteerde vormen van kindermishandeling in de Klokhuis-leeftijdsgroep is het van belang te wijzen dat het aantal waarnemingen vooral in de vergelijkingsperiode klein was.

Resumerend zien we duidelijke toenames van contacten, chats en telefoongesprekken, met de Kindertelefoon in de uitzendmaand over de vormen van kindermishandeling die in de Klokhuis-uitzendingen aan bod zijn geweest. Dit is zowel een toename t.o.v. andere vormen van geweld als t.o.v. de aantallen in de vergelijkingsperioden. De verschillen zijn nog gearticuleerder op de dag van de uitzending en de twee dagen daarna. De leeftijdsgroep van Klokhuis is vooral verantwoordelijk voor deze toenames.

4.4 Resultaten: Maatjes en slachtoffers in de chatgesprekken?

De uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling' hadden ten doel om maatjes (vriendjes, vriendinnetjes of andere omstanders) van slachtoffers van kindermishandeling te mobiliseren. Die maatjes zouden – zoals vaker gebeurt in gesprekken met de Kindertelefoon – contact kunnen opnemen met de Kindertelefoon om advies of ondersteuning te vragen. Dit roept de vraag op of er gedurende de periode van de uitzendingen relatief vaker door maatjes dan door slachtoffers contact met de Kindertelefoon is opgenomen. Daarom wordt hieronder de vraag beantwoord of de verhouding tussen de aantallen slachtoffers en maatjes in de chats met de Kindertelefoon verandert in de periode van de Klokhuisuitzendingen t.o.v. vergelijkingsperioden. Tevens gaan we na of dit antwoord afhankelijk is van het type besproken geweld en leeftijdscategorie (wel of geen Klokhuis-leeftijd).

Om deze vraag te beantwoorden zijn 581 chatgesprekken geanalyseerd die zijn gehouden met de Kindertelefoon. Alle 279 chats die in april 2013 gingen over geestelijke mishandeling, getuige van geweld zijn, lichamelijke mishandeling of verwaarlozing, zijn vergeleken met een steekproef van 302 chats die over deze onderwerpen hebben plaatsgevonden in de periodes april 2012, januari t/m maart 2013 en mei 2013.

We hebben op een aantal manieren gekeken of het aandeel maatjes dat via de chat contact had opgenomen met de Kindertelefoon significant anders was in de periode van de uitzendingen van het Klokhuis dan in vergelijkbare periodes. Zo hebben we alle chats in april 2013 met behulp van chikwadraattoetsen vergeleken met de steekproef van chats in april 2012 alsmede met de steekproef van chats in de periode januari t/m maart 2013. Tevens hebben we het aandeel maatjes dat op de uitzenddag plus de twee daaropvolgende dagen contact per chat opnam vergeleken met het aandeel maatjes in de steekproeven in april 2012 en/of januari t/m maart 2013. We hebben dit ook apart gedaan voor de chats met kinderen die specifiek binnen de leeftijdsgroep van de Klokhuis-doelgroep vielen (9-12 jaar). Ten slotte hebben we gekeken of er een verschil waarneembaar was in het aandeel maatjes tussen april 2013 en de vergelijkingsperiode voor de vier specifieke vormen van geweld.

De totale steekproef bestond uit 589 chatters. Hiervan waren 8 chatters tussen de 20 en 37 jaar; de gegevens van deze chatters zijn geëxcludeerd. Van de steekproef waren 572 kinderen tussen de 6 en 18 jaar en van 9 chatters was de leeftijd onbekend. Gemiddeld waren deze chatters 13,1 jaar oud. Vier van de vijf chatters waren meisjes. Van de chat-gesprekken ging 10,8% over het onderwerp geestelijke mishandeling, 8,4% over getuige van geweld zijn, 74,8% over lichamelijke mishandeling en 6,0% over verwaarlozing.

Over alle periodes heen werd in 87,0% van alle chats contact opgenomen door het slachtoffer zelf en in 13,0% door een maatje. In de maand april 2013 werd in 14,6% van de gevallen door een maatje contact opgenomen. In de periodes april 2012 en de periodes januari t/m maart 2013 tezamen was dit gemiddeld 11,5%. In de maand mei 2013, welke maand diende om na te gaan of er eventueel sprake was van een mogelijk na-effect, was dit aandeel 12%. De verschillen in de verhoudingen tussen slachtoffers en maatjes tussen elk van de periodes zijn niet significant ($p > 0.05$). Ook voor de specifieke vormen van geweld apart werden geen significante verschillen gevonden tussen de periodes rondom de uitzendingen en de vergelijkingsperiodes ($p > 0.05$). Ook waren er geen verschillen tussen chatters die wel of niet tot de Klokhuis-leeftijdsgroep behoorden ($p > 0.05$). Kortom, de verhouding tussen het aantal slachtoffers en maatjes is bijna 7:1 en wijzigt niet tijdens en rondom de uitzendingen.

4.5 Resultaten: Klokhuisenquête

Zoals in de inleiding aangegeven werd in de Klokhuis-uitzendingen geprobeerd kinderen te bemoedigen in de mogelijkheid dat ze iets kunnen doen aan kindermishandeling. De Kindertelefoon was bereid voor de eerste uitzending een stelling op haar site te plaatsen tot zes weken daarna, te weten de periode van 25 maart t/m 13 mei. De stelling luidde: 'Ik kan wat doen voor een kind dat wordt mishandeld'. De vraag die hieronder beantwoord wordt is de vraag of kinderen die een 'Klokhuis over kindermishandeling'-uitzending zeggen te hebben zien, deze stelling vaker onderschrijven dan kinderen die zeggen deze uitzendingen niet te hebben gezien. Tevens wordt nagegaan of er een verschil is op twee demografische kenmerken, leeftijd en sekse van het kind. Ten slotte wordt beschreven hoe het verloop in de tijd is van het onderschrijven van deze stelling.

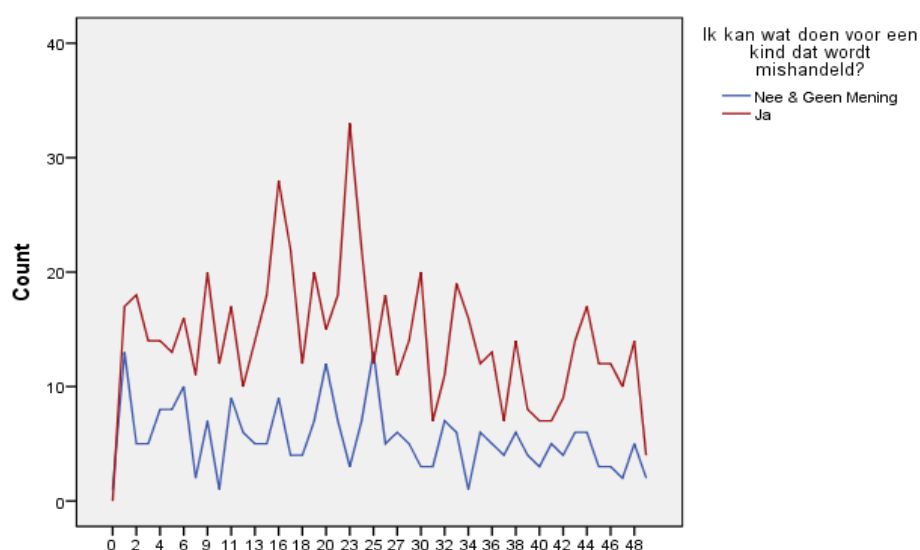
Ruim duizend kinderen ($n=1031$) met een gemiddelde leeftijd van 11,5 jaar, en 80% meisje, hebben aangegeven of zij het wel of niet met de stelling eens zijn, of hierover geen mening hebben. 72,7 Procent geeft aan het hiermee eens te zijn, de anderen geven aan het hiermee niet eens te zijn of geen mening te hebben.

60 Procent van de kinderen rapporteert een of meer uitzendingen gezien te hebben. Dan differentieert de mening van de kinderen zich significant. 80% Procent van de kinderen die rapporteert een uitzending gezien te hebben zegt ja tegen de stelling, tegen 68% die zegt geen uitzending van Klokhuis gezien te hebben. We hebben de twee kleinste categorieën (nee, en geen mening) samen genomen, en gingen na of geslacht, leeftijd en het wel of niet gezien hebben van een Klokhuis-uitzending voorspellend was voor het onderschrijven van de stelling. Daaruit bleek dat het omarmen van de stelling significant voorspeld wordt door het geslacht van het kind en het wel of niet gezien hebben van een uitzending over Klokhuis ($B(\text{uitzending gezien}) = .63$ en $B(\text{geslacht}) = .37$, $p < 0.05$). Meisjes zijn het iets meer dan jongens eens met de mogelijkheid dat je wat kan doen voor een kind dat wordt mishandeld.

Naast deze uitkomst zijn we ook het verloop nagegaan van de mate waarin de stelling in de loop van de tijd meer onderschreven werd. Dit verloop wordt hierna in figuur 4.8 weergegeven. Als we toetsen of de stelling na de eerste uitzending meer of minder onderschreven wordt dan daarvoor, dan zien we een trend ($p < .063$) waarin de stelling meer onderschreven wordt, maar dit is geen significante toename.

Figuur 4.7: Het verloop van het onderschrijven van de stelling 'Ik kan wat doen voor een kind dat wordt mishandeld'

Antwoordfrequentie als functie van de tijd, vanaf 25 maart 2013

Noot: De antwoordcategorieën 'nee' en 'geen mening' zijn samengevoegd

4.6 Discussie en conclusie

In dit hoofdstuk zijn de bevindingen gepresenteerd die betrekking hebben op de gegevens die zijn verzameld bij de Kindertelefoon. Onderzocht is of er sprake is van veranderingen bij drie vormen van communicatie van kinderen met de Kindertelefoon: zijn kinderen in de periode van de Klokhuis-uitzendingen vaker sites van de Kindertelefoon die betrekking hebben op kindermishandeling gaan raadplegen, en hebben ze vaker contact gezocht met de Kindertelefoon door te bellen of chatten? Voortvloeiend uit de doelen van de interventies zijn daarnaast nog twee relaties onderzocht. Ten eerste of kinderen die zijn gaan chatten dit vaker of minder vaak vanuit de positie als maatje of als slachtoffer zijn gaan doen. En

ten tweede of er een relatie is tussen het omarmen van de stelling die in de uitzendingen gepromoot werd en het waarnemen van deze Klokhuis-uitzendingen.

Om de bevindingen van de studie beter te kunnen duiden worden eerst enkele beperkingen gegeven van dit deel van de studie. Een eerste beperking is dat vanzelfsprekend niet kan worden nagegaan of alle kinderen die belden of chatten daadwerkelijk werden mishandeld, noch dat maatjes ook maatjes zijn van daadwerkelijke slachtoffers van kindermishandeling. De termen slachtoffer en maatje zijn daarom tentatief. We hebben echter geen reden om aan te nemen dat kinderen in de onderzoeksperiode een andere, bijv. lichtvaardiger betekenis zijn gaan geven aan de naar voren gebrachte term 'kindermishandeling'. Mogelijk zelfs integendeel, afgaande op de aandacht die een van de uitzendingen zelf hieraan besteedt. Een tweede beperking is dat we de gegevens van de uitzenddagen niet hebben uitgesplitst op de uitzenddagen zelf, namelijk voor of na de uitzending. Dit is van belang omdat de Kindertelefoon op deze vier dinsdagen zowel voor als na de uitzending werd gebeld, ook over kindermishandeling. Omdat een deel van de contacten voorafgaand aan de uitzendingen plaatsvindt en we de uitzenddagen hebben geteld als ware het na de uitzending, is voor een conversatieve schatting gekozen. Een derde beperking is de keuze om dit deel van de studie te beperken tot de relatie tussen uitzending (interventie) en contactfrequentie. 'Klokhuis over kindermishandeling' was meer dan alleen een verzameling van de vier uitzendingen. Er was een website gelanceerd, een lespakket onder vrijwel alle basisscholen verspreid, en men kon de uitzendingen nazien, wat vaak gedaan is, op 'uitzending gemist' (zie bijlage). Al deze andere uitingen kunnen ertoe geleid hebben dat mogelijke effecten over de tijd verdund worden, en daarmee onttrokken worden aan de in dit hoofdstuk gepresenteerde gegevens. Als dit effect er zou zijn, dan leidt ook dit effect tot conservatieve schatting van de gevonden toenames. Een vierde beperking heeft betrekking op de gevonden indicatie die het onderschrijven van de stelling ondersteunt. Hieraan mag geen causale betekenis worden toegekend. Bovendien hoeft de doelgroep die met de Kindertelefoon contact opneemt en tevens aan deze enquête deelneemt niet representatief te zijn voor alle kinderen in Nederland. Een vijfde beperking is de korte duur van de periode na de uitzendmaand. Deze data waren nog niet beschikbaar. We weten niet wat er daarna gebeurd is, of er van een gestage toename sprake is, of dat de gevoerde chats en gesprekken in de uitzendmaand de (eerste) nood gelenigd of verlicht hebben en chats en gesprekken hebben onttrokken aan latere perioden.

Hierna worden eerst veranderingen in de frequentie van de communicatie besproken. De algemene tendens is dat er in de uitzendmaand (aanzienlijk) meer contact gezocht wordt met de Kindertelefoon. Dit is onmiskenbaar het geval bij de eenzijdige communicatievorm: het bezoeken van de sites die informatie geven over kindermishandeling. In de maand april is er op de informatiesite een toename van gemiddeld 19% ten opzichte van vergelijkingsmaanden. Dit percentage is nog aanzienlijk hoger als we vergelijkingen per dag maken. Een nog sterkere toename vinden we bij de voorbeeldpagina van een chat, een toename van 75%, maar deze aantallen zijn relatief klein. Daarnaast wijzen we op het verschil tussen de toename op de uitzenddag en de twee daaropvolgende dagen ten opzichte van de latere dagen die week: als er sprake is van effecten, dan is er sprake van (zeer) kortetermijneffecten.

Dit patroon zagen we ook in de tweezijdige communicatie, daar waar kinderen contact maken met een medewerker van de Kindertelefoon door te bellen of chatten. Maar hierbij is wel het voorbehoud op zijn plaats dat de Kindertelefoon – voorbereid op deze uitzendingen – voor deze communicatie haar capaciteit substantieel vergroot had op uitzenddagen en de woensdag daarop, met meer tijd en personeel. In het licht van de praktijkbevinding

dat veel pogingen tot chats of telefoongesprekken niet tot daadwerkelijke chats of gevoerde echt telefoongesprekken leiden (bijv. alle lijnen bezet) kan een toename van het aantal contacten het logische gevolg zijn van ruimere openstelling van lijnen, tijden en meer personeel. Het is zelfs mogelijk dat de volledige toename van telefoongesprekken het gevolg is van de capaciteitsvergroting. De vraag welk deel van de toename van de telefoongesprekken over kindermishandeling het gevolg is van de capaciteitsuitbreiding en welk deel het gevolg is van de uitzendingen, is interessant maar is ook moeilijk exact te beantwoorden. De vraag heeft echter voor een deel ook een theoretisch gehalte: immers, de toename is er gewoon. Voor een deel vinden we deze vraag echter ook niet theoretisch, maar als heel praktisch relevant om vooraf een goede schatting te kunnen maken van de benodigde capaciteit, qua lijnen en personeel, om kinderen die contact opnemen respons te kunnen bieden.

Voor een interpretatie van de vraag of een toename te interpreteren is als effect, hebben we daarnaast de gegevens van de door Klokhuis behandelde vormen van kindermishandeling afgezet tegen de andere vormen van geweld. De rationale hiervan is dat er niet alleen sprake moet zijn van een absolute toename (die het gevolg kan zijn van de capaciteitsvergroting) maar ook van een relatieve toename van de behandelde vormen van geweld t.o.v. de andere vormen van geweld. Een verandering in de verhouding tussen de wel en niet door Klokhuis behandelde vormen van geweld is nodig om uit te sluiten dat een absolute toename helemaal het gevolg zou kunnen zijn van de capaciteitsvergroting van de Kindertelefoon. Eenduidig laten de gegevens zien dat kinderen vaker contact zijn gaan zoeken met de Kindertelefoon over de door Klokhuis behandelde vormen van kindermishandeling. Als we dit nader analyseren door te onderscheiden naar type kindermishandeling en naar leeftijdsgroep (wel versus geen Klokhuis) dan wijzen de resultaten niet helemaal eenduidig dezelfde richting op. We zien dat de Klokhuis-leeftijdsgroep in de uitzendperiode meer contact maakte over geestelijke kindermishandeling en verwaarlozing. Maar deze bevinding is er niet voor het getuige zijn van geweld (zelfs integendeel), noch voor lichamelijke kindermishandeling.

We vinden het belang erop te wijzen dat bellen of chatten over kindermishandeling meestal betekent: bellen of chatten over lichamelijke kindermishandeling. Er wordt relatief weinig tot heel weinig contact gezocht over geestelijke mishandeling, verwaarlozing en het getuige zijn van huiselijk geweld. Interessant is dat volgend op Klokhuis-uitzendingen dit voor de eerste twee mishandelingsvormen (die zo zelden onderwerp van gesprek zijn met de Kindertelefoon) door de Klokhuis-leeftijdsgroep significant vaker gebeurt. We beschouwen dit, het bellen of chatten over geestelijke mishandeling en verwaarlozing, als nieuw gedrag: kinderen doen iets dat zij meestal niet eerder gedaan hebben. Als we deze relatie causaal mogen interpreteren, dan is dit effect in praktische en wetenschappelijke zin tamelijk uitzonderlijk. Dan laten deze bevindingen zien dat massamediale inzet tot gedragsverandering heeft geleid, nota bene van uitermate lastig uitvoerbaar gedrag. Kinderen spreken over iets waarover een substantieel deel van de mensen met dergelijke ervaringen hun leven lang over blijft zwijgen (Graham-Bermann, Kulkarni & Kanukollu, 2011). Uit de literatuur naar de relatie tussen massamediale middelen die beogen gedragsverandering te bewerkstelling weten we dat dit zelden lukt. Massamedia zijn vooral doelmatig uit een oogpunt van agendasetting. Langdurige, planmatig opgezette campagnes (planmatig gefaseerd, meerdere betrouwbare zenders, doelgroepsensitief, aanspreekbare en vaak dure middelen) kunnen ook effectief zijn in het realiseren van veranderingen in houding, en (heel) soms van gedrag (Flay, 1981).

In de maand van de uitzendingen maakten kinderen in de Klokhuis-leeftijdsgroep 1,8 maal zo vaak contact met de Kindertelefoon over de door Klokhuis behandelde vormen van kindermishandeling dan in de vergelijkingsperiode. We vermoeden dat deze toename niet alleen aan de Klokhuis-uitzendingen zelf kan worden toegeschreven, maar dat deze toename ook mogelijk gemaakt is door het extra openstellen van lijnen en vergroten van de omvang van het personeel.

Klokhuis had haar doelen gericht op twee doelgroepen, te weten slachtoffers en omstanders, in dit verband maatjes genoemd. Het is niet zo dat de uitzendingen een groter effect had op de ene of de andere doelgroep, tenminste voor het chatten. Beide doelgroepen zijn vaker met de Kindertelefoon gaan chatten.

Naast de hiervoor besproken vormen en frequentie van geweld zijn we nagegaan of er een indicatie is dat kinderen hun mening veranderen als gevolg van de Klokhuis-uitzendingen over kindermishandeling. Daarvoor is ingestapt op een goed gebruik van de Kindertelefoon om navraag te doen bij doelgroep zelf. De Kindertelefoon zet regelmatig een stelling op haar site. Zij heeft dit ook gedaan al voorafgaand aan de eerste uitzending tot twee weken na de laatste uitzending. De strekking van de uitzendingen, uitgedrukt in de stelling, benadrukte en bemoedigde de rol die kinderen zelf kunnen spelen in de aanpak van kindermishandeling, '...je kunt er wat aan doen!' Kinderen die rapporteerden een 'Klokhuis over Kindermishandeling'-uitzending te hebben gezien onderschrijven deze stelling vaker dan kinderen die rapporteren deze Klokhuis-uitzendingen niet te hebben gezien. Deze bevinding ondersteunt de indicatie dat kinderen hun mening veranderen als gevolg van de Klokhuis-uitzendingen over kindermishandeling.

Uit voorgaande bevindingen en bespreking concluderen we dat het aannemelijk is dat de uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling' hebben geleid tot een substantiële toename van contacten met de Kindertelefoon over kindermishandeling. In de chats vonden we dat deze toenamen gelijk verdeeld zijn over slachtoffers als maatjes. We veronderstellen dat de verruiming van openingstijden en vergroting van de staf op uitzenddagen en de woensdag daarna hebben bijgedragen aan deze toename. De toenamen zijn telkens van korte duur, i.c. één of enkele dagen. De uitzendingen hebben ook geleid tot een toename van communicatie over verwaarlozing en geestelijke mishandeling, vormen van geweld waarover kinderen de Kindertelefoon weinig raadplegen.

5 Onderzoek Klokhuis onder leerkrachten

Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt nagegaan of 'Klokhuis over Kindermishandeling' op school bijgedragen heeft aan meer communicatie tussen (1) kinderen en leerkrachten en (2) leerkrachten en andere professionals. Daartoe zijn vragenlijsten aan leerkrachten voorgelegd. Leerkrachten die het Klokhuis-lespakket wel in de klas hebben behandeld en leerkrachten die dat niet hebben gedaan worden met elkaar vergeleken, voorafgaand en na de periode dat Klokhuis werd uitgezonden. 105 Leerkrachten hebben een of meer vragenlijsten ingevuld. Belangrijkste uitkomsten zijn dat Klokhuis-leerkrachten na afloop significant vaker in de klas over kindermishandeling hebben gesproken en vaker melden door kinderen in vertrouwen te zijn genomen. Ongeacht of 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas is behandeld, rapporteren leerkrachten zelden met ouders en de jeugdgezondheidszorg te communiceren over kindermishandeling.

In dit hoofdstuk proberen we de vraag te beantwoorden of:

'Klokhuis over Kindermishandeling' op school effectief is in het realiseren van meer communicatie tussen (1) kinderen en leerkrachten en (2) leerkrachten en andere professionals.

5.1 Methode

Met het benaderen van scholen (zie hoofdstuk 3) zijn zowel kinderen als leerkrachten uitgenodigd om mee te werken. Voor het doel van dit onderzoek is een vragenlijst ontwikkeld. Deze vragenlijst is digitaal afgenomen.

Design: Dit was een quasi-experimenteel design (Cook & Campbell, 1979) met drie meetmomenten en een testeffect-conditie. We veronderstellen de mogelijkheid dat van het invullen van (dezelfde) vragenlijst een effect uitgaat op het invullen van een lijst de volgende keer (zgn. testeffect). Om te kunnen controleren voor deze mogelijke invloed, vooral op de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek, is per conditie (experimentele groep en controlegroep) gekeken of de antwoorden van de docenten met voormeting significant verschilden van de docenten zonder voormeting.

De voormeting is afgenomen voorafgaand aan de eerste Klokhuis-uitzending, de eerste nameting een à twee maanden na de laatste Klokhuis-uitzending, en de tweede nameting begin november 2013. Na het verspreiden van de vragenlijst is voor de eerste twee meetmomenten een herinnering per mail verstuurd (per mail en soms telefonisch). Bij het derde meetmoment gebeurde dit alleen per mail. De communicatie met docenten werd gehinderd omdat onze mails in een aantal scholen bij herhaling in het SPAM-filter bleef hangen en daarom niet opgemerkt werd. Dit droeg bij aan een verminderde respons.

Er zijn vragenlijsten ontvangen van 105 leerkrachten: van 16 docenten (15%) is alleen de vragenlijst van de voormeting beschikbaar. Deze docenten hebben ondanks herhaalde verzoeken de vragenlijst van de nameting niet ingevuld. Van 52 docenten (50%) is zowel een voor- als nameting vragenlijst ontvangen. Van 37 docenten (35%), de testeffect-groep, is uitsluitend de vragenlijst van de nameting ontvangen. Het totaal aantal vragenlijsten op de derde meting vonden we onvoldoende om deze gegevens in de analyse te betrekken. Hieronder wordt de respons per conditie in een tabel weergegeven.

Tabel 5.1: Aantal respondenten onderscheiden naar conditie en meetmoment

	Experimentele groep	Controlegroep
Alleen een voormeting	9 (16%)	7 (15%)
Voor- en nameting	35 (59%)	17 (37%)
Alleen een nameting	13 (25%)	24 (48%)
TOTAAL	57 (100%)	48 (100%)

5.2 Resultaten

Voordat de resultaten tussen de twee condities worden weergegeven, wordt nagegaan of er sprake is van een testeffect. Zowel in de experimentele groep als in de controlegroep zijn er geen verschillen gevonden tussen leerkrachten met en zonder voormeting. Bij een aantal uitkomsten kunnen we niet toetsen of er wel of geen verschil is omdat het aantal waarnemingen per conditie te klein is om dat op geëigende wijze te toetsen. Omdat we geen (significante) verschillen constateren zijn we geneigd te concluderen dat het tweemaal invullen van dezelfde vragenlijst geen invloed heeft gehad op de leerkracht. Beide onderzoeksgroepen (leerkrachten uit de testeffectconditie en leerkrachten met een herhaalde meting) worden daarom in de vervolganalyse betrokken.

Tabel 5.2: Frequenties van uitkomsten onderscheiden naar conditie en wel of geen voormeting

Afgelopen 2 maanden:	Experimentele groep			Controlegroep		
	Wel voormeting	Geen voormeting		Wel voormeting	Geen voormeting	
Vermoeden kindermishandeling	9 (27%)	5 (36%)		2 (11%)	7 (32%)	
Contact gehad over vermoeden met JGZ	3 (9%)	1 (8%)		2 (11%)	1 (5%)	
Meldcode toegepast	1 (3%)	0 (0%)		0 (0%)	0 (0%)	
Gesproken in de klas over kindermishandeling	31 (97%)	10 (100%)	n.s.	10 (56%)	9 (50%)	n.s.
Door leerling in vertrouwen genomen	6 (19%)	3 (27%)		2 (11%)	0 (0%)	
Gesproken met ouder over vermoeden	4 (13%)	2 (18%)		2 (11%)	1 (5%)	

Noot: n.s. is niet significant. Voor de andere vergelijkingen waren de frequentieverdelingen zodanig dat niet kon worden getoetst of er verschillen waren tussen de condities.

Vervolgens hebben we gezocht naar leerkracht-kenmerken die van invloed zouden kunnen zijn op het toepassen van de Klokhuislessen. De uitzendingen van Klokhuis en de bijbehorende lespakketten waren voor alle scholen vrij beschikbaar. Het al dan niet uitvoeren van het Klokhuis-lespakket was een keuze van de school of de docent zelf. Onderzocht is of de toepassing van de lessen voorspeld kan worden aan de hand van enkele demografische gegevens en een aantal opvattingen van de docent over kindermishandeling (uit de vragenlijst van de voormeting; n=68).

Toepassing van de lessen is op twee manieren gemeten, nl. met een dichotome uitkomstmaat: wel of niet lesgeven over Klokhuis over kindermishandeling, en met een continue uitkomstmaat, de mate van blootstelling aan Klokhuis over kindermishandeling, het aantal lessen x de gemiddelde lesduur.

Logistische regressieanalyse laat zien dat de keuze om wel of niet met de Klokhuislessen te werken verklaard wordt door slechts een enkele voorspeller: lesgeven aan een ander klastype dan groep 6, 7 of 8 (docenten van bijvoorbeeld een combinatieklas van groep 5/6

of groep 4/7 maken minder snel gebruik van het lespakket). Dit is een logische uitkomst, aangezien het lespakket bedoeld is voor groep 6 en 7 en 8.

De continue uitkomstmaat, de maat van blootstelling (totale lesduur) kan worden voorspeld door een model van twee variabelen. Opnieuw is lesgeven aan een ander klastype dan groep 6, 7 of 8 een significante voorspeller ($p < 0.05$). Daarnaast wordt de blootstelling voorspeld door het geslacht van de docent, waarbij vrouwelijke docenten over het algemeen meer tijd besteden aan de lessen.

Vervolgens zijn we nagegaan of er verschillen zijn in de resultaten tussen beide onderzoeksgroepen. In de experimentele groep is in de klas vaker gesproken over kindermishandeling dan in de controleconditie. Een mogelijk verschil zien we ook tussen de twee condities: leerkrachten in de experimentele groep rapporteren in de maanden april en mei vaker door een leerling in vertrouwen te zijn genomen die thuis werd mishandeld dan leerkrachten in de controleconditie.

Tabel 5.3: Frequenties van uitkomsten onderscheiden naar conditie

Afgelopen 2 maanden:	Klokhuis	Controle	p-waarde
Vermoeden kindermishandeling	14 (29%)	9 (23%)	0,478
Contact gehad over vermoeden met JGZ	4 (9%)	3 (8%)	
Meldcode toegepast	1 (3%)	0 (0%)	
Gesproken in de klas over kindermishandeling	41 (98%)	19 (53%)	0,000
Door leerling in vertrouwen genomen	9 (21%)	2 (5%)	
Gesproken met ouder over vermoeden	6 (14%)	3 (8%)	

Op de continue uitkomstmaten zien we geen significante verschillen ($p > 0.05$).

Niet alle docenten uit de experimentele groep hebben evenveel tijd besteed aan de uitvoering van de lessen over kindermishandeling. En ook in de controleconditie is door een aantal docenten aandacht besteed aan kindermishandeling (maar niet aan het Klokhuislespakket over kindermishandeling). Kinderen in de experimentele groep werden minimaal 23 minuten en gemiddeld 47 minuten ($SD=13.4$) blootgesteld aan Klokhuis over kindermishandeling.

Uit logistische regressie analyse blijkt de mate van blootstelling (tijdsinvestering lessen over kindermishandeling) een significante voorspeller voor het door een leerling in vertrouwen worden genomen over een mishandelingsituatie. Dit effect blijft bestaan als gecorrigeerd wordt voor de invloed van geslacht (hetgeen een positieve voorspeller van blootstelling was). Leerkrachten die meer tijd besteden aan de lessen worden vaker door een leerling in vertrouwen genomen ($B=0,033$; $SE=0,014$; $Wald=5,443$; $p\text{-waarde}=0,020$).

5.3 Discussie

De vraag in dit hoofdstuk luidt of 'Klokhuis over kindermishandeling' op school effectief is in het realiseren van meer communicatie tussen (1) kinderen en leerkrachten en (2) leerkrachten en andere professionals. Redelijk eenduidig kunnen we beweren dat de Klokhuis-leerkrachten aanzienlijk meer in de klas over kindermishandeling gesproken hebben dan de andere leerkrachten. En redelijk eenduidig is onze indruk op grond van deze resultaten dat leerkrachten niet hoogfrequent met andere professionals noch met ouders over kindermishandeling spreken. Met veel minder zekerheid kunnen we uitspraken doen over de communicatie tussen leerkrachten en kinderen. De gegevens wijzen in de richting dat leerkrachten na Klokhuislessen vaker door een kind in vertrouwen genomen zijn dan leerkrachten die geen Klokhuis in de klas behandelden. Maar ook deze communicatie komt niet heel vaak voor. We benadrukken deze bevinding met voorzichtigheid omdat de aantallen klein zijn. Dat deze aantallen klein zijn is begrijpelijk omdat het overgrote deel van de kinderen in de klas niet mishandeld wordt, en het onthullen van kindermishandeling door een kind allerm minst vanzelfsprekend is. Bovendien hebben we de periode waarover we dit van de leerkracht vroegen, met het oog op het testen van een mogelijk Klokhuis-over-kindermishandelingseffect, beperkt tot twee maanden (de uitzendmaand april en mei).

De bevindingen van deze studie zijn niet zonder meer generaliseerbaar naar alle leerkrachten in de bovenbouw van het basisonderwijs in Nederland. Weloverwogen is gekozen voor basisscholen met een hoog leerling-gewicht, oftewel scholen waarvan de ouders van de kinderen relatief laag opgeleid zijn. Daarnaast weten we van de leerkrachten die deelnamen dat zij bereid waren tot deelname aan een onderzoek naar kindermishandeling. We veronderstellen dat deze bereidheid tot enige selectie van respondenten geleid kan hebben. Als deze veronderstelling juist is, dan hebben de bevindingen van deze studie betrekking op leerkrachten van scholen met relatief laag opgeleide ouders die bereid zijn om zich met dit onderwerp in te laten.

6 Onderzoek onder ouders en Klokhuis

Samenvatting

In dit hoofdstuk beantwoorden we de vraag of 'Klokhuis over Kindermishandeling' gepaard gaat met meer communicatie over kindermishandeling tussen ouders van thuiswonende kinderen en (hun) kinderen en leerkrachten. Ouders rapporteerden met een schriftelijke vragenlijsten over hun communicatie met hun eigen kind, een ander kind en een leerkracht over kindermishandeling. Dit deden zij over twee perioden, de periode dat Klokhuis over kindermishandeling werd uitgezonden en de maand daarna, en een even lange vergelijkingsperiode (november/december 2012). De ouders zijn ouders van kinderen die ook onderzocht zijn, zowel op scholen waar 'Klokhuis over kindermishandeling' wel en waar 'Klokhuis over kindermishandeling' niet behandeld is in de klas.

Belangrijke resultaten zijn dat ouders rapporteerden wel met hun eigen kind over kindermishandeling te praten, en nauwelijks met een ander kind en de leerkracht. Of een ouder rapporteert met het eigen kind over kindermishandeling te praten hangt samen met de vraag of 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas ter sprake is geweest, en of Klokhuisuitzending(en) door ouder zelf zijn bekeken, en van het gemiddelde leerling-gewicht (opleidingsniveau) gewicht van de school.

In dit hoofdstuk wordt de vraag beantwoord:

Gaat 'Klokhuis over Kindermishandeling' gepaard met meer communicatie over kindermishandeling tussen ouders van thuiswonende kinderen en (hun) kinderen en leerkrachten?

6.1 Methode

Bij dit deel van de studie is voor een cross-sectioneel design gekozen. Ouders zijn op een meetmoment ruim na afloop van de Klokhuis-uitzendingen (in juni 2013) uitgenodigd om een retrospectieve vragenlijst in te vullen. Er is gekozen voor een opzet waarbij ouders in de steekproef zouden worden opgenomen van wie de kinderen aan Klokhuis over kindermishandeling in de klas zouden worden blootgesteld. Als we willekeurig ouders in Nederland hadden benaderd dan zouden er wellicht onvoldoende ouders van kinderen in de steekproef zitten waarvan de kinderen Klokhuis over kindermishandeling in de klas zouden behandelen, omdat de verwachting was dat het aantal scholen waar aandacht besteed zou worden aan Klokhuis over kindermishandeling te klein zou zijn. Dit betekent dat in dit onderzoek de benadering van ouders aansloot op die van de kinderen en leerkrachten. Op deze wijze kon worden onderzocht of de 'Klokhuis over kindermishandeling'-input van school zou kunnen samenhangen met antwoorden van de ouders.

6.1.1 Instrumenten

De scholen die aan dit onderzoek deelnamen zijn eerst schriftelijk en vervolgens telefonisch benaderd met de vraag om medewerking voor dit onderzoek onder ouders (zie hoofdstuk 3). Om maximale medewerking te verkrijgen is aan de school de keuze gegeven op welke wijze zij deelname van de ouders wilden vragen: klassenbreed, met een schriftelijke vragenlijst of digitaal, per mail of via NetQ (een digitale ruimte met onze vragenlijst). Daarbij is een brief bijgesloten die de scholen aan de ouders zouden kunnen overhandigen of mailen. Onder de deelnemende ouders werd een i-Pad verloot.

Aan de ouders is gevraagd óf en zo ja in welke frequentie zij gecommuniceerd hebben over kindermishandeling. Wij hebben hen gevraagd of zij met hun eigen kind(-eren) over kindermishandeling gesproken hebben, met een ander kind, met het eigen kind over een ander kind, en met de leerkracht. Dit hebben we in een keer gevraagd voor twee periodes: de periode dat 'Klokhuis over kindermishandeling' werd uitgezonden en de maand daarna, en een even lange vergelijkingsperiode (november/december 2012).

Op basis van eerder onderzoek (Hoefnagels, 2001) zou van enkele achtergrondkenmerken verwacht kunnen worden dat deze een effect kunnen hebben op de uitkomsten. Deze kenmerken zijn in de vragenlijst opgenomen. Dit zijn naast demografische kenmerken (sekse, hoogst genoten opleiding, aantal kinderen; maar ook gemiddeld opleidingsniveau van de school), blootstelling (wel of niet naar Klokhuis gekeken), waardering voor de interventie, eerdere ervaring met kindermishandeling, en opvattingen over privacy. Voor een aantal vragen (variabelen) kon op eerder Nederlands onderzoek worden teruggevallen. Sommige vragen voor dit onderzoek zijn nieuw: de communicatievragen, en vragen naar blootstelling aan en waardering voor 'Klokhuis over kindermishandeling'. Voor het meten van dit laatste construct zijn diverse vragen door middel van een stelling met een vijfpuntsschaal voorgelegd. Voorbeelden van deze stellingen zijn: 'het opvoeden van kinderen is alleen een zaak van de ouders', en 'je bemoeien met kindermishandeling is je neus in andermans zaken steken'. Na verwijdering van een van de items is een betrouwbare privacy-schaal ontworpen ('bemoeienmag') ontworpen met Cronbach alpha = .72. Naast een presentatie van enkele frequenties wordt met logistische regressie-analyse nagegaan of er factoren zijn die van invloed zijn op de kans dat de ouder communiceert over kindermishandeling.

6.2 Resultaten

Hieronder wordt eerst aangegeven hoe de steekproef eruitziet. Vervolgens worden de communicatie-bevindingen gepresenteerd. Ten slotte wordt waarderingsinformatie over de Klokhuisuitzendingen gegeven.

Er zijn 147 bruikbare vragenlijsten ontvangen, van 7 scholen mét en 5 scholen zonder Klokhuis in de klas. Van deze respondenten is 17% man en 83% vrouw; 48% heeft een MBO-opleiding of hoger. Het aantal eigen kinderen varieert van 1 tot 11.

Aantal eigen kinderen:

- 1 13%
- 2 42%
- 3 20%
- ≥ 4 25%

Van de respondenten heeft 29% ooit meegemaakt dat een bekend kind werd mishandeld.

De volgende tabel laat zien hoe vaak ouders rapporteren over kindermishandeling te hebben gesproken. Zoals gezegd is dit gevraagd voor twee periodes: de periode dat 'Klokhuis over kindermishandeling' werd uitgezonden en de maand daarna, en een even lange vergelijkingsperiode (november/december 2012). De resultaten zijn onderscheiden naar ouders van kinderen bij wie 'Klokhuis over kindermishandeling' wel, en bij wie 'Klokhuis over kindermishandeling' niet in de klas ter sprake is gebracht. We hebben deze communicatievraag aan hen voorgelegd met het oog op hun communicatie met hun eigen kind (over dit kind, en over een ander kind), met een ander kind en met een leerkracht van hun kind.

Tabel 6.1: Communicatie van ouders over kindermishandeling in twee perioden

Periode	Nov/dec 2012		April/mei 2013	
	<i>Klokhuis op school?</i>		<i>Klokhuis op school?</i>	
<i>Gesproken met/over:</i>	wel (n=89)	geen (n=58)	wel (n=89)	geen (n=58)
Met eigen kind	16 (18%)	5 (9%)	48 (55%)	18 (31%)
Met eigen kind over ander kind	5 (6%)	2 (3%)	13 (15%)	4 (7%)
Met ander kind	6 (7%)	1 (2%)	7 (8%)	2 (3%)
Met leerkracht	4 (5%)	0 (0%)	4 (5%)	4 (7%)

Het eerste dat opvalt in deze tabel is dat de onderzochte ouders rapporteren wel met het eigen kind over kindermishandeling te praten. Als de ouder met het eigen kind over kindermishandeling praat, dan is het ook meestal het geval als Klokhuis op school ter sprake is geweest. Het gaat dan meestal niet over een ander kind (bijna 12% in april-mei 2013). Ouders rapporteren zelden met een ander kind of de leerkracht over kindermishandeling te praten.

Van de meest frequent gerapporteerde communicatie, die tussen ouder en het eigen kind (in beide varianten) zijn we nagegaan of er factoren zijn die voorspellend zijn voor het wel of niet praten over kindermishandeling.

Uit de analyse naar de vraag of de ouder wel of niet met het eigen kind over kindermishandeling praat blijkt dat dit wordt voorspeld door de volgende drie factoren:

1. of 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas ter sprake is geweest
2. Of Klokhuisuitzending(en) door de ouder zelf zijn bekeken
3. leerling-gewicht van de school

De eerste twee factoren zijn in de richting zoals men dat zou veronderstellen. De samenhang met de laatste factor, het leerling-gewicht van de school, wil zeggen dat een gemiddeld hoger opleidingsniveau van alle ouders op school gepaard gaat met het vaker spreken over kindermishandeling met het eigen kind. De volgende factoren hangen niet samen met het wel of niet praten met het eigen kind over kindermishandeling: de sekse en het opleidingsniveau van de ouder, het aantal eigen kinderen, eerdere ervaring met mishandeling van een kind en privacy opvattingen.

Of de ouder wel of niet met het eigen kind over kindermishandeling praat, waarbij het gaat over een ander kind, wordt voorspeld door een enkele factor: als de ouder zegt te hebben meegemaakt dat '...een kind dat u kent werd mishandeld', dan praat deze ouder vaker met het eigen kind hierover. Ook voor deze uitkomst geldt dat er geen samenhang is met de andere onderzochte factoren zoals de vraag of 'Klokhuis over kindermishandeling' op school bekeken is, men Klokhuisuitzending(en) zelf bekeken heeft, de sekse en het opleidingsniveau van de ouder en het aantal eigen kinderen.

Een kwart van de ouders heeft naar een of meer uitzendingen gekeken. Hiervan zeggen vier van de vijf (81%) ouders 'Klokhuis over kindermishandeling' samen met hun kind(-eren) te hebben gekeken, en vrijwel alle ouders (93%) geven de uitzending(en) als waardering goed tot zeer goed (6% geen mening, 1% niet goed).

6.3 Discussie en conclusie

De vraagstelling luidde: *Gaat 'Klokhuis over Kindermishandeling' gepaard met meer communicatie over kindermishandeling tussen ouders van thuiswonende kinderen en (hun)*

kinderen en leerkrachten? Onze bevindingen suggereren dat de vraagstelling beantwoord moet worden met een ja en een nee. Het antwoord is 'ja' als het gaat om het praten met het eigen kind over kindermishandeling, en wel op twee manieren: (1) zowel in de tijd, in de periode van de Klokhuisuitzendingen en de maand daarna praatten de ouders vaker over kindermishandeling dan een half jaar eerder; maar ook ja voor (2) ouders die een kind in de klas hebben waar het lespakket van 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas aan de orde is geweest. Zij rapporteren vaker met hun kind over kindermishandeling gesproken te hebben.

Het is een duidelijk 'nee' als het gaat om praten over kindermishandeling met andere kinderen en met leerkrachten. Afgaande op deze resultaten typeren we deze vorm van communicatie als zeldzaam gedrag.

Deze studie onder ouders heeft enkele beperkingen. Een eerste beperking is dat er met dit cross-sectionele design geen causale conclusies getrokken kunnen worden. Zo kunnen verbanden ook andersom begrepen worden. Bijvoorbeeld de bevinding dat de ouder wel of niet met het eigen kind over kindermishandeling praat, wordt voorspeld door onder meer de vraag of 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas ter sprake is geweest. Het is ook denkbaar dat ouders die kindermishandeling belangrijk vinden eraan hebben bijgedragen (leerkrachten bereid hebben gevonden) om kindermishandeling in de klas door middel van 'Klokhuis over kindermishandeling' ter sprake te brengen. Of dat ouders met hun kind zijn gaan praten over kindermishandeling en als gevolg daarvan de Klokhuisuitzending(en) zijn gaan bekijken.

Een tweede mogelijke beperking is de variatie in de duur van de periode waarover wij ouders om een terugrapportage van hun communicatief gedrag vroegen. In het geval van de periode april-mei was deze periode korter (ouders rapporteerden terug over een periode van 1-3 maanden geleden) dan in het geval van de periode november-december (zij rapporteerden terug over een periode van bijna een half jaar geleden). Dit kan van invloed zijn geweest op de rapportage. Een derde beperking is de mogelijkheid van het bestaan van selectiebias. Voor een deel was deze weloverwogen: er is een keuze gemaakt voor scholen met lager dan gemiddeld opleidingsniveau van de ouders, en een keuze voor het relatief oververtegenwoordigen ('oversamplen') van 'Klokhuis-scholen'. Verder waren redelijk veel scholen terughoudend of ontbrak het hen aan de middelen om de vragenlijst onder ouders te verspreiden. Op dit onderdeel van het proces van werving van respondenten hadden wij als onderzoekers nauwelijks vat, anders dan het motiveren van docenten. Met de gemaakte keuzes is het mogelijk gebleken meer dan gebruikelijk lageropgeleiden ouders te recruter.

Interessant is dat de privacyopvattingen de onderzochte communicatie over kindermishandeling niet in de weg staan. Dit construct (privacy) was in het instrument opgenomen omdat te verwachten was dat privacy begrepen kan worden als een stelsel van houdingsaspecten en opvattingen dat communicatie over gezinsproblemen tegengaat of afremt. Dit bleek ook uit eerder onderzoek naar predictoren van de gedragsintentie een vermoeden van kindermishandeling te melden (Hoefnagels, 2001). In dit onderzoek was dit echter niet het geval. Een mogelijke gecombineerde verklaring hiervoor is dat de geanalyseerde communicatie betrekking had op het bespreken van kindermishandeling met het eigen kind, m.a.w. de voorkeur niet uit hoofde, binnenskamers bleef, waardoor privacyopvattingen niet aangesproken hoefden te worden. De communicatie van ouders over kindermishandeling met anderen buiten het gezin (ander kind, leerkracht) was te beperkt van omvang om te kunnen analyseren.

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag lijkt de steekproef van voldoende omvang mede vanwege de opmerkelijke duidelijkheid in antwoordtendenties. Gemiddeld lager opgeleide ouders dan het landelijk gemiddelde praten nauwelijks over kindermishandeling met leerkrachten of andere kinderen dan hun eigen kind. De resultaten kunnen als volgt begrepen worden: Ouders die gestimuleerd worden dit te doen (zowel omdat de ouder zelf kijkt naar de Klokhuisuitzending als omdat het kind in de klas les krijgt over kindermishandeling) praten hierover wel met hun eigen kind(-eren). Mogelijk kunnen deze uitkomsten ook gegeneraliseerd worden naar hoger opgeleide ouders, omdat deze predictor niet van invloed was op de uitkomsten.

De kleine groep ouders die een of meer Klokhuisuitzendingen had gezien was hierover ronduit positief.

7 Onderzoek Klokhuis onder online (social) media

Samenvatting

In dit hoofdstuk wordt nagegaan of 'Klokhuis over Kindermishandeling' tot meer communicatie over kindermishandeling in online (social) media leidt. Daartoe worden opgegeven trefwoorden met een monitoring- en reporting instrument geregistreerd in nieuws, (social) media en twitter. Deze trefwoorden hebben enerzijds betrekking op kindermishandeling, w.o. seksueel misbruik en verwaarlozing en anderzijds op Klokhuis. Deze registratie vindt plaats over een periode van drie maanden, te beginnen een maand voor de eerste uitzending, eindigend een maand na de laatste uitzending. Belangrijke resultaten zijn dat (1) 'Klokhuis over kindermishandeling' tot zichtbaar meer communicatie over kindermishandeling heeft geleid in twee van de drie onderzochte online (social) media, te weten in het online nieuws en twitter; (2) de absolute omvang van de communicatie over Klokhuis over Kindermishandeling' relatief klein is t.o.v. andere communicatie over kindermishandeling. en (3) aan de hand van de term 'verwaarlozing' nagenoeg geen communicatie plaatsvindt.

De vraagstelling die in dit hoofdstuk wordt beantwoord luidt:

Leidt 'Klokhuis over Kindermishandeling' tot meer communicatie over kindermishandeling in online (social) media?

7.1 Methodiek

Met Finchline, een social media monitoring- & reporting instrument, wordt over een afgebakende periode geregistreerd hoe vaak een aantal door ons opgegeven trefwoorden voorkomen in de openbaar toegankelijke online (social) media. Deze dataverzameling vond plaats van 1 maart 2013 tot 31 mei 2013 en omspannt zo een periode van drie maanden, te beginnen een maand voor de eerste Klokhuis-uitzending tot en met een maand na de laatste uitzending. Hierbij worden de opgegeven trefwoorden en mogelijke combinaties gemonitord en geanalyseerd over de tijd.

Deze trefwoorden zijn:

- klokhuis
- mishandeling
- verwaarlozing
- misbruik

Bij de trefwoorden mishandeling, verwaarlozing en misbruik zijn combinaties gemaakt met de trefwoorden *kind* of *kinder* of *kinderen*. Ook kunnen woorden die uitgesloten moeten worden ingevoerd. Om de gangbare combinatie van klokhuis met appels uit te sluiten zijn alle Klokhuis-uitingen waarbij ook 'appel' in het tekstfragment voorkomt uitgesloten. Tevens is het woord 'dieren' uitgesloten om veelvoorkomende combinaties zoals 'dierenmishandeling' of 'dierenverwaarlozing' uit te sluiten.

Er worden drie soorten bronnen gemonitord, namelijk social media, twitter en nieuws. Social media is een verzameling van diverse soorten media waaronder de openbare delen van Facebook, Hyves en LinkedIn, blogs, fora en commentaarfuncties van diverse sites. Twitter wordt apart gemonitord vanwege het unieke karakter van Twitter en omdat de

manier van zoeken afwijkt. Nieuws bestaat uit ruim 7000 Nederlandstalige online nieuwsbronnen, waaronder alle grote nationale en regionale kranten en dagbladen en websites als nu.nl.

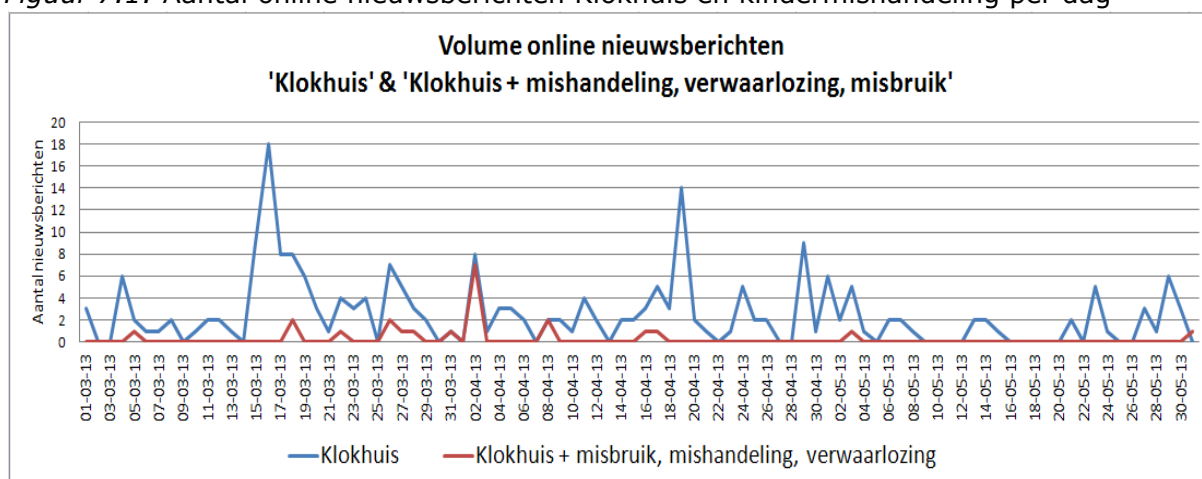
Hieronder worden de resultaten eerst in figuren weergegeven, waarbij de horizontale x-as de tijd weergeeft, en de verticale y-as het aantal nieuws-, social media- of twitterberichten waarin het betreffende trefwoord of combinatie van trefwoorden is voorgekomen. Vervolgens worden deze toegelicht.

7.2 Nieuwsberichten

Figuur 7.1 toont het aantal online nieuwsberichten waarin het trefwoord 'klokhuis' (in blauw) en het trefwoord 'klokhuis' in combinatie met misbruik of mishandeling of verwaarlozing (in rood) voorkomt. In de figuur zijn een aantal opvallende pieken te zien:

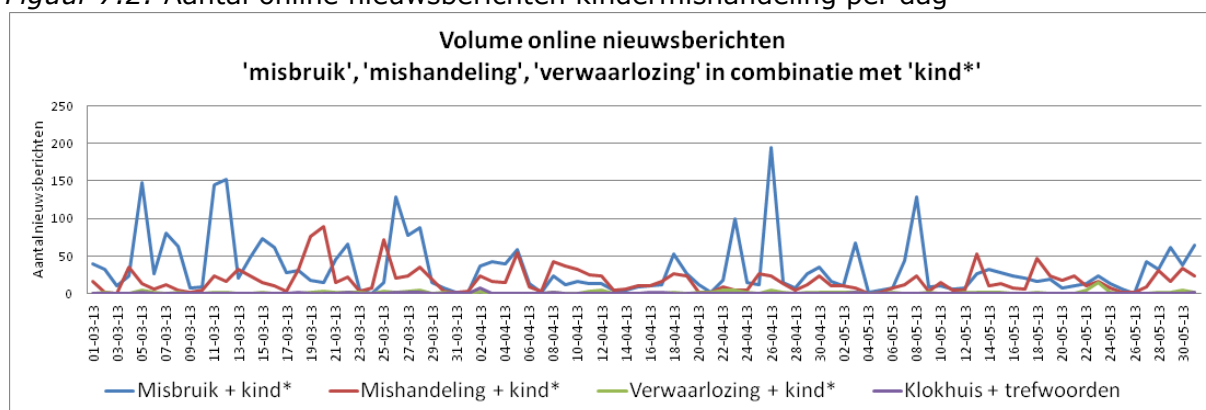
- 16-03-2013: Presentatrice Lisa Wade van Klokhuis bevallen van een dochter
- 02-04-2013: Eerste uitzending van Klokhuis over kindermishandeling
- 19-04-2013: Pepijn Gunneweg (o.a. acteur in Klokhuis) wordt vader

Figuur 7.1: Aantal online nieuwsberichten Klokhuis en kindermishandeling per dag

In deze nieuwsberichten krijgt de eerste uitzending van Klokhuis over kindermishandeling meer aandacht in vergelijking met de andere dagen. Opvallend is dat de levensgebeurtenissen van de presentator en klokhuisacteur meer media-aandacht opleveren dan de uitzending over kindermishandeling.

Figuur 7.2: Aantal online nieuwsberichten kindermishandeling per dag

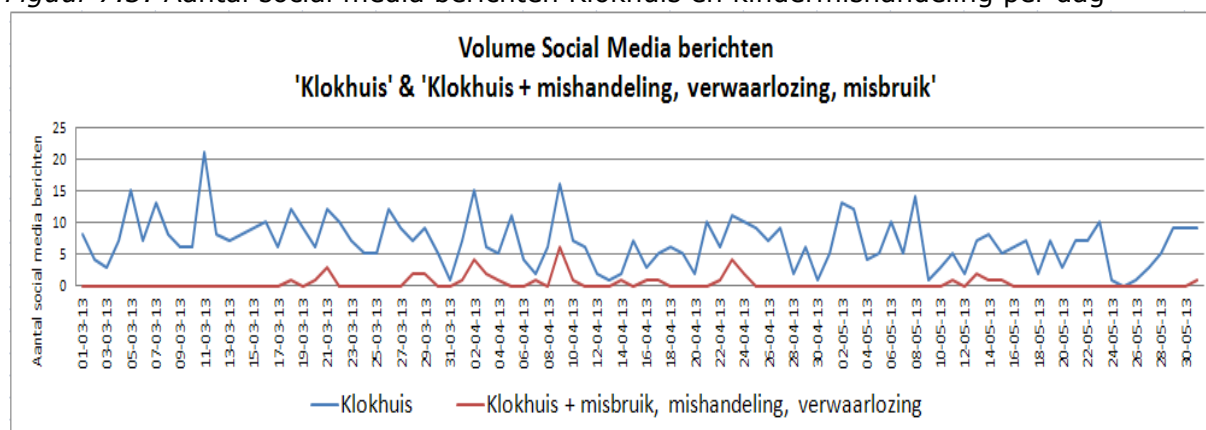

Figuur 7.2 laat het aantal nieuwsberichten zien met daarin 'Klokhuis' in combinatie met een van de drie trefwoorden 'misbruik' of 'mishandeling' of 'verwaarlozing' (in paars) in het totaal aantal nieuwsberichten over kindermisbruik (blauw), -mishandeling (rood) en -verwaarlozing (groen). Op de verticale as is te zien dat er dagen zijn met 150 of meer nieuwsberichten over deze onderwerpen per dag. In combinatie met 'Klokhuis' is dit aantal (zie figuur 3.1) op 2 april 2013, de eerste uitzending, 7 nieuwsberichten. Thema's als 'Robert M.' en 'misbruik binnen de katholieke-kerk' (alle blauwe pieken) krijgen aanzienlijk meer (online) media-aandacht.

7.3 Social media

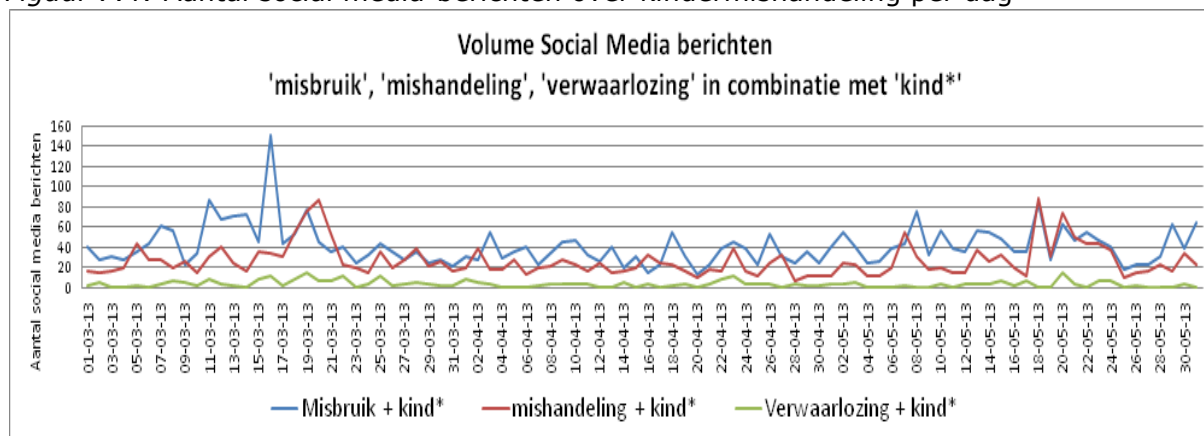
Het volgende figuur laat het aantal social media-berichten over 'Klokhuis' (blauw) en over 'Klokhuis' in combinatie met 'misbruik', 'mishandeling' of 'verwaarlozing' (rood) in drie maanden zien, met uitzondering van Twitter (zie figuur 7.6).

Figuur 7.3: Aantal social media berichten Klokhuis en kindermishandeling per dag

Over de gehele periode zijn er 48 berichten over 'Klokhuis' in combinatie met een van de trefwoorden 'mishandeling', 'verwaarlozing' of 'misbruik' geplaatst in doorzoekbare social media. Zoals gezegd zijn afgeschermd social media hierin niet meegenomen.

Figuur 7.4: Aantal social media-berichten over kindermishandeling per dag

Ten tijde van de uitzendingen is er geen toename van het aantal berichten over misbruik, mishandeling of verwaarlozing op social media. Ook hier is landelijk nieuws verantwoordelijk voor de pieken.

Misbruik

16-03-2013: Topic op Viva-forum: 'Vermoeden seksueel misbruik kinderopvang'

18-05-2013: Vermiste broertjes uit Zeist

Mishandeling

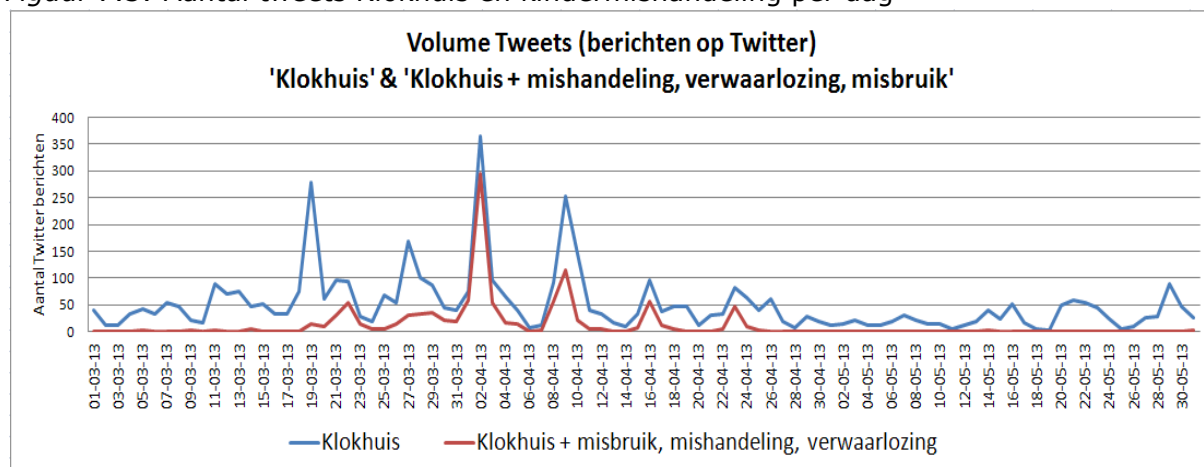
20-03-2013: Verdinking mishandeling Koranscholen Tilburg, berichten Yunus

18-05-2013: Vermiste broertjes uit Zeist

7.4 Twitter

Deze figuur laat het aantal Tweets – berichten op Twitter – zien over 'Klokhuis' (blauw) en 'Klokhuis' in combinatie met het trefwoord 'misbruik', 'mishandeling' of 'verwaarlozing' (rood).

Figuur 7.5: Aantal tweets Klokhuis en kindermishandeling per dag

Op Twitter is op de dag van de Klokhuis-uitzendingen een toename te zien van het aantal tweets over Klokhuis. Tijdens de eerste uitzending op 2 april 2013 gaat het merendeel van

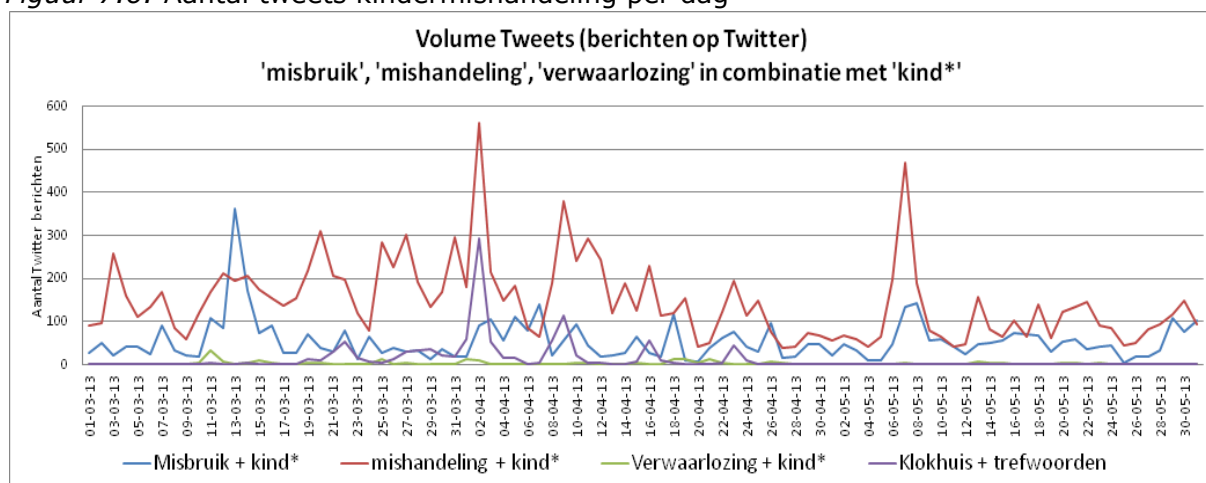
de Tweets over 'Klokhuis' in combinatie met 'mishandeling', 'verwaarlozing' of 'misbruik'. Op de uitzendingdagen daarna – 9, 16 en 23 april – wordt het aantal tweets telkens minder, maar is er nog steeds een trend te zien van een toename in het aantal tweets op uitzendingdagen.

Duiding

- 19-03-2013: Bericht van humoristisch internetfenomeen (Retweet) @Kakhiel: Het schijnt dat als je iedere dag om de 10 minuten een uur lang je hoofdhuid masseert op het ritme van de intro tune van Klokhuis¹
- 02-04-2013: Eerste uitzending klokhuis kindermishandeling
- 09-04-2013: Tweede uitzending
- 09-04-2013: Vacature Klokhuis RT @HistorynerdXL: #vacature bij Klokhuis! via @villamedia_vaca Redacteur Wetenschap en Techniek - NTR Hilversum <http://t.co/0LLnllsRNC>
- 16-04-2013: Derde uitzending
- 23-04-2013: Vierde en laatste uitzending

Figuur 7.6 laat het aantal Tweets zien in een periode van 3 maanden met de trefwoorden 'misbruik' (blauw), 'mishandeling' (rood) en 'verwaarlozing' (groen) in combinatie met *kind*, *kinderen* of *kinder*. Op de eerste uitzendingdag (2 april 2013) gaat de helft van het totaal aantal Tweets met daarin 'kindermishandeling' (of een combinatie van kind en mishandeling) over de uitzending van Klokhuis (paars). De piek op 7 en 8 mei heeft betrekking op een innovatieve advertentiecampagne in Spanje over kindermishandeling die alleen zichtbaar is voor kinderen door gebruik te maken van verschillende kijkhoek van een kind te opzichte van een volwassene.

Figuur 7.6: Aantal tweets kindermishandeling per dag

7.5 Discussie en conclusie

Met het gekozen instrument is het mogelijk gebleken om zonder selectie vrij precies na te gaan hoeveel aandacht er is geweest voor zelfgekozen onderwerpen in openbaar beschikbare online informatie. Met de trefwoorden kan per tijdseenheid (tot per minuut) worden

¹ Originele bericht bestond uit twee tweets. Het tweede bericht is niet opgevangen omdat het niet een van de trefwoorden bevatte.

nagegaan hoe vaak bijvoorbeeld het woord kindermishandeling in nieuwsberichten voorkomt. Samengevat zien we drie belangrijke uitkomsten. Ten eerste zijn in twee van de drie gekozen informatieruimtes duidelijke toenames (pieken) waarneembaar waarin het onderwerp 'kindermishandeling' in combinatie met 'Klokhuis' voorkomt (online nieuws en twitter). Deze toename is het sterkst op de eerste uitzenddag en is er in mindere mate op de volgende uitzenddagen. De uitzendingen over Klokhuis worden getalsmatig niet zichtbaar in de openbare ruimte van de andere social media. Ten tweede is er piekaandacht voor kindermishandeling als die niet gerelateerd is aan 'Klokhuis'; deze aandacht is vele malen groter dan als die wel aan Klokhuis gerelateerd is. Zo vallen de 8 nieuwsberichten op de eerste uitzenddag over Klokhuis in combinatie met kindermishandeling bijna in het niet bij de 150 of zelfs 200 nieuwsberichten die andere bronnen zoals de nationale (de zedenzaak Robert M.) of internationale thema's (misbruik in de katholieke Kerk) op enkele dagen kunnen genereren. Door het stellen van de eis om trefwoorden te combineren daalt het aantal hits natuurlijk per definitie. Desalniettemin was het onderwerp kindermishandeling in combinatie met Klokhuis slechts voor een relatief klein deel in staat de online informatieruimte te bezetten. Ten derde valt op dat de specifieke vormen van kindermishandeling verschillende aandacht krijgen: seksueel misbruik is meer een hot issue, verwaarlozing wordt ook in de media verwaarloosd, nota bene ondanks dat de veel bekeken eerste uitzending daarover ging. In meerdere figuren blijft de frequentie van het trefwoord verwaarlozing zo laag dat deze waarnemingen zeggezegd vaak 'op de x-as blijven liggen'.

Deze studie kent enkele beperkingen. Een eerste beperking is dat onduidelijk is hoeveel aandacht er voor Klokhuis over kindermishandeling is geweest in de besloten, dus niet openbaar toegankelijke social media. Onduidelijk is ook hoe groot het aandeel is van deze informatie die wij konden onderzoeken (dus de wel toegankelijke social media) ten opzichte van het totaal. Mogelijk hebben wij slechts een fractie van de totale uitgewisselde informatie kunnen waarnemen, mogelijk een aanzienlijk deel. Dat hebben wij niet vastgesteld. Een tweede beperking is dat de emotionele connotatie van de berichten niet is bestudeerd. Kennis hiervan zou relevant zijn om na te gaan of deze informatie het totale Klokhuis-initiatief gestimuleerd of gedemotiveerd kan hebben, oftewel effecten kan aanjagen of dempen. Een derde beperking is dat het binnen de onderzochte social media niet mogelijk was te differentiëren naar leeftijdsgroepen. Nu zijn de data voor kinderen en volwassenen gemengd dus on-onderscheiden van elkaar in de data gepresenteerd. Men kan veronderstellen dat kinderen in eigen informatiecircuits communiceren en op andere elementen reageren dan volwassenen.

We concluderen dat 'Klokhuis over kindermishandeling' tot meer communicatie over kindermishandeling in online (social) media heeft geleid. Maar we concluderen ook dat de weging van deze toename voor discussie vatbaar is. Wel verschaft deze informatie kennis waarmee (het effect van) volgende acties of interventies op de social media vergeleken kan worden.

8 Conclusies en aanbevelingen

In dit hoofdstuk vatten we de belangrijkste resultaten van ons onderzoek in samenhang samen. Voor de specifieke resultaten en ook beperkingen van de verschillende studies verwijzen we naar de voorgaande hoofdstukken. Besloten wordt met een conclusie en aanbevelingen.

'Klokhuis over kindermishandeling'

Het totaalpakket 'Klokhuis over kindermishandeling' heeft diverse kwaliteiten. De uitzendingen zijn gelauwerd met niet mis te verstane jurybewoordingen, uitmondend in de titel 'het beste jeugdtelevisieprogramma van 2013' waarmee de Gouden Kinderkast 2013 werd verworven. Deze prijs werd onder meer gekregen omdat men 'op ooghoogte van het kind' precies de juiste toon wist te pakken en daarbij de zwaarte en diepte van het onderwerp niet schuwde. Daardoor lukte het om 'de jonge kijker niet machteloos achter te laten'. In dit en ander onderzoek vinden we empirische en theoretische steun voor deze laatste kwalificatie. Uit de door ons gehouden enquête blijkt dat kinderen die een of meer uitzendingen zeggen te hebben gezien, vaker van mening zijn dat je wat kunt doen voor een kind dat mishandeld wordt dan kinderen die zeggen de uitzendingen niet te hebben gezien. Tevens vinden we ondersteuning voor de jurywaardering in de bevinding dat er meer kinderen, zowel slachtoffers als maatjes, zijn gaan praten; deze kinderen hebben op deze wijze hun macht genomen.

Er is vanuit jongeren zelf ook ondersteuning voor de gevolgde strategie van 'Klokhuis over kindermishandeling'. Uit een recent gehouden panelonderzoek (gemiddelde leeftijd vijftien jaar) in opdracht van de Jongeren task force in samenwerking met Augéo blijkt dit op meerdere uitkomsten (NJR, november 2013). De drie meest genoemde antwoorden op de vraag 'hoe wil jij het liefst worden geïnformeerd over kindermishandeling?' zijn themalessen op school (40%), televisieprogramma (35%) en internetsite (17%) – precies de constituerende pijlers van 'Klokhuis over kindermishandeling'. Ook uit de beantwoording van de vraag 'hoe kan kindermishandeling het beste worden bestreden?' is ondersteuning af te leiden voor de 'Klokhuis over kindermishandeling'-strategie. In dit panel onderzoek kregen de volgende antwoorden de meeste steun: (1) door jongeren te leren wat ze moeten doen als ze mishandeld worden (44%), en (2) door jongeren te leren wat ze moeten doen als ze zien dat iemand in hun omgeving mishandeld wordt (37%). Andere ondersteuning voor het belang van de maatjes-benadering blijkt uit de bevinding dat vrienden volgens de meeste jongeren (63%) het beste kunnen signaleren of iemand mishandeld wordt. Op de tweede plaats worden leerkrachten genoemd (40%), een antwoord dat vooral gegeven wordt door jongeren van dertien jaar en jonger, en jongeren die slachtoffer zijn geweest.

Afgaand op hun respons zijn ook leerkrachten ronduit lovend in beoordeling van de uitzendingen 'Klokhuis over kindermishandeling'. Op meerdere criteria waarden ze 'Klokhuis over kindermishandeling' het hoogst van alle 26 onderzochte NTR-programma's, uitmondend in een 8,3, het hoogste gemiddelde rapportcijfer in het schooljaar 2012-2013. Het bereik (gebruik) daarentegen is aanmerkelijk lager dan van het andere NTR-aanbod in het schooljaar 2012-2013: de programma's zijn volgens de leerkrachten in minder dan een van de tien klassen uitgezonden.

In de programmaontwikkeling leek er sprake van een theoretisch besef van cognitieve gedragsmodellen, vooral de *Theory of Planned Behaviour* (Ajzen, 1991). In dergelijke modellen wordt nagegaan waardoor gedrag voorspeld wordt, en beschreven hoe en waarom gedrag door middel van een interventie veranderd kan worden. In het geval van kindermishandeling is daarover zwijgen meestal het normale gedrag. Met communicatie als hoofddoelstelling gaat het er in de aanpak van 'Klokhuis over kindermishandeling' dus om om gedragsalternatieven voor dat zwijgen beschikbaar te maken en aan te moedigen te praten en te luisteren. Dit wordt in het programma bijvoorbeeld gedaan door expliciet de mogelijke beschikbaarheid van maatjes, de leerkracht en de Kindertelefoon te agenderen. In elk van de middelen (uitzendingen, website en lespakket) is te zien (of te interpreteren) dat het programma probeert determinanten van gedragsintenties en gedrag te beïnvloeden. Binnen dit cognitieve gedragsmodel zijn dat de attitude, (de perceptie van) de eigen effectiviteit en de (perceptie van de) sociale norm over het gedrag of de gedragingen. Een nadere analyse van zowel de programmaonderdelen (bijv. aan welke determinant is veel en aan welke determinant is weinig aandacht besteed) als van de gegevens van de leerlingen (zo is er bij kinderen grote onzekerheid over de sociale norm van het praten over kindermishandeling) kan bijdragen aan kennis over hoe 'Klokhuis over kindermishandeling' eigenlijk heeft gewerkt.

Meer bellen, chatten en praten

Het geheel van website, lespakket en uitzendingen van 'Klokhuis over kindermishandeling' is niet onopgemerkt noch zonder resultaat gebleven. Een nieuwe site is gelanceerd en geraadpleegd, al bestaande informatieve sites van de Kindertelefoon zijn significant vaker dan voorheen geraadpleegd, met name de uitzendingen zorgden voor aanwijsbare toename van nieuwsitems, en er is over getwitterd. Kinderen die 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas hebben gehad zijn kindermishandeling meer gaan herkennen en buiten school meer over kindermishandeling gaan praten. 'Klokhuisleerkrachten' lijken nadat zij het programma in de klas bespraken vaker door kinderen in vertrouwen genomen te zijn, in tegenstelling tot leerkrachten die 'Klokhuis over kindermishandeling' niet in de klas bespraken. Ouders van kinderen die het Klokhuisprogramma in de klas meemaakten rapporteren vaker met hun kind over kindermishandeling gesproken te hebben, vaker dan een half jaar daarvoor en vaker dan ouders van kinderen die het Klokhuisprogramma niet in de klas meemaakten. Vooral kort – de eerste paar dagen – na de uitzendingen zijn kinderen aanmerkelijk vaker de Kindertelefoon gaan bellen of daarmee gaan chatten, vooral over lichamelijke kindermishandeling (alle leeftijden), maar ook over psychische mishandeling en verwaarlozing – vormen van mishandeling die veel minder vaak onderwerp van gesprek zijn bij de Kindertelefoon. Juist over deze vormen van kindermishandeling is na de uitzendingen vaker gebeld en gechat door kinderen in de Klokhuisleeftijdsgroep.

Al de bevindingen wijzen er sterk op dat de kinderen het woord genomen hebben. En dat niet alleen; ze lijken dit te doen als gevolg van de 'Klokhuis over kindermishandeling'-aandacht, op tv of in de klas. We zien dit direct meetbaar terug in de resultaten onder de studies onder Kindertelefoongegevens, en onder de kinderen die vragenlijsten in de klas ingevuld hebben. Ook onafhankelijk van de studies onder de kinderen wijzen de studies onder de leerkrachten en ouders hierop, maar alleen als 'Klokhuis over kindermishandeling' in de klas aan de orde is geweest. Ouders van die kinderen rapporteren meer communicatie over kindermishandeling met hun kinderen, en die leerkrachten rapporteren vaker door een kind in vertrouwen genomen te zijn door een kind dan 'voor Klokhuis'.

Wat niet?

We zien ook een aantal zaken *niet* gebeuren: na het behandelen van het lespakket in de klas zijn kinderen naar eigen zeggen niet meer dan daarvoor geneigd om zich tot hun leerkracht te wenden als het kind zelf met kindermishandeling te maken zou krijgen. Noch zijn zij meer dan voordat het lespakket in de klas behandeld werd geneigd om dit aan een ander te vertellen. Daartegenover staat dat we in de vragenlijst iets heel lastigs van niet-mishandelde kinderen vroegen, namelijk zich voor te stellen dat *als* ze zich in een dergelijke benarde situatie zouden bevinden, wat ze *dan* zouden doen. Omwille van de tijdige uitvoerbaarheid van het onderzoek hebben we de vraag of kinderen ook zoiets meemaken als de hoofdpersoon in het verhaaltje achterwege gelaten (voor het opnemen van een dergelijke vraag zou toetsing van het onderzoeksprotocol aan de Wet op wetenschappelijk-medisch onderzoek nodig zijn). Met andere woorden: op basis van dit onderzoek is het moeilijk vast te stellen hoe bereikbaar leerkrachten in de bovenbouw van het basisonderwijs zijn voor mishandelde kinderen. Wel weten we dat het basisonderwijs als geheel slechts een fractie van alle mishandelde kinderen bij het AMK meldt.

In de studie onder de leerkrachten zagen we dat de Klokhuisleerkrachten na behandeling van het lespakket vaker rapporteerden dat een kind hen in vertrouwen nam. Bij de kinderen zagen we dat niet terug. Mogelijk zijn beide observaties waar: omdat het hier om zeldzaam gedrag gaat zijn dit kleine aantallen.

Leerkrachten zouden als het om het signaleren van kindermishandeling gaat baat kunnen hebben bij contact met ouders en de JGz (jeugd- of schoolverpleegkundige of -arts). Dit onderzoek laat zien dat circa een van de tien leerkrachten de voorgaande twee maanden contact met een van de ouders, of met de JGz heeft gehad over (een vermoeden van) kindermishandeling. De ouders beamen dit relatief laagfrequente contact. Want ook de ouders rapporteren de leerkracht zelden als persoon met wie zij over kindermishandeling gesproken hebben – niet voor en niet na het behandelen van het lespakket. Met andere woorden: we neigen tot de conclusie dat er weinig communicatie is tussen de opvoeders in het primaire en secundaire milieu van kinderen in de bovenbouw van het basisonderwijs, en dat Klokhuis over kindermishandeling daar geen aantoonbare verandering in lijkt te hebben gebracht. We schrijven dit met enig voorbehoud vanwege de methodologie van beide deelstudies (zowel vanwege het aantal respondenten in beide groepen als vanwege het retrospectieve design bij de ouders). Van belang voor een mogelijk vervolg is dat de professionele situatie van leerkrachten tijdens de uitvoering van dit onderzoek met ingang van dit schooljaar is veranderd in verband met de invoering van de meldcode kindermishandeling afgelopen 1 juli. Deze code vereist bovenal goed afgewogen communicatie met meerdere partijen. De nulmeting van het onderzoek onder leerkrachten kan ook fungeren als nulmeting voor nader onderzoek naar de meldcode.

‘Kindermishandeling, kun je er wat aan doen?!

De strekking van de uitzendingen en het lespakket, uitgedrukt in de stelling, ‘Kindermishandeling, je kunt er wat aan doen!’ wordt na de uitzendingen niet meer dan daarvoor door de kinderen in de Klokhuis-leeftijdsgroep onderschreven. In twee uitgevoerde onderzoeken troffen we aan dat de meerderheid van de kinderen het hiermee eens is, in het leerlingenonderzoek zelfs in die mate dat ze in de nameting niet veel hoger meer konden scoren (dus dat we een eventueel effect niet konden vaststellen). Onder de respondenten die deze vraag beantwoordden via de Kindertelefoon zien we weliswaar een trend (naar meer onderschrijven) maar geen significant verschil in het onderschrijven van de stelling tussen de periode voor en na de eerste uitzending. Hiervoor zijn meer verklaringen mogelijk. Een verklaring kan zijn dat de interventie qua dosis en frequentie te minimaal is om

een effect onder de hele doelgroep te kunnen sorteren. Of er was wellicht een kortstondig effect van een of twee dagen, dat daarna zodanig uitdoofde dat er geen effect over de hele periode (zes weken) gemeten kon worden. Een tweede verklaring is dat kinderen als gevolg van de uitzendingen meer kunnen gaan beseffen dat het praten over en het stoppen van kindermishandeling ook 'grote mensenwerk' is – een proces waarvoor volwassenen nodig zijn. Met andere woorden: dat kinderen, mogelijk als gevolg van de uitzendingen, kritischer of genuanceerder geworden zijn over de haalbaarheid en juistheid van de stelling.

Meer contact met de Kindertelefoon

We zagen een aanzienlijke toename in contacten van kinderen met en bezoeken van informatieve pagina's van de Kindertelefoon. De toename van deze laatste bezoeken na de Klokhuisuitzendingen is onmiskenbaar. Maar de verklaring van de toename van contacten is minder eenduidig. De reden daarvan is dat de Kindertelefoon heel tijdelijk een grotere capaciteit ter beschikking heeft gesteld met extra lijnen, extra mensen, en verruiming van de openingstijd met een uur op uitzenddagen. We kunnen het effect van deze capaciteitsuitbreiding echter moeilijk becijferen in de zin dat we kunnen berekenen hoeveel meer telefoontjes en chats mogelijk zijn dan zonder deze maatregel. Dit is van belang omdat we van de Kindertelefoon weten dat zij lang niet alle binnenkomende telefoontjes en chats kunnen behappen. In theorie zou de hele geconstateerde toename het gevolg kunnen zijn van deze capaciteitsmaatregel. We sluiten ook niet uit dat een nog grotere capaciteitsuitbreiding tot nog meer contacten zou kunnen leiden. Onder andere omdat we ook een relatieve toename van de door Klokhuis behandelde geweldsvormen t.o.v. de andere geweldsvormen waarnemen, zijn we geneigd te veronderstellen dat er sprake is van een oorzaak-gevolgrelatie, dus van een effect. De gevolgde aanpak waarbij de Kindertelefoon in een vroeg stadium betrokken is bij de uitwerking van 'Klokhuis over kindermishandeling' ondersteunen wij van harte. Wij beschouwen de Kindertelefoon als een ronduit belangrijk communicatiemedium, een verbaal toevluchtsoord voor kinderen, in het bijzonder voor kinderen in nood. We willen de Kindertelefoon bij te verwachten belangrijke events voor kinderen in nood in overweging geven, indien mogelijk, haar capaciteit nog aanmerkelijk meer uit te breiden.

Meer slachtoffers of meer maatjes?

De focus op kinderen van 'Klokhuis over kindermishandeling' lag op twee doelgroepen: slachtoffers en maatjes. Het was geen vooropgezet plan dat slachtoffers een belangrijker doelgroep vormden dan maatjes, of omgekeerd. In de chatgegevens van de Kindertelefoon hebben we deze verhouding tussen de aantallen slachtoffers en maatjes empirisch onderzocht: onder beide groepen zien we een gelijke toename van chats; de ene groep neemt niet meer toe dan de andere. In het onderzoek onder de kinderen op school zien we niet terug dat kinderen na het lespakket hun ervaring met kindermishandeling vaker hebben toevertrouwd aan een onderzocht kind dan voor het lespakket.

Verwaarlozing verwaarloosd

De term kindermishandeling is al meer dan een eeuw een construct waarvan de inhoud aan invloeden onderhevig is. De vraag wat daaronder valt is een vraag van wetenschappers (ook recent in het wetenschappelijke tijdschrift *Child Abuse & Neglect*), van professionals, maar ook van kinderen zelf. In dit onderzoek hebben we gekeken naar de drie vormen die het meest door Klokhuis naar voren zijn gebracht: fysieke en psychische kindermishandeling en verwaarlozing. Het is opmerkelijk dat verwaarlozing en psychische kindermishandeling het minst vaak als kindermishandeling worden onderkend en herkend, zowel door kinderen als door de rest van de samenleving. Bij kinderen bleek dit in de vignetstudie en

bij de gesprekken met de Kindertelefoon (die voornamelijk gaan over lichamelijke kindermishandeling), in de volwassenenmedia waar de term verwaarlozing in de nieuwsberichten en sociale media nauwelijks geteld kon worden. Het aantal contacten van kinderen in de Klokhuis-leeftijdsgroep met de Kindertelefoon over verwaarlozing en geestelijke mishandeling nam weliswaar drastisch toe, maar dit was gemakkelijk scoren omdat het aantal contacten over de door Klokhuis behandelde vormen van kindermishandeling in een vergelijkingsperiode van een maand zo laag was. Zelfs de beste en gelauwerde kindertelevisie van 2013, bijna een miljoen keer waargenomen, bleek ondanks ondubbelzinnige aanmoediging en aansporing (mogelijk ook met hulp van de leerkracht op school) niet in staat meer dan een paar handen vol verwaarloosde kinderen in contact te brengen met de Kindertelefoon. Het is ons inziens niet zo dat de prevalentie en ernst van de gevolgen van deze twee mishandelingsvormen dit rechtvaardigen. Meer onderzoek naar herkenning en erkenning van deze twee mishandelingsvormen, ook onder kinderen zelf, vinden we daarom geboden.

Secundaire preventie van kindermishandeling

In de inleiding plaatsten we 'Klokhuis over kindermishandeling' in het perspectief van de secundaire preventie van kindermishandeling. Dit betekent dat praten over kindermishandeling niet alleen belangrijk is uit hoofde van een sociaal-emotionele functie (bijv. omdat een mishandeld kind zich daarom gesteund kan voelen of het geheim niet meer alleen hoeft te dragen), maar ook uit hoofde van een instrumentele functie: het herkennen van en praten over kindermishandeling kan een proces in gang zetten waardoor kindermishandeling (aanmerkelijk) eerder stopt dan zonder deze stappen. We achten de kans dat kindermishandeling stopt groter als deze gemeld is bij het AMK. Vanaf dan is immers het vermoeden van kindermishandeling voorwerp van onderzoek en interventie.

Dit is aanleiding voor twee aanbevelingen. Een eerste aanbeveling refereert aan de discussie die in de projectgroep 'Klokhuis over kindermishandeling' in de voorbereiding is gevoerd. Gekozen is toen voor een afbakening van dit project: het diende geen campagne te zijn. Gegeven de aard van de doelen en middelen en tal van andere kenmerken was deze afbakening relevant. Als er een keuze gemaakt wordt voor het vroegtijdiger stoppen van kindermishandeling en voor een prominentere plaats voor aanmoedigen van het praten door kinderen, dan stellen we voor om deze keuze te heroverwegen. Een verschil ten opzichte van een jaar geleden is dat er inmiddels beproefde en zelfs gelauwerde middelen voorhanden zijn die onderdelen zouden kunnen vormen van een planmatig opgezette campagne gericht op de secundaire preventie van kindermishandeling. En een verschil met een jaar terug is dat er meer kennis verkregen is door dit onderzoek.

De tweede aanbeveling is om het eerder voorgenomen onderzoek onder de meldingen van het AMK uit te voeren zodra de gegevens hiervan ter beschikking komen. Dan kan worden nagegaan of in de periode na de uitzendingen er meer meldingen zijn gekomen van doegroepen waarop 'Klokhuis over kindermishandeling' zich richtte (basisonderwijs, en de natuurlijke omgeving van kinderen) en meer zelfmeldingen van kinderen in de Klokhuis-leeftijdsgroep.

Resumé

We kunnen concluderen dat het totaalpakket 'Klokhuis over kindermishandeling' communicatie over kindermishandeling teweeg heeft gebracht. Dit pakket heeft kinderen uitgenodigd en aangemoedigd over kindermishandeling te gaan praten. Vooral kinderen in de Klokhuisleeftijd hebben aan deze uitnodiging gehoor gegeven en het woord genomen. Nadat in de klas het lespakket 'Klokhuis over kindermishandeling' is behandeld zijn kinderen ook beter in staat gebleken kindermishandeling te herkennen. Naast deze effecten zien we

ook dat andere mogelijke effecten niet optreden, bij kinderen en vooral bij hun opvoeders in het eerste en tweede milieu. Deze combinatie van wel en niet opgetreden effecten begrijpen we vooral als gevolg van de gemaakte keuzen in de voorbereiding. Gedacht vanuit een campagneperspectief dat gedragsverandering beoogt is gekozen voor een (uitermate) milde interventiedosis, qua omvang van gebruikte middelen, fasering en interventieduur.

Resumerend bevelen we aan:

- Te onderzoeken hoe de herkenbaarheid en bespreekbaarheid van verwaarlozing en psychische mishandeling kan worden vergroot – in de eerste plaats bij kinderen.
- De Kindertelefoon in overweging te geven de bel- en chatcapaciteit nog meer te vergroten bij belangrijke te verwachten gebeurtenissen waarop kinderen in nood kunnen reageren.
- De opdrachtgever in overweging te geven het initiatief te nemen in het opzetten van een campagne gericht op het vergroten van communicatie door kinderen over kindermishandeling, en, voor zover doelmatig in een dergelijke campagne, ook het vergroten van de communicatie van opvoeders, w.o. leerkrachten.
- Nader onderzoek te verrichten naar determinanten van het spreken over kindermishandeling door kinderen.
- Nader onderzoek te verrichten naar belemmerende en bevorderende factoren in relatie tot het signaleren en bespreekbaar maken van kindermishandeling door leerkrachten in het basisonderwijs.
- Te onderzoeken of 'Klokhuis over kindermishandeling tot meer (zelf-)meldingen bij de AMK's 'heeft geleid.

Bijlage 1 Kijkcijfers Klokhuissuitzending 1 maart – 31 mei 2013

Datum	Kdh000
01-03-13	284
04-03-13	239
05-03-13	305
06-03-13	219
07-03-13	230
08-03-13	196
11-03-13	264
12-03-13	188
13-03-13	275
14-03-13	195
15-03-13	305
18-03-13	194
19-03-13	270
20-03-13	274
21-03-13	250
22-03-13	242
25-03-13	206
26-03-13	300
27-03-13	228
28-03-13	183
29-03-13	225

Datum	Kdh000
01-04-13	251
02-04-13	265
03-04-13	242
04-04-13	192
05-04-13	330
08-04-13	204
09-04-13	195
10-04-13	214
11-04-13	234
12-04-13	211
15-04-13	201
16-04-13	173
17-04-13	112
18-04-13	224
19-04-13	149
22-04-13	208
23-04-13	295
24-04-13	152
25-04-13	145
26-04-13	262
29-04-13	134
30-04-13	113

Datum	Kdh000
01-05-13	147
02-05-13	124
03-05-13	133
06-05-13	141
07-05-13	187
08-05-13	125
09-05-13	114
10-05-13	124
13-05-13	202
14-05-13	198
15-05-13	200
16-05-13	265
17-05-13	229
20-05-13	291
21-05-13	186
22-05-13	154
23-05-13	151
24-05-13	234
27-05-13	176
28-05-13	141
29-05-13	182
30-05-13	175
31-05-13	212

Bron: Stichting KijkOnderzoek
 Kijkdichtheid (kdh%), absolute aantallen X 1000 (kdh000), marktaandelen
 Zender: NL 3
 Datum: 23-07-13

Klokhuissuitzending over Kindermishandeling

	Doelgroep 6+GST	Doelgroep A9-12
Datum	Kdh000	Kdh000
2013-04-02	265	61
2013-04-09	195	37
2013-04-16	173	30
2013-04-23	295	48
Totaal	234	45

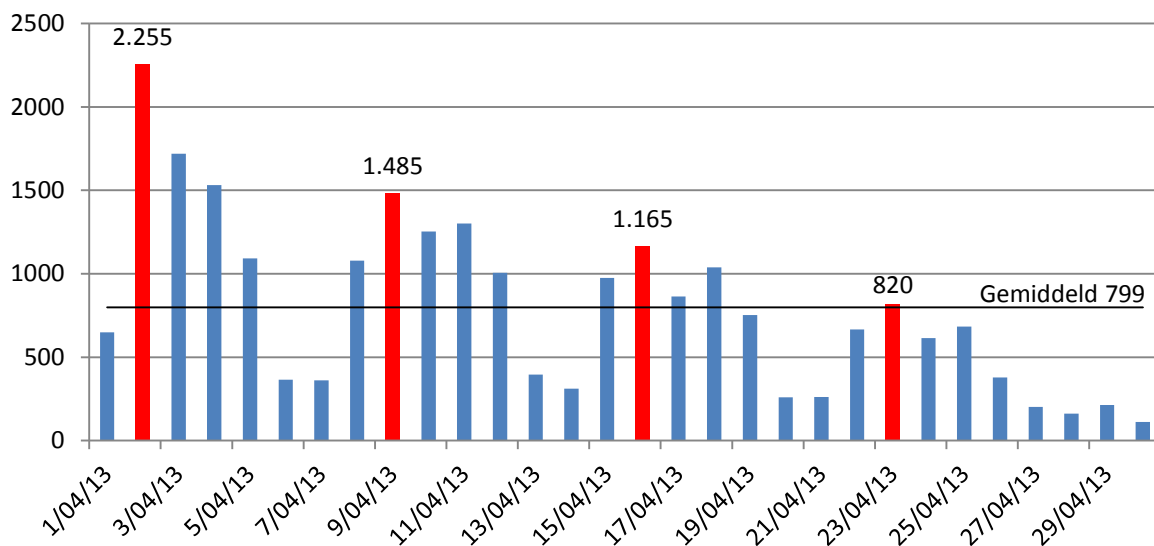
Frequenties uitzending gemist Klokhuis over kindermishandeling april 2013

Klokhuis	Uitzending gemist	
Dinsdagen	Datum	Kijkdichtheid
maart	05-03-13	14.453
	12-03-13	16.116
	19-03-13	12.201
	26-03-13	11.189
april	02-04-13	28.937
data uitzending	09-04-13	17.651
kindermishandeling	16-04-13	12.252
	23-04-13	10.190
mei	07-05-13	6.040
(vakantie)	14-05-13	9.094
	21-05-13	7.804
	28-05-13	6.897
juni	04-06-13	7.127
	11-06-13	7.725
	18-06-13	9.307
	25-06-13	9.415
Maandag	01-04-13	15.931
Woensdag	03-04-13	13.529
Maandag	15-04-13	15.160
Vrijdag	19-04-13	12.007

Bron:http://www.uitzendinggemist.nl/programmas/290/afleveringen?page=7&query=&range=6_maan-den

Bijlage 2 Bezoekersaantallen website KLOKHUIS over Kindermishandeling in de uitzendmaand april 2013

Aantal unieke bezoekers van 01-04-2013 t/m 30-04-2013

Bron: NTR Kindermishandeling overzichtsrapport, 2013; bewerking op basis van de bezoekerstatistieken van <http://kindermishandeling.hetklokhuis.nl/> en weergave door Trimbos-instituut

Literatuur

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 50: 179-211
- Alink LRA, van IJzendoorn MH, Bakermans-Kranenburg MJ, Pannebakker FD, Vogels T, Euser S: *Kindermishandeling in Nederland anno 2010: De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2010)* Leiden: Casimir Publishers; 2011.
- Baeten P: *Protocol van handelen- Bij vermoedens van kindermishandeling in relatie van afhankelijkheid en onvrijheid*. Utrecht: MO Groep; 2009.
- Caplan, G. (1964). *Principles of Preventive Psychiatry*. New York, Basic Books.
- Cook, T.D., & D.T. Campbell (1979). *Quasi-experimentation - design & analysis issues for field settings*. Boston, MA: Houghton Mifflin Company.
- Draijer, N. (1990). *Seksuele traumatisering in de jeugd -Gevolgen op lange termijn van seksueel misbruik van meisjes door verwanten*. Amsterdam: SUA.
- Dubowitz H, Bennett S: Physical abuse and neglect of children. *The Lancet* 2007, 369(9576):1891-1899.
- Duo Onderwijsonderzoek (2013). Jaarrapportage Media Monitor basisonderwijs 2012-2013. Opstellers: V. van Grinsven, H. Westerik, en E. Elphick. Utrecht: Duo Market research i.o.v. NTR.
- Flay, B.R. (1981). On improving the chances of mass media health promotion programs causing meaningful changes in behavior. In Manfred Meijer (Ed.), *Health Education by Television and Radio. Contributions to an International Conference with a Selected Bibliography*. München: K.G. Saur.
- Gilbert R, Widom CS, Browne K, Fergusson D, Webb E, Janson S (2009): Burden of consequences of child maltreatment in high income countries. *The Lancet*, 373(9657): 68-81.
- Graham-Bermann SA, Kulkarni MR, Kanukollu, S (2011): Is disclosure therapeutic for children following exposure to traumatic violence? *Journal of Interpersonal Violence*, 26(5): 1056-1076
- Hoefnagels, C. (1994). *Over Praten Gesproken... Effect-evaluatie van de landelijke campagne tegen kindermishandeling 'over sommige geheimen moet je praten'*. Amsterdam: VU-Uitgeverij Amsterdam.
- Hoefnagels, C. (2001). *Met recht van spreken – enkele empirische en theoretische bijdragen ten behoeve van de secundaire preventie van kindermishandeling*. Amsterdam: SWP
- Hoefnagels, C., & Baartman, H.E.M. (1997). On the threshold of disclosure - the effects of a mass media field experiment. *Child Abuse & Neglect*, 21, 557-574.
- Jourard, S.M. (1971). *Self-disclosure: An experimental analysis of the transparent self*. New York: Wiley-Interscience.
- Kendall Tacket KA, Meyer Williams L, Finkelhor D: The impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin* 1993, 113: 164-180
- Kindertelefoon, de (2013). Jaarverslag 2012. Utrecht: Landelijk Bureau Kindertelefoon
- Nelson EC, Heath AC, Madden PAF, Cooper L, Dinwiddie SH, Bucholz KK, Glowinski A, McLaughlin T, Dunne MP, Statham DJ, Martin NG: Association between self-reported childhood sexual abuse and adverse psychosocial outcomes: Results from a twin study. *Archives of General Psychiatry* 2002, 59(2): 139-145.

- NJR Panel (2013). Jongeren over kindermishandeling –onderzoeksverslag NJR panel- . Opstellers: Janmaat, L., Kruip, J. & Rebel, S. In opdracht van Augeo en Jongeren taskforce kindermishandeling.
- SOtK (Stichting Samenwerkende Organisaties tegen Kindermishandeling) (1991). *Plan voor een landelijke campagne tegen kindermishandeling*. Den Haag: SOtK.
- SOtK (1992). *Eindverslag van de landelijke campagne tegen kindermishandeling*. Den Haag: Stichting Samenwerkende Organisaties tegen Kindermishandeling.
- Springer KW, Sheridan J, Kuo D, Carnes M (2007): Long-term physical and mental health consequences of childhood physical abuse: Results from a large population-based sample of men and women. *Child Abuse & Neglect*, 31(5): 517-530.

**KINDER
MISHANDELING
PRAAT ER OVER**